VIGILIA

2010/4

PATSCH FERENC: **A szenvedés: botrány és kegyelem**

A vértanúságról

LUKÁCS LÁSZLÓ: **Tanúságtevők**

JOHANNES GÖNNER: **A „piros" és a „fehér" vértanúságról**

KÁLMÁN PEREGRIN: **A hét ferences vértanú élő emlékezete**

BERNÁT LÁSZLÓ: **Üldözött keresztények a világon**

Halmai Tamás, Pomogáts Béla és Rónay László esszéi

Czigány György, Jász Attila és Necz Dániel versei

Beszélgetés Pomogáts Bélával

LUKÁCS LÁSZLÓ: A vértanúk százada 245

PATSCH FERENC: A szenvedés: botrány és kegyelem 246

A VÉRTANÚSÁGRÓL

LUKÁCS LÁSZLÓ: Tanúságtevők 253

JOHANNES GÖNNER: A „piros" vértanúságtól a „fehér" vértanúságig *(Görföl Tibor fordítása)* 261

KÁLMÁN PEREGRIN: A hét ferences vértanú élő emlékezete 270

SZÉP/ÍRÁS

JÁSZ ATTILA: váratlan ajtó. Személyes névmások *(vers)* 279

PETROVSZKI ÁGNES: Ave Maria *(vers)* 280

RÓNAY LÁSZLÓ: „Lehagyottak". Tóth Árpád *(esszé)* 281

KIS PÁL ISTVÁN: Missa Solemnis *(vers)* 288

POMOGÁTS BÉLA: Tiszta dal. Vonások Jékely Zoltán arcképéhez *(esszé)* 291

HALMAI TAMÁS: Hitvalló humanizmus, műveltségőrző katolicitás. Babits Mihály: *Eucharistia (esszé)* 295

CZIGÁNY GYÖRGY: Akire; Soliloquia *(versek)* 299

JÁMBOR ATTILA: Utak vasból, szívek kőből *(novella)* 300

NECZ DÁNIEL: Találkozás *(vers)* 303

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

FINTA GÁBOR – SZÉNÁSI ZOLTÁN: Pomogáts Bélával *(I. rész)* 304

75 ÉVES A VIGILIA

SZÉNÁSI ZOLTÁN: A Vigilia évtizedei I. (1935–1944) 311

EGYHÁZ A VILÁGBAN

BERNÁT LÁSZLÓ: Üldözött keresztények a világon 316

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón) 321

LUKÁCS LÁSZLÓ

A vértanúk százada

Sokakat meglephetett, hogy II. János Pál pápa 1994-ben, a jubileumi évre készülve azt kérte a helyi egyházaktól, hogy állítsák össze vértanúik névsorát: „tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy a szükséges dokumentáció összegyűjtésével megőrizzék vértanúik emlékezetét". Levelében utal arra, hogy az első évezred egyháza a vértanúk véréből született, az első keresztények szent örökségeként, majd így folytatja: „A második évezred végén az egyház újra a vértanúk egyháza lett."

Az egyház kezdettől fogva gondosan őrizte azok tanúságtételét, akik életük árán is kitartottak Krisztus mellett. A martirológiumok nemcsak nevüket jegyezték fel, hanem hitvalló életük és haláluk történetét is, hiszen Krisztus mindhalálig hűséges követésével példát adtak minden korok keresztényei számára. Ebbe a névjegyzékbe a későbbi századok során bekerültek mindazok, akiket hitvalló életük miatt a szentek és boldogok között tiszteltek.

A középkori egyház egyre távolabb került a kereszténygyüldözések korától, és a hatalom birtokosaként bizony nemegyszer maga is erőszakot alkalmazott azokkal szemben, akik ítélete szerint eltértek a hivatalos tanítástól. A jubileumi év nagyböjtjének első vasárnapjának szentmiséjében a pápa bocsánatot kért „az igazság szolgálatában elkövetett bűnökért" is. „A történelem bizonyos korszakaiban a keresztények olykor engedtek a türelmetlenség módszereinek", „a hit és az erkölcs nevében olykor egyházi emberek is nem-evangéliumi módszereket alkalmaztak".

A 20. században fordult a világ. A keresztények a világ számos részén, főleg az úgynevezett harmadik világban ismét az üldözöttek sorsára jutnak. Európán két világháború és két totalitárius rendszer iszonyata pusztított végig. Ez a kor mégis sokakat arra indított, hogy akár életük árán is tanúságot tegyenek Krisztusról és embertársaik szeretetéről. A német egyház a jubileumi évben két vaskos kötetben adta ki martirológiumát, 700 vértanú emlékét örökítve meg. Csupán Európában több tízezerre tehető azoknak számra, akik hitükért, önfeláldozó szeretetükért ebben a században vértanúságot szenvedtek. A magyar egyházban az elmúlt években négy boldoggá avatás történt, közülük hárman vértanúk, akik életüket adták hitükért, magukat feláldozva másokat mentő szeretetükért.

A vértanúság fogalma a legutóbbi években jelentősen kitágult. Ez a tanúságtétel „a vértanúság ökumenikus egységébe" gyűjt össze minden keresztényt. Már VI. Pál pápa kijelentette, hogy „a Krisztus melletti vérontással tett tanúság a katolikusok, ortodoxok, anglikánok és protestánsok közös öröksége lett". A kör azonban valamilyen módon átfogja mindazokat, akik bárhol a földön üldöztetés, éhínség, háború, nyomor, csapások áldozataivá lesznek: a szenvedő Jézusnak testvérei ők mindnyájan.

PATSCH FERENC

A szenvedés: botrány és kegyelem

Keresztény gondolatok a rosszról, a teodicea határairól és a hit hatalmáról

1. A szenvedés mint tény

1969-ben született, jezsuita szerzetes. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Filozófia Tanszékének tanára. Legutóbbi írását 2006. 11. számunkban közöltük.

2010. január 12-én délután 4 óra 53 perc 09 másodperckor váratlan és pusztító erejű földrengés rázta meg Haiti fővárosát, a 1,27 milliós lakosságú Port-au-Prince-t. Néhány másodperc alatt megsemmisült az ország infrastruktúrája és teljes nemzetgazdasága: rommá lett az elnöki palota, a szállodák, a templomok. Mivel a repülőtér használhatatlanná vált, és a főváros összes kórháza is összedőlt, a segítségnyújtás megszervezése rendkívüli nehézségekbe ütközött. Az egész város egyetlen rettenetes menekülttáborrá változott; romok közé szorult emberekről szívszorító fotók járták be a világsajtót. A végső összegzés szerint a halálos áldozatok száma biztosan meghaladja a 170.000-et. (A közelmúltban Chilében történt súlyos földrengés.)

Nem először történik ilyesmi a világtörténelemben. 1755-ben földrengés rázta meg és döntötte romba Lisszabon gyönyörű városát. A város kétharmada elpusztult, körülbelül 30.000 ember halt meg. A katasztrófa hatását tovább fokozta, hogy Mindenszentek napján, az esti órákban történt, amikor a templomok zsúfolásig telve voltak imádkozó emberekkel. Az esemény — mint az elképzelhető — mélyen megrázta a korabeli közvéleményt, hívőket és nem hívőket egyaránt. Különböző magyarázatok születtek. A papok a szószékről Isten büntetését prédikálták, mellyel az elkövetett bűnöket torolta meg. Ez a magyarázat bőszítette fel leginkább a felvilágosodás mozgalmának befolyása alatt álló korabeli értelmiségieket.[1] Voltaire (1694–1778) sokak nevében szólt, amikor vitriolos stílusú gunyoros pamfletben, a *Candide vagy az optimizmus*ban állította pellengérre azt a leibnizi tézist, miszerint ez volna „minden lehetséges világok legjobbika". Szerinte a szenvedés — bár Isten létét nem tagadja meg miatta — felháborító tény, a teremtés feloldhatatlan botránya.

[1]Vö. Nyíri Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése.* Szent István Társulat, Budapest, 1991, 257–258.

2. Voltaire, avagy: a szenvedés mint botrány

Idézzük csak fel a történetet! Candide, ez a jó szándékú és becsületes, ám kissé együgyű fickó, a tudós Pangloss tanítványa, aki őt arra oktatja, hogy ami van, szükségképpen a legjobb célt szolgálja. „Orrunk például azért van, hogy legyen min hordani a szemüveget… Lábunk láthatólag arra való, hogy nadrágot húzzunk rá… A kövek

arra termettek, hogy szépen megfaragják őket, no meg persze, hogy kastélyokat építsenek belőlük… a hízó disznók arra valók, hogy megegyék őket… Következőleg, akik azt állítják, hogy minden jól van ezen a földön, ostobaságot állítanak; azt kellene mondaniok, hogy minden a legjobban van."[2]

[2]Vö. Voltaire: *Candide vagy az optimizmus.* (Ford. Gyergyai Albert.) Európa, Budapest, 1984, 8.; továbbá Will Durant: *A gondolat hősei.* Göncöl, Budapest, 1990, 237–265, különösen: 241–243.

Pangloss előadásaira mintegy válaszképpen, a kastélyt, melyben Candide nevelkedett, megtámadja a bolgár hadsereg. A grófnőt megölik, Candide-ot elfogják, erőszakkal besorozzák katonának. Nagy nehezen, rengeteg szenvedés árán, sikerül megszöknie. További elképesztő viszontagságok után, az inkvizíció elől menekülve Parguayba megy. A gyarmati viszonyok közt új ismerősre tesz szert: összetalálkozik például egy félkezű és féllábú, egy szál rongyba öltözött szerecsennel. „Cukorgyárakban dolgozunk — magyarázza a rabszolga —, s ha a malomkő elkapja egyik ujjunkat, azonnal levágják a kezünket, ha meg el akarunk szökni, levágják a lábunkat… Hát bizony ezen az áron ehetnek csak cukrot Európában."[3] Candide, meghallgatja a szerencsétlent, majd — mivel sok aranyat talált az ország belsejében —, visszatér a partra, hajót bérel, hogy visszautazzon Franciaországba, de a hajósgazda elvitorlázik az arannyal, és Candide-ot filozofálva hagyja a parton.

[3]I. m. 78.

Nem kísérhetjük el Candide-ot számtalan kalandos útján, amelyeknek leírása fanyar és szellemes karikatúráját adja a középkori teológia fogas kérdéseinek és Leibniz optimizmusának. A regény végébe azonban érdemes még belelapozni. Itt arról értesülünk, hogy amikor már sokféle ember közt sokféle bajt elszenvedett, Candide mint gazdálkodó telepszik le Törökországban. A történet a mester és tanítvány párbeszédével végződik: „…mondta is olykor Pangloss Candide-nak: — Minden esemény egyetlen láncsort alkot ezen a legeslegjobb világon; mert hisz ha nem rúgják feneken, s nem ebrudalják ki egy szép kastélyból Kunigunda kisasszonyért, illetve szerelme miatt; ha nem gyötri meg az inkvizíció; ha nem járja be gyalog Amerikát; ha nem döfi le az ifjú bárót, és ha nem veszíti el száz eldorádói juhocskáját, bizony nem ehetne itt befőtt cedrát és pisztáciát. — Igaz, úgy van — felelte Candide. — De vár ám a munka a kertben" *(cultivons notre jardin)*.[4]

[4]I. m. 135–136.

Ez a pisztácia-lakomához aligha illendően kesernyés végszó mintha inkább azzal a tanácstalansággal volna összefüggésben, amellyel a felvilágosult Voltaire képtelen megbirkózni a világban fellelhető rossz problémájával: végső soron önmagában botrányosnak, és Isten jóságával teljes mértékben összeegyeztethetetlennek tartja.

3. Isten jóságos? — a filozófiai istentan vállalkozása

Közismert, hogy akit e paródiában Voltaire vitriolba mártott tollának hegyére tűz, valójában a német polihisztor filozófus Gottfied Wilhelm Leibniz (1646–1715). Majd' 50 évvel az említett nevezetes lisszaboni földrengés előtt — és több mint 50 évvel Voltaire regé-

nyét megelőzően (1759) — Leibniz nagyszabású művet ír *Teodíceai értekezés Isten jóságáról* (1710) címmel,[5] melyben arra vállalkozott, hogy igazolja az ébredő felvilágosodás képviselői által pellengérre állított — és talán a saját keresztény meggyőződése által is kérdőre vont — isteni gondviselést a rossz tényével kapcsolatban. E nagy hatástörténetű munka alapján őt tiszteljük a filozófiai istentan — avagy *teodicea* — megalapítójának.

A *teodicea* görög eredetű szóösszetétel — a *theosz* Istent, a *diké* igazolást jelent —, mely azt a filozófiai diszciplínát jelöli, amely nem kisebb merészségre vállalkozik, minthogy megkísérelje összeegyeztetni Isten jóságának és mindenhatóságának keresztény tételét. Hogyan engedheti meg egy jóságos és mindenható Isten, hogy természeti katasztrófák történjenek? Megállja-e a helyét a józan ész ítélőszéke előtt az egyházi tanítás Isten omnipotentiájáról és benevolentiájáról, avagy — a leibnizi optimizmussal együtt, mely szerint „világunk minden létező világok legjobbika" — kártyavárként omlik össze a Földünket keresztül-kasul behálózó szenvedés tapasztalati tényével szembesítve? Honnan a rossz a világban? Ezek azok az alapkérdések, amelyekre kutatása során a *teodicea* művelője választ keres, miközben a „kinyilatkoztatott hit útmutatásai" helyett „csupán" „az ész természetes fényére" *(lumen rationis)* támaszkodhat. De vajon meddig jut Leibniz — kora legműveltebb szelleme — e bonyodalmas magyarázatok útján?[6]

4. Leibniz, avagy: a rossz mint kegyelem

Leibniz váltig kitart keresztény meggyőződése mellett, miszerint a világban lévő rossz ténye nem cáfolhatja Isten létét. Isten ugyanis — magyarázza a filozófus — a lehetséges világok közül tévedhetetlen ítélettel azt az egyet választotta ki, amely az együtt-lehetőség *(lex compossibilitatis)* törvényét figyelembe véve a legjobb a számunkra. Az együtt-lehetőség törvénye fontos: tehát *nem* arról van szó, hogy ténylegesen létező világunk *valamennyi* elvileg lehetséges kombináció közül számít a legjobbnak. Hiszen Isten bízvást teremthetett volna egy minden szenvedéstől mentes világot is; ám csakis olyan áron, ha az embert megfosztja szabadságától. Isten azonban a szabad akaratú teremtmény létével összeegyeztethető világok közül — tehát az így adódó együtt-lehetőségeket figyelembe véve — döntött a legjobb mellett. Ha ugyanis Isten szabad lényt akart, nem zárhatta ki teremtéséből a bűn (és a vele szükségképpen együtt járó szenvedés) lehetőségét.

Leibniz a rossz három fajtáját különbözteti meg — metafizikai, a fizikai és az erkölcsi rosszról beszél —, és azon iparkodik, hogy Istent mindhárommal kapcsolatban igazolja. 1. A *malum metaphysicum* szerinte olyan tökéletlenség, mely a létezők véges voltából elkerülhetetlenül következik. Mivel azonban létezni jobb, mint nem létezni, Isten ennek a kiküszöbölhetetlen hiányosságnak ellenére is megteremtette

[5] Gottfried Wilhelm Leibniz: *Essais de théodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme et l'origine du mal* (Amsterdam, 1710). (Ed. Jacques Brunschwig.) Flammarion, Paris, 1969.

[6] Magyar nyelven Leibniz életéről és gondolkodásáról vö. például Vekerdi László: *Leibniz élete és kora.* Magyar Tudomány, Budapest, 1966; Simonovits Istvánné Beke Anna: *Leibniz filozófiája a XX. század tudományának tükrében.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992; Szabó Attila: *Leibniz lételmélete.* Blanket, Budapest, 1993; Heller Ágnes: *Leibniz egzisztenciális filozófiája.* Kossuth, Budapest, 1995; Turay Alfréd: *Filozófiatörténeti vázlatok.* Szent István Társulat, Budapest, 1996.

a világot. 2. A *malum physicum* is mindig valami lét-hiányosság *(privatio)*. Ez olyan szenvedés, amelyet Isten csak feltételesen akar. A fizikai rossz megtörténtéhez Isten azzal a feltétellel járul hozzá — és azért mondhatjuk, hogy bizonyos értelemben „akarja" azt —, mert tudja, hogy ezzel lehetőséget nyújt sokak jósága megnyilvánulásához. A haiti földrengés eseménye is felrázta a világ lelkiismeretét: az egyházak és segélyszervezetek nagy számban mozgósították jóakaratú emberekből álló tagságukat, a magyar templomokban is gyűjtés tartottak, és a szenvedőkkel vállalt világméretű szolidaritás tagadhatatlanul számtalan jó gyümölcsöt (is) hozott. A fizikai szenvedést okozó balesetek, járványok, természeti katasztrófák eszerint eszközzé vál(hat)nak Isten kezében magasztos céljai elérése érdekében. A fizikai rossz tehát — szélesebb perspektívából tekintve — hasznos célokat szolgálhat. 3. Végezetül Leibniz amellett érvel, hogy a *malum morale*, azaz a bűn, olyan rossz, amelyet Isten sohasem akar ugyan, azonban — mint fentebb láttuk — a szabad akarat feltételeképpen kénytelen megengedni. Ő olyannyira bölcs, jóságos és mindenható, hogy még az ember bűnét is képes jóra fordítani. Leibniz itt az *Exultet* kezdetű ősi liturgikus himnuszra, a húsvéti örömének szövegére hivatkozik, amelyben az egyház még a bűnt is „szerencsésnek" hirdeti, azon az alapon, hogy „ilyen hatalmas és fölséges megváltót (…) érdemelt" ki számunka.[7]

[7]Vö. még Turay Alfréd: i. m. 97–98., uő: *Istent kereső filozófusok (Teodicea).* Szent István Társulat, Budapest, 1990, 198.

Nem túlzás tehát állítani, hogy a leibnizi nézőpontból tekintve a rossz — amely alkalmat adott Isten jóságának és emberszeretetének kinyilvánítására — olyannyira beilleszkedik Isten kegyelmi rendjébe, hogy mintegy maga is „kegyelmi eszközzé" válik a megváltás művében. Hogyan vélekedjünk ekkora optimizmusról? Vajon reálisnak hat a fenti érvelés? Tegyük most mérlegre az elhangzottakat, és kíséreljük meg levonni a következtetéseket a Leibniz által kidolgozott teodiceával kapcsolatban.

5. Egy részeredmény, avagy: a teodicea elvi korlátai

Az előző fejezetben — miközben számba vettük a rossz megnyilvánulási formáit (metafizikai, fizikai, erkölcsi) — kísérletet tettünk arra, hogy egyszerre igazoljuk Isten jóságát és rosszhoz való viszonyulását. Hogyan értékeljük mármost az eredményt?

Úgy tűnik számomra, hogy a fenti erőfeszítések egy filozófiailag (a *teodicea* segítségével) maradéktalanul Istennel kapcsolatban, amelyekkel megnyugtató választ igyekeztünk találni a rossz kérdésére, a végső számadást tekintve elégtelennek bizonyultak. Egyeseknek ugyan talán sikerült kihüvelyezni néhány elgondolkoztató szempontot a fenti filozófiai gondolatmenetből. Érdekes érvek is felbukkanhattak, melyek ideig-óráig lekötik, elszórakoztathatják az arra hajlamos elmét. Ám óva intenék mindenkit attól, hogy ezekkel a klasszikus, a filozófiai istentan által fáradtsággal és tiszteletet ébresztő erudícióval kimódolt érvekkel egy *ténylegesen* szenvedő emberhez for-

duljon! A rossz *realitásával* szembesítve a *teodicea* érvei bizony — egyfelől — mindig könnyűnek találtatnak, szappanbuborékhoz hasonlóan súlytalannak bizonyulnak: a szenvedés ennyiben letagadhatatlan *botrány* marad; a rosszal belsőleg szembesülő szentek tapasztalata pedig, akik képesek voltak a szeretetben növekedni, zuhanás helyett emelkedni, megtisztulni a szenvedés kohójában — másfelől —, lényegét tekintve megoszthatatlan marad: a kikényszeríthetetlen *kegyelem* csodája, mely megközelíthetetlen fényben leledzik.

Sovány vigasz talán, hogy nem csak az istenhívő embernek van problémája a rosszal. Lényegében megoldhatatlan kérdés ez minden filozófia, és voltaképpen bármiféle megfogalmazható világnézet számára. Azok a megoldás-kísérletek, amely leszámolni igyekeznek a Jóisten képzetével, éppúgy szükségképpen további problémákat eredményeznek. Hogyha például a világban tapasztalható rosszat egyszerűen úgy tekintjük, mint ami természetes kimenetele az Istent nélkülöző univerzum zavaros és merő véletlen által irányított fejlődésének, akkor ezzel a megoldással még korántsem mentesültünk a ránk nehezedő kérdés nyomasztó súlya alól: hogyan viszonyuljunk a rossz tényéhez, és mit válaszoljunk az egész folyamat értelmetlenségének kérdésére?

Végső soron — úgy tűnik — be kell ismernünk: egyáltalán nincs problémamentes *intellektuális* megoldás a rosszra — sőt, maga az is kérdésesnek tűnik, hogy szabad-e ezt a kérdést egyáltalán olyan problémának tekinteni, amelyre *elvileg* lehetséges meggyőző intellektuális megoldás. Minden olyan próbálkozás, amely megpróbálja megoldani a gordiuszi csomót vajon nem jelenti-e egyúttal azt is, hogy leegyszerűsítjük, trivializáljuk a kérdést? Hiszen minden ilyen irányú értelmi tapogatózás már eleve túl van a konkrét és gyakorlati kérdésfeltevésen; márpedig *e* kérdés mindennél inkább *praktikus* választ igényelne. A világban tapasztalt szenvedéssel és rosszal szemben — talán, egyfelől, nem helytelen itt Marxot parafrazeálni — nem a tény *értelmezése* az elsődleges feladatunk, hanem a *megváltoztatása*. Csakhogy — másfelől — minden praktikus probléma megoldása is gondolatokat és intelligenciát igényel. Ráadásul a rosszról való gondolkodást abbahagyni sem volna megoldás. Hol tehát a kivezető út ebből a csapdából?

6. A tevékeny hit hatalma: személyesség és „a legjobb gyakorlat"

A szenvedés titkára nem lehet maradéktalanul kielégítő választ, magyarázatot adni — hétköznapi életünk szenvedéseire éppoly kevéssé, mint Jézus Krisztus szenvedéseire. Pontosabban: ha létezik válasz, azt nem kényszerítheti ki semmilyen filozófiai eszmélődés (legyen bármilyen éleseszű is), de még a teológiai magyarázat sem; legfeljebb útját készítheti elő. *Maga* a válasz azonban *csak személyes* lehet. Ingyenes ajándék. Nem marad más hátra, mint bizalommal belevetni magunkat e titok örvényébe, mely botrány és kegyelem egyszerre, és amely végső soron Isten misztériumához utal bennünket.

1. Úgy tapasztalom, a papság nem biztosíték az eredeti kérdések ellen. Hívő emberként és lelkipásztorként én is kétségbeesetten kérdezem olykor: mire való a szenvedés? Nem lett volna-e jobb egy fájdalom nélküli világ, amelyben nincsenek tolószékek és kórházi ágyak, ahol nincs sírás, gyász és háború? Mostanában, sok személyes szenvedés után, saját válaszaimat fogalmazgatom. Arra hajlok, hogy azt mondjam: Nem! Kudarcok, könnyek, halál nélkül a világ alighanem még rettenetesebb lenne. Még könnyebben válnánk embertelen lénynyé. Ha így is ennyi gonoszságra vagyunk képesek, mit tennénk akkor, ha senki sem állna korlátozón képzelt mindenhatóságunk útjába! Úgy alighanem még inkább megrészegítene sikerünk, élvezetünk, hatalmunk mételye. Ha nem tapasztalnánk elháríthatatlan akadályokat, szívet tépő fájdalmat, kudarcot és szenvedést, ha nem pusztítana szemünk láttára betegség és halál, ha nem terjednének a vírusok és a rák áttételei, talán sohasem rendülnénk meg. Elfelejtenénk sírni. Így azonban, a mélyből felszakadó zokogás révén, szívünk olykor megmerül a *részvét* tisztító fürdőjében. E nélkül pedig talán tényleg rosszabb lenne a világ… Egyetértek az olasz misztikus és lelki író Carlo Carettóval:

„Istennek végtelenül sok módja lett volna arra, hogy egy másféle világot teremtsen. Ő az Isten, a lehetetlenség Istene. Alkothatott volna egy szenvedésmentes világot, teremthetett volna egy fájdalomnak nem alávetett világot, elmeríthette volna gyermekeit az *eros* örömeibe mint örökös nászutazásba. De nem tette. Hagyott ugyan valami kicsit az *eros*ból, de azt kérte, gyermeke szokjék hozzá az áldozat *agapé*jához. Káprázatos hajnalokat ajándékozott neki, de összekeverte a tragikus éjszakákkal. Adott neki egészséget és erőt, ugyanakkor lyukakat hagyott tüdejében vagy túlburjánzó sejteket, hogy egy nem várt pillanatban megfojtsák. A rossznak micsoda félelmetes áttétele!"[8]

[8]Carol Caretto: *Miért, Uram, miért?* Szent Gellért, Budapest, 1992, 111–112.

Úgy látom, Isten nem szorul rá a filozófusok és teológusok kimódolt mentegetésére, miszerint nem ő akarja a rosszat, hogy az csupán az ember bűnének és a tönkretett természetnek következménye. Nem tudok hinni ebben! Egyben azonban biztos vagyok: Isten mindent megtehet. Megakadályozhatta volna a haiti földrengést, a lisszabonit is; leállíthatná a fegyverkezési verseny őrületét; és megállíthatná a barátom agydaganatának növekedését. De nem teszi! Akárhányszor, ha kifinomult érvelést hallok, amivel mentesíteni akarják Jézus Krisztus Istenét a felelősség alól, amivel saját Fiát sem kímélte, hanem szadista gyilkosok kezére adta — a *mi* gyilkos emberi kezeinkbe! —, legszívesebben számra tapasztott mutatóujjal csendre inteném a beszélőt, mondván: „Ne káromold az Istent — mert ez Ő!" A Sátánnak tőle kellett engedélyt kérnie, hogy koldusbotra juttathassa Jóbot. Ő járult hozzá, hogy elvehesse gyermekeit, lemészárolja szolgáit, hogy fekélyektől borított testtel feküdjön a szemétdombon. A gonosz nem alternatív hatalom a jó ellenében. Nincs két ellentétes erő. Csak egy van: Isten![9]

[9]Vö. Uo. 112–113.

2. Maga a teológia is *csaknem* lehetetlenre vállalkozik, amikor tekintetét fölfelé fordítva egyszerre kísérel meg igazságot szolgáltatni

Isten jóságának, és mindenhatóságának, és eközben igyekszik *nem* szem elől téveszteni e bűnös és szenvedéssel teli világot. A keresztény teológiában ez a két mérhetetlen misztérium a legteljesebben Jézus Krisztus sorsában és személyében jutott belső, végérvényes egységre.

A Jézus Krisztusról szóló újszövetségi narratíva az üdvtörténet teológiai nézőpontjából szemléli az eseményeket, és így a rosszra való reflexiót beemeli a keresztény eszmélődés — és a személyes spiritualitás — középpontjában. Fontos itt az a belátás, hogy a rosszal való számvetés perspektívája a Krisztus-esemény *történeti* ténye, ami ismét csak annyit tesz, hogy az értelmezésnek nem szabad pusztán valamely elvont érv, teoretikus magyarázat vagy elméleti megoldás keretei között maradnia. Az újszövetségen belül is kimutathatóan végighúzódik az a feszültség, amely egyrészt a történelem végének részleteiről szóló spekulációk iránti hajlam és érdeklődés, másrészt azon még alapvetőbb törekvés között áll fönn, hogy a részleteket és a „cselekményt" illetően bárhogyan is alakuljon a történelem, legalapvetőbb bizalmunkat és végső reményünket egyes-egyedül Jézus Krisztusba vetjük. Ő az egész dráma legmeghatározóbb szereplője. Az ő egyetlen személyében egyesül a végtelen Isten misztériuma; az ő megváltó műve nyújt modellt és sikeres megküzdési stratégiát a rosszal, a bűnnel és a halállal való szembenézéshez, a szeretetben való növekedéshez — minden szenvedés ellenére.

Ennek a Jézus Krisztusba vetett bizalomnak és keresztény reménynek praktikus következménye annak hangsúlyozása, hogy *most* kell szeretetben élnünkŐvele és másokkal is. Nem az a fontos, hogy megpróbáljuk „megoldani" a rossz misztériumát, hanem az, hogy ellenálljunk neki, és olyan közösségeket építsünk, amelyekben az imádás, a megbocsátás, a hit, remény és szeretet „legjobb gyakorlata" érvényesül, mint Isten országának látható és bizalmat ébresztő jele, melyben az élet alapvető igazsága Isten, nem pedig a gonoszság erői.[10]

A költő Pilinszky János szerint, aki végigélte az elmúlt század nagy kataklizmáit, „[m]indaz, ami (…) [XX. századi szenvedés- és üdvtörténelmünk egyik kitüntetett kristályosodási pontján, az auschwitzi haláltáborban] történt botrány, amennyiben *megtörténhetett*, és kivétel nélkül szent, amennyiben *megtörtént*".[11] Valóságunkban természetes és természetfeletti különös elegyet alkot: botrány *és* kegyelem. A két fogalom elválaszthatatlanul egymáshoz tartozik, mint ugyanazon papírlap két oldala. Ám ha a nap felé fordítjuk, mindenen áttűnik a fény.

Bár minden bölcselet — és talán minden vallás is — visszatükröz valamit azokból a mérhetetlen titkokból, melyeket Jézus Krisztus élete, szenvedése és halála, legvégül pedig áldott feltámadása tárt föl történelmünkben; a kinyilatkoztatás meghaladhatatlan teljességét mégis mi, keresztények kaptunk örökül. A rossz — *azóta* tudjuk — nemcsak botrány, kegyelem is, melyre húsvéti hajnala virrad. A fény *azóta* világít. Olyan fény, mely „soha nem lát alkonyt", maga a Fény, Jézus Krisztus „aki az emberi nemre szelíden árasztja a megváltás fényét, él és uralkodik mindörökkön örökké".[12]

[10]Vö. David F. Ford: *Theology. A Very Short Introduction.* Oxford University Press, New York, 1999, 80–82.

[11]Pilinszky János: *Ars poetica helyett.* In: *Összegyűjtött versek.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 81.

[12]Vö. az *Exultet* kezdetű húsvéti örömének az ünnep vigíliáján.

LUKÁCS LÁSZLÓ

1936-ban született Budapesten. Piarista szerzetes, teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola alapító rektora, a Vigilia főszerkesztője.

Tanúságtevők

A tanúskodás a bírói gyakorlat megszokott része mindmáig. Az volt az Ószövetségben is, avval a kikötéssel, hogy legalább két-három tanú egybehangzó vallomása kellett ahhoz, hogy tanúságukat hitelesnek fogadják el (MTörv 17,6; 19,15). Mindez visszatükröződik az evangéliumokban is, például a testvéri feddés eljárásmódjában (Mt 18,16), vagy akár a Jézus ellen hamisan tanúskodók egymásnak ellentmondó vallomásaiban (Mk 14,56). Jézus maga is kettesével küldi szét tanítványait, hogy tanúságtételükkel hirdessék az Isten Országának eljöttét (Mk 6,7; Lk 10,1).

A tanúskodásnak azonban sokkal mélyebb mélységei is nyílnak. A szemtanú arról számol be, amit külső eseményként látott, tapasztalt. Az igazi tanúvallomásban azonban a tanú nem észérveket sorakoztat fel, hanem személyes meggyőződéséről vall. Életével, egész személyiségével „tesz hitet": köteleződik el a megismert és megvallott igazság mellett. Az emberiség mindig hősként tisztelte azokat, akik életük árán is kitartottak meggyőződésük mellett — feltéve, hogy valóban az igazság szolgálatában álltak. Tanúságtételük így valóban az ember legnagyobb teljesítményei közé tartozik, hiszen csak az ember képes önként és tudatosan mindenét kockáztatni, sőt feláldozni hitéért, hazájáért vagy más emberekért. Arany János ilyen tanúknak állít emléket *A walesi bárdok*ban: „Ötszáz bizony dalolva ment / Lángsírba walesi bárd, / De egy se bírta mondani, / Hogy éljen Eduárd."

A tanúságtétel csak akkor hiteles, ha a vállalt áldozat arányban áll az áldozat céljával. Nagy áldozatot hozni csak nagy dolgokért szabad. Akik képesek semmiségekért mindent odadobni, azok nincsenek tisztában az élet értékével. Voltak olyan történelmi korszakok, lehetnek olyan emberi pillanatok, állapotok, amikor a halál semmiségnek látszik. Hányan játszották el könnyelműen a maguk vagy mások életét: Keresztelő János feje egy leány táncába került, sok öngyilkos jelentéktelen kudarcokon kétségbeesve dobná el az életét, vagy éppen felelőtlen vakmerőségből, netán könnyelmű fogadásból választja a halált.

A halál önkéntes elvállalása önmagában még nem igazolja egy állítás, meggyőződés igazságát. Nem elég, hogy a tanú őszinte, meg van győződve személyes igazáról, hogy szavai nem akarnak félrevezetni senkit. Az is hozzátartozik, hogy személyes meggyőződése valóban az igazságot tükrözze. Lehet meghalni téves eszmékért is. Bármilyen személyes meggyőződés motiválja őket, objektíve mégis igaztalan az öngyilkos terroristák önfeláldozása, hiszen az erőszak eszközévé teszik halálukat, fegyverré torzítva saját testüket. Csak az igazra lehet igazi tanú az ember. A halálos áldozatvállalás csak egy

értékes élet megkoronázása lehet. Az igazi tanúvallomás életre-halálra kötelez el, mélyen belegyökerezve a valóságba. Vallomásunk valódiságát az érte vállalt áldozat mértékén, elszántságunkat tetteinken mérhetjük le. Teljesen igazzá, velünk azonossá a vértanú-vallomásban válhat a szó. Szavunk igazáról csak életünk árán — a végig-élt élettel vagy az elvállalt halállal — adhatunk bizonyságot.

Jézus, a „hű és igaz Tanú" (Jel 3,14)

A kinyilatkoztatásban Isten maga vallja meg szeretetét az ember iránt, üzenete „lélektől lélekig" szól. Az Ószövetségben Isten a törvény és a prófféták által újra meg újra ünnepélyesen tanúságot tett arról, hogy ő az egyetlen Isten, aki hűséges szeretettel gondoskodik népéről. Istent magát nem láthatja senki, de látható földi jelek és megbízott küldöttek tanúskodnak róla.[1] Szeretetvallomását általa megérintett és neki elköteleződött emberek adják tovább. Az üdvösség történetében sok ilyen tanúval találkozunk, akik nemcsak szavukkal, hanem egész életükkel hirdetik Isten szavát, mindhalálig hűségesen. „A tanúk koszorúja" vesz körül bennünket (Zsid 12,1).

[1]Leon-Dufour: *Biblikus teológiai szótár.* Róma, 1976, 1285.

Jézus „Isten tanúságtétele" (1Kor 2,1) az emberiségnek. Isten kegyelme benne ölt testet. Ő az egyetlen, aki az Atyát föltétlenül hitelesen nevén nevezheti, hiszen személyes egységben van vele: „az Atya működik általam" (Jn 14,10). Tanítását tetteivel igazolja: „Hirdette az Isten Országának örömhírét, és meggyógyított minden betegséget és minden bajt." Az evangéliumok szerint tanúságot tett az Atyáról, az Atya pedig tanúságot tett róla. Élete, halála és feltámadása kettejük együttes tanúságtételét tárja a világ elé. Egy az Atyával: olyan egységben van vele, amilyen számunkra elképzelhetetlen vágyálom. Ezt az egységet azonban az emberélet körülményei között éli meg: életre-halálra szereti őt. „Én és az Atya egy vagyunk" (Jn 10,30). Így nemcsak azt bizonyítja, hogy létezik ilyen egység, hanem azt is, hogy mi emberek is elérhetjük ezt, sőt megmutatja azt az utat, életformát is, amely elvezethet hozzá.

A tanúságtétel Szent János evangéliumának egyik vezérmotívuma. Már az első fejezetben a Keresztelő tanúként jelenik meg: „János tanúságot tett róla…" (Jn 1,18). Szava az összes tanítványok, főleg a Tizenkettő nevében szól: „Én láttam és tanúskodom róla: Ő az Isten választottja" (Jn 1,34). Vallomásuk nemcsak a történeti eseményekre vonatkozik, hanem túlmutat azokon: Jézus történeti fellépése és kereszthalála, majd feltámadása nyomán hitre ébrednek, és felismerik, hogy Jézus a Krisztus, az Isten Fia. Jézus maga is hivatkozik a Keresztelő tanúságtételére (Jn 5,33).[2] Hozzáteszi azonban, hogy maga az Atya tesz tanúságot róla: „Maga az Atya tesz mellettem tanúságot, aki küldött" (Jn 5,36). Jézus itt részben tetteire utal, amelyeket az Atya meghatalmazásával végbevisz, részben az Írásokra, végül Mózesre. Aki Jézust hallgatja, az Atyát hallgatja, hi-

[2]Karl Lehmann — Rudolf Schnackenburg: *Brauchen wir noch Zeugen?* Herder, 1992, 77.

szen az ő megbízásából szól; aki tetteit látja, az Atyát ismerheti meg. „A szavakat, amelyeket hozzátok intézek, nem magamtól mondom, és a tetteket is az Atya viszi végbe, aki bennem van" (Jn 10,38). Az evangélista Jézust annyira egynek látja az Atyával, hogy kettejük közös tanúságtételére hivatkozik, amit a zsidó törvény szerint már hitelesnek kell elfogadni: „Tanúságot teszek magamról én is, és tanúskodik mellettem az Atya is" (Jn 8,18). „Jézus Isten egyetlen igazi tanúja, aki Isten igazságát a világot hirdeti és megtestesíti."[3] Ahogy Pilátus előtt kijelenti: „Arra születtem, és azért jöttem a világba, hogy tanúságot tegyek az igazságról" (Jn 18,37).

[3]Uo. 84.

Jézus tanúságtétele az Atyával való egységét fejezi ki életének minden mozzanatában. Teljesen az Atyára bízza magát: „Ételem az Atya akaratának teljesítése" (Jn 4,34). Akkor is az Atya kezében tudja magát, amikor sorsának rosszabbra fordulásában a kétségbeesett elhagyatottság érzése azt sugallhatná, hogy ne bízzon senkiben. „Istenem, miért hagytál el engem?", jajdul föl, mégis reá bízza magát egészen: „Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet." Még a halál sem ingatja meg benne ezt az egységet: a megsemmisüléssel szembenézve is az Atyát látja meg nem ingó bizalommal. Tökéletes és hiánytalan vértanúvallomás ez. Jézus egészen végigmondta, életével és halálával megpecsételte tanúságát, kifejezte lényének titkát: ő a színtiszta szeretet az Atya és az emberek iránt.

A szeretet: személyek egymáshoz vonzódása, közeledése, majd fokozatos egyesülése. A beteljesült szeretet: az örök és teljes egység. Ezt az egységet a földi életben megannyi fal szabdalja szét: az ember többé-kevésbé mindig a „szeretet térszonyában" él. A szeretettől felgyulladva azonban elindulhat az egység felé, és megélheti Krisztussal, hogy „a szeretet erősebb a halálnál".

Jézus vértanúvallomása nem ér véget a halálával — feltámadásában az Atya tanúságtételével folytatódik. Nemcsak Jézus bizonyítja azt, hogy a halál sem akadályozza meg az Atyával való tökéletes egységét, hanem az Atya is: mindvégig egy a Fiával, a halálig és azon túl: szeretete átemeli Jézust a halálon az örök isteni egység életébe. Kettejüknek a Szentlélekben együttégő szeretete Jézus emberi életén, halálán és feltámadásán keresztül így izzik össze újra a szeretetnek immár az emberéletet is magába foglaló örök lángjává. Együttesen tanúskodnak arról, hogy a szeretet valóban erősebb a halálnál, s hogy az odaadott élet nem a semmibe hull, hanem a Szentháromságos Isten szeretetébe. Sorsa sorsunkat példázza, szeretete a miénknek nyit lehetőséget: az, aki őt feltámasztotta a halálból, minket is fel fog támasztani, ha vele tudtunk halni is: halálunkig fokozódó odaadásunkban elkészülhetünk arra, hogy vele mi is egyre inkább szeretetté váljunk.

Krisztus tanúsága az ember lehetőségeinek határáig ér el, de napvilágra hozza a túlvilágnak eddig rejtett erőterét is: aki így jut el a halálhoz, abba életének odaadásával beléáramlik Isten éltető, örök szeretete. Krisztus az örömhírről tanúskodik: az Atya iránti feltétlen

bizalommal fogad minden szenvedést, még a bűnt és a halált is. „Aki küldött engem, velem van. Nem hagyott magamra, mert én mindenkor azt teszem, ami neki kedves" (Jn 8,29). Halálában nyilvánvalóvá válik, hogy az Atya tényleg megfelel ennek a bizalomnak, és magához emeli feltámasztásával. Isten szeretete itt egybeér az emberével, és egybenyitja az öröklétet az elmúló emberi élettel.

Krisztus tanúi

Jézus még földi életében tanítványokat gyűjtött maga köré, hogy hirdessék ezt az örömhírt, és tanúskodjanak róla. Az evangéliumok szóhasználatában az apostolok Jézus földi életének és a feltámadt Krisztusnak szemtanúi: „Amit hallottunk, amit a szemünkkel láttunk, amit szemléltünk és amit a kezünkkel tapintottunk: az élet Igéjét hirdetjük nektek. Igen, az Élet megjelent, láttuk és tanúságot teszünk róla" (1Jn 1,1–2). Az apostolok „kezdettől fogva szemtanúi és szolgái voltak az isteni szónak" (Lk 1,2). Péter apostol beszédeinek visszatérő fordulata: „Az élet szerzőjét megöltétek, Isten azonban feltámasztotta a halálból, ennek mi tanúi vagyunk" (ApCsel 2,32; 3,15). A János-evangélium záradéka is ez: „Ez az a tanítvány, aki ezekről tanúságot tett és megírta ezeket. Tudjuk, hogy igaz a tanúsága" (Jn 21,24). Ez a kritérium szerepel Mátyás apostollá választásában is: „velünk tartott, amikor a mi Urunk Jézus közöttünk jártkelt, kezdve János keresztségétől egészen mennybevétele napjáig, hogy velünk együtt tanúskodjék feltámadásáról" (ApCsel 1,21).

Az őskeresztények maguk is arra kaptak hivatást, hogy Krisztus élő tanúi legyenek. Az apostolok nem csupán beszédeikben hivatkoztak szemtanú voltukra, hanem életmódjukkal is tanúságot tettek róla: „Az apostolok nagy erővel tanúsították Urunk Jézus Krisztus feltámadását, és mindnyájan bőségesen részesültek a kegyelemben" (ApCsel 4,33). Kettős tanúságot tettek tehát: a saját életükben megtapasztalt kegyelemről és a történelemben megjelent Jézus Krisztusról. Tanúskodtak a Feltámadottról, a megtörtént, általuk megtapasztalt eseményekről. Emellett azonban megvallották azt is, hogy Krisztus kegyelme hogyan formálta át az ő életüket.

Az apostolok nem egyszer ütköznek ellenállásba igehirdetésükkel. Szent István megkövezésével azonban fordulat áll be. Immár nemcsak verést, börtönt, megkövezést kell elszenvedniük, hanem akár a halált is: a szemtanúkból így vértanúvá váltak. Az ősegyház Jézus tanúságtételének folytatóit látta bennük, akiket „az Isten szaváért és tanúságtételükért megöltek" (Jel 6,9). Megkínzásukban életre-halálra, az emberi lehetőségek végső határáig azonosultak Krisztussal. „Christianus sum", „keresztény vagyok, Krisztushoz tartozom" — ez a hitvallás tér vissza minduntalan a bírósági kihallgatásuk és kínvallatásuk során: megvallják Krisztust szavukkal és életükkel egyaránt. Így válik életük és haláluk Krisztus hirdetőjévé: bennük folytatódik Jézus tanúságtétele.

Az ősegyház kezdettől fogva Jézus szenvedéstörténetét látta folytatódni a vértanúk szenvedésében. Már az Apostolok Cselekedetei is párhuzamot von Jézus és István diakónus szenvedése között: ellene is hamis tanúk lépnek föl (ApCsel 6,13; Mk 14,57), őt is kivezetik a városból (ApCsel 7,58; Jn 19,17; Zsid 13,12), megkövezése alatt ő is gyilkosaiért imádkozik (ApCsel 7,60; Lk 23,24), és hasonló szavakkal hal meg, mint Jézus (ApCsel 8,60; Lk 23,46). Azokat, akik a kínzások, sőt a kivégzésük ellenére mindhalálig kitartottak Krisztus hitének megvallásában, a legnagyobb tisztelettel övezték. A „mártír" szót a 2. század közepétől használták rájuk. Maga a kifejezés (*martüsz*, tanú) — amint fentebb láthattuk — gyakran előfordul az Újszövetségben. Használatos volt a korabeli görög joggyakorlatban, de az Ószövetségben is. A tanú nem kívülálló „semleges harmadik": személyes tanúságtétele által megelevenedik, jelenvalóvá válik a múltban történt esemény. „Az őskeresztény mártírok vértanúsága Jézus Krisztus megváltó szenvedését jeleníti meg. A vértanúk meg voltak győződve: 'Bennem Krisztus szenved'. Bennük megismétlődött Jézusnak, Megváltójuknak halála és feltámadása."[4] Ahogy Antióchiai Szent Ignác nevezi magát: „Istenem szenvedésének követője vagyok." A vértanúk így Jézus Krisztus tanúságtételét folytatják, amikor az eljövendő világról, a feltámadásról tesznek tanúságot, amely erősebb evilág minden hatalmasságánál. Haláluk leírásának visszatérő fordulata ez. Ahogy Jézus a keresztről „Atyja országába", a „paradicsomba" jut (Lk 23,43), István haldokolva az égre néz fel: „látta Isten dicsőségét és Jézust az Isten jobbján" (ApCsel 7,56); János evangélista is úgy részesül égi látomásban, hogy a Jézus melletti tanúságtételéért szenved száműzetést (Jel 1,9).[5] Szent Pioniosz, amikor már felszögezték a keresztre, így válaszol a katonáknak: „Azért sietek, hogy minél gyorsabb legyen a feltámadásom a halottak közül."[6]

A vértanúk nem a maguk igazáról tesznek tanúságot, hanem Krisztusról, Megváltójukról. Az ő emberi tanúvallomásuk is kiegészül Isten tanúvallomásával, Jézuséhoz hasonlóan. Miközben életük árán is kitartanak Krisztus mellett, részeseivé válnak megváltásának. Az üdvösség története folytatódik bennük, ahogy ezt a 3. századtól kezdve a halálig hűséges hitvallásuk történetét följegyző vértanúakták és szenvedéstörténetek bizonyítják.

[4] Oda Hagemeyer: *Sie gaben ihr Leben hin.* Mainz, 1981, 12.

[5] Jean-Yves Lacoste: *Dictionnaire critique de théologie.* Paris, 1998, 715.

[6] *Vértanúakták és szenvedéstörténetek.* Budapest, 1984, 114.

A vértanúk tisztelete

A vértanúkban nemcsak a hősies kitartást tisztelték az első keresztények, hanem egész hitvalló életüket, amelyet végül halálukkal pecsételtek meg. Gondosan megvizsgálták életük és haláluk körülményeit. Óvtak a pillanatnyi fellobbanásból fakadó hősködéstől és attól is, hogy valaki fanatikus lelkesedéssel maga keresse a vértanúságot. A vértanúság csak a Krisztusról való tanúskodás végső állomása lehet. Egész életükkel kell tanúságot tenniük hitükről. Hitvallóknak

először azokat nevezték, akik életben maradtak vértanúvallomásuk után. Később — általánosítva — mindazokat, akik hitvalló életükkel tanúskodtak Krisztusról. Ez a hitvallás nem szolgáltat a fizikai kísérletekhez hasonló tárgyi bizonyítékot. Az ő vallomásuk is személyes bizonyságtétel, ahogy Krisztusé is az volt. A hitvalló szeretetre gyullad Isten iránt, amikor „tetten éri őt szívében", s ez szeretetre lobbantja az emberek iránt is.

Az apostoli egyházban elevenen élt annak tudata, hogy akkor válhatnak Krisztus igazi követőivé, ha hozzá hasonlóan, az ő lelkületével tanúságot tesznek róla. „Krisztus Jézus Poncius Pilátus előtt tanúságot tett az igaz hitvallás mellett" (1Tim 6,13). A tanítványok mesterük sorsában osztoznak, amikor az üldöztetést is vállalják tanúságtételükért. Szent Pál is ismételten erre hivatkozik, amikor hitelességét kétségbe vonják. Érveléseiben megmutatkozik a vértanúságnak egy másik jellemző kritériuma, amelyet Jézus keresztjéből olvas le. Isten minden embert az üdvösségre hív. Feltétel nélküli szeretettel közeledik az emberhez, Jézusban pedig kiszolgáltatja magát az emberi hatalmasságoknak: elszenvedi a vele szembeforduló erőszakot, de mindig megmarad irgalmas szeretetében, megbocsátva ellenségeinek is. Az igazságért Krisztus lelkületével vállalt vértanúságot a legszebben az első Péter-levél fejti ki.[7] Krisztus a keresztény remény „Logosza", alapja, hozzá hasonlóan „szelíden, tiszteletet tanúsítva, jó lelkiismerettel" kell vállalni a rágalmakat Krisztus nevéért. A hívő azért jut ebbe a helyzetbe, mert „keresztény" (1Pét 4,16). Egyik legelső és legszebb példáját talán a 155 táján kivégzett Szent Polükarposz püspök vértanúságában láthatjuk. A kormányzó fenyegetésekkel próbálja rávenni, hogy tagadja meg hitét, tegye le az esküt a császárra, átkozza meg Krisztust. Polükarposz válasza: „Nyolcvanhat esztendeje szolgálok neki, és nekem semmi rosszat nem tett. Hogyan káromolhatnám királyomat, megváltómat?" Majd így folytatja: „Ha nem tudnád, ki vagyok, hát halljad nyilvánosság előtt: Keresztény vagyok!"[8]

Az első századok kereszténüldözéseit a vértanúakták és szenvedéstörténetek jegyezték fel. Ezeknek szerzői nem csupán „történelmi faktumokat akartak leírni. (…) Tanítani is akartak, illusztrálni azt, hogy a vértanúkban maga Krisztus beszél, él, szenved, tesz tanúságot, hal meg."[9] Bennük tehát Krisztus élete folytatódik — ahogyan erre kap meghívást minden keresztény ember is. Ahogy Nolai Szent Paulinus az 5. század elején írta: „A világ kezdete óta szenved Krisztus övéiben. Ő a kezdet és a vég, őt rejti a törvény, őt tárja fel az evangélium. Mindig csodálatos az Úr szentjeiben, akikben szenved, de győzedelmeskedik is. Ábelben megöli testvére, Noéban kigúnyolja a fia, Izsákban feláldozzák, Jákobban szolgaságra vetik, Józsefben eladják, Mózesben kiszolgáltatottan menekül, a prófétákban megkövezik és lemészárolják, az apostolokban üldözik szárazon és tengeren, a szent vértanúk sokféle gyötrelmeiben gyakran megölik. Hála legyen neki! Mert győz az elítéltetésben és diadalmaskodik bennük."[10]

[7] Vö. Roman Siebenrock: *Christliches Martyrium.* Kevelaer, 2009, 39.

[8] *Vértanúakták és szenvedéstörténetek*, i. m. 49.

[9] Vanyó László: *Bevezetés.* In: Uo. 14.

[10] Oda Hagemeyer: *Ich bin Christ. Frühchristliche Märtyrerakten.* Patmos, 1961, 18.

A vértanúk és a hitvallók tisztelete mindvégig fennmaradt az egyházban, különböző listák, martirológiumok készültek róluk. A konstantini fordulat után azonban az egyház hamarosan hatalmi pozícióba került. A keresztényeket nem üldözték többé. A középkor népegyházában Krisztus követése nem kívánt életre-halálra szóló odaadást. Ez egyre inkább az erre külön vállalkozó remeték, szüzek, szerzetesek privilégiuma lett, sőt az egyházi hatalom olykor maga lépett fel a tévtanokat követők, eretnekek üldözőjeként.

A vértanúság napjainkban

Az első keresztény századokban gyakran használták ezt az elnevezést: „ecclesia martyrum", „a vértanúk egyháza". A név nemcsak az üldözésekre utalt, de egyre inkább felhívássá is lett minden korok számára, Krisztus hűséges követésére buzdítva. A 20. században azonban, a megváltozott politikai-gazdasági-kulturális körülmények között új, tágabb értelmet is kapott a vértanúság. A Krisztushitnek a halált is vállaló megvallása a pogány bíró vagy helytartó előtt, ahogy a vértanúakták és szenvedéstörténetek leírták, korunkban sok egyéb formában jelentkezett. A vértanú, a fogalom klasszikus formájában, a Krisztusba vetett hitéért vállalja a halált. De vértanúk mindazok is, akik krisztusi életükért, szenvedő embertársaik szolgálatáért, a mások, sőt ellenségeik szeretetéért halnak meg. Vértanú Goretti Mária, aki tisztaságának védelmében szenvedi el a halált, Maximilian Kolbe, aki egy társa helyett vállalja az éhhalált, Oscar Romero, aki az igazságtalan és elnyomó kormányzat ellen emeli fel szavát, Apor Vilmos, akit a tőle menedéket kérőket oltalmazva gyilkolnak meg, Salkaházi Sára, aki az üldözött zsidók megmentéséért teszi kockára, majd adja oda az életét.[11] S vértanúk azok a — többnyire névtelenségben maradó, ismeretlen — századok, ezrek is, akik napjainkban üldöztetést szenvednek szerte a világon.

[11]Vö. Concilium, 19. Jahrgang, Heft 3.: Martyrium heute.

Karl Rahner a halálról elmélkedve még tovább tágítja a vértanúság fogalmát. A mártírium, mondja, a halál misztériumához kapcsolódik. A halált egyetlen ember sem kerülheti el. Ez azonban nem pusztán a biológiai élet befejeződése, hanem szabadságunk tette is. Halálunk pillanatában talán már nem leszünk öntudatunknál, mégis egész életünk folyamán a halállal nézünk szembe. Az pedig rajtunk múlik, hogy hogyan értelmezzük. Puszta megsemmisülést látunk-e benne, vagy pedig Istenbe vetett bizalommal, az Ő irgalmas kezébe adjuk meg magunkat. „Aki így hal meg, szabadon és hívő bizalommal, mindent elengedve ebben a szabad bizalomban s ezáltal mindent megtartva, ahol látszólag az ürességbe és a talajtalan mélységbe zuhan bele, ott olyat tesz, amit csak Krisztus kegyelméből lehet megtenni. Ott nem Ádám halálát halja, hanem — akár tud róla, akár nem — Krisztus halálát, hiszen csak az ő halála tudja megadni nekünk ezt a kegyelmet, és csak az ő halála tudja a mi halálunkat belészabadítani Isten örök elevenségébe."[12]

[12]Karl Rahner: *Exkurs: Über das Martyrium.* In: Zur Theologie des Todes, Q

A vértanúság közös kritériuma azonban — az első századokban éppen úgy, mint mai korunkban —, hogy az a feltétel nélküli, minden elutasításon, ellenségeskedésen, gyűlöleten felülmúló isteni szeretet válik láthatóvá benne, amely Jézus Krisztusban jelent meg a világon, hogy visszavonhatatlanul beleszövődjék a bűnökkel, erőszakkal, igazságtalansággal terhelt emberi történelembe. A szegények és az elnyomottak oldalán állva az irgalom válaszát adják a kegyetlenséggel teli világban; kiszolgáltatják magukat elnyomóiknak és megbocsátanak ellenségeiknek, az egyetemes kiengesztelődés szolgálatában.[13] Szent Polükarposz vértanúságának története mintegy összefoglalja az első keresztény századok mártíromságának jellemzőit. Méltán párhuzamba állíthatjuk vele azt a végrendeletet, amelyet Christian de Chergé, a Tibhirine-i trappista kolostor perjele hagyott hátra, akit hat szerzetestársával együtt gyilkoltak meg Algériában, 1996-ban. Christian évek óta számított rá, hogy a terrorizmus áldozatává lesz, életét tudatosan „Istennek és ennek az országnak" adja. Látja a világon látszólag diadalmaskodó gonoszt, de tudatában van saját bűnösségének is. „Szeretném, hogy amikor elérkezik az idő, legyen egy tiszta pillanatom, amely megengedi számomra, hogy könyörögjek Isten bocsánatáért és testvéreimért az emberiségben, és közben teljes szívemből megbocsássak annak, aki lesújt rám." Halála pillanatában az Atya tekintetébe mélyedve, vele együtt szeretné szemlélni az ő iszlám gyermekeit. Írását így fejezi be: „S téged is, aki utolsó órám barátja vagy, aki nem tudod majd, mit cselekszel. Igen, érted is köszönetet akarok mondani, és „istenhozzádot", amikor szemtől szemben állok veled. Adassék meg nekünk, hogy majd újra egymásra találjunk, boldog latorként a paradicsomban, ha úgy tetszik Istennek, mindkettőnk Atyjának. Amen! Incha Allah."[14]

II. János Pál pápa, amikor *Tertio Millenio Adveniente* című apostoli levelében kijelenti, hogy „a második évezred végén az egyház újra a vértanúk egyháza lett", Tertullianust idézi: „A vértanúk vére — a keresztények magvetése." Az egyház a vértanúkban Krisztust, vértanúságuk és életszentségük forrását tiszteli. Kultuszuk azonban felhívás is a mai keresztényeknek: tegyenek bizonyságot arról, hogy „a Megváltó mindenható jelenléte a hit, a remény és a szeretet gyümölcseit termi sok-sok nyelvhez és fajhoz tartozó férfiban és nőben, akik a keresztény hivatás legkülönbözőbb formáiban követték Krisztust".[15]

[13] Vö. Concilium, 39. Jahrgang, Heft 1. Martyrium in neuem Licht.

[14] *Christian de Chergé végrendelete*, in: *Imádság 15 napon át Christian de Chergével.* (Ford. Muraközy Nóra.) Új Ember, Budapest, 2008.

[15] *Tertio Millenio Adventiente*, II. János Pál pápa *A harmadik évezred közeledtével* kezdetű apostoli levele, Budapest, 1994, 34.

A „piros" vértanúságtól a „fehér" vértanúságig

JOHANNES GÖNNER

Hogyan szilárdult meg egy olyan eszmény, amely nincs beleírva a kereszténység génjeibe

1. Kezdetben volt a vértanú

A szerző bécsi egyházmegyés pap. Tanulmányát folyóiratunk felkérésére írta.

A kereszténység születésekor a Názáreti Jézussal meglévő folytonosság megjelenítésére hivatott apostolok jelentették az eszményt — nem sokkal később viszont már a vértanúk, akik a krisztusi áldozattal meglévő folytonosságot testesítették meg. Mindkét esetben olyan csoporttal állunk szemben, amely az új jelenségnek számító keresztény hit identitásának alapját alkotta.

Az első három keresztény században a vértanúeszmény volt a mérvadó. A vértanúság eszményképe szabta meg, hogy a keresztényeknek miként kell alakítaniuk az életüket. Bár a *martyrium*ot többnyire meghatározott egyének szenvedték el, az áldozatok sorsa rámutatott, hogy kevesebb veszélytől fenyegetett korokban is milyen bátran kell tanúságot tenniük Krisztus mellett azoknak, akik hisznek benne. A vértanúk letartóztatásáról, kihallgatásáról, bebörtönzéséről, megkínzásáról és kivégzéséről szóló részletes beszámolók arra is nyomatékosan felhívták a keresztény közösségek figyelmét, hogy Isten Lelke óriási erővel tud eltölteni embereket.

Megemlékezések a vértanúkról

A vértanúkról való megemlékezés már egészen korán része volt a keresztények kultuszának. A vértanúk sírjánál legalább a haláluk napját megünnepelték, de sok esetben zarándoklatokat is szerveztek nyugvóhelyükhöz. Folyamatos hagyományvonal is felfedezhető volt azonban a vértanúk és a kereszténység kezdetei, végső soron maga a megfeszített Úr között. Már az első vértanú, István haláláról szóló beszámolót is sok szempontból Krisztus passiójához igazították. A vértanúkat továbbá az apostolok közvetlen utódának tartották, hiszen hite szolgálatában János kivételével valamennyi apostol erőszakos halált szenvedett.

Már egészen korán a hitükért életüket adó keresztény tanúságtevőkkel (szinte) azonos rangúnak tekintették azokat, akik (gyakran súlyos sérülésekkel) éppen hogy megmenekültek a haláltól: „Ha az Úr kegyelméből még küzdelmetek napja előtt beköszöntene is a béke, töretlen marad az akaratotok és dicső a tudatotok. És senki

se szomorkodjék amiatt, hogy esetleg elmarad azoktól, akik előttetek kínzások kínjait állták ki" (Karthágói Cyprianus, 200 után–258). A bányákba deportált vagy száműzetésbe kényszerített és idegenben életüket vesztő keresztényeket ugyanilyen tisztelet övezte.

A vértanúságot csak Isten adhatja meg

Kezdettől fogva egyértelműnek számított, hogy a keresztényeknek nem szabad törekedniük a vértanúságra. Bár a legdicsőbb koronának minősült, tudták, hogy csak Isten adhatja meg, senkinek sem szabad saját akaratából szert tennie rá. Negatív megítélés alá csak a *lapsi* estek, vagyis azok a letartóztatott keresztények, akik a kihallgatások során megtagadták a hitüket vagy szimbolikus cselekményekkel elhatárolták magukat Krisztustól és a krisztusi egyháztól. A keresztények halálát mindig igazságtalannak tartották, sosem tulajdonítottak neki önértéket. A hitvallás viszont olyan értéknek számított, amelyet szükség esetén az embernek az életével kell megvédenie.

Az üldözések idején még jelentős személyiségek is (például Cyprianus) kereket oldottak a hatóságok elől, s a haláltól megmenekülve rejtekhelyükről igyekeztek eleget tenni a kötelességeiknek. Cyprianust sok bírálat érte ezért, végül azonban győzedelmeskedett az az elmélete, miszerint az okosság azt kívánja, hogy az ember kerülje el a letartóztatást, így ugyanis később ismét az Úrnak tud élni.

A vértanúk tisztelete tehát mintegy bele van írva a kereszténység génjeibe. De vajon a kapcsolódó aszketikus mozzanatokról is elmondható-e ugyanez?

Aszkézis és önmegtartóztatás

Az aszkézissel és az önmegtartóztatással kapcsolatos eszmények ugyan kétségkívül a korai keresztény írásokban és a keresztények életéről szóló beszámolókban is felfedezhetők, de nyomós érvek szólnak amellett, hogy ez az irányultság nem tartozik szervesen a kereszténység legsajátabb lényegéhez, nem következik szükségszerűen Jézus Krisztus személyéből és szellemiségéből. A keresztény egyház(ak) aszketikus jellege nem a rendszerint feltárhatatlannak tartott kezdeti időszakban alakult ki; létrejötte az első századok legkülönbözőbb forrásaiban követhető nyomon.

Vizsgálódásaink során arra a kérdésre szeretnénk választ találni, hogy a folyamat vajon szükségszerűen vagy legalább belső logikával következett-e a keresztény üzenetből, vagy inkább esetleges korabeli irányzatok és korlátozott helytállóságú mozzanatok jutottak-e érvényre olyan mértékben, hogy hatásukra hosszú időre egyoldalú szemléletmódok alakultak ki.

Kétségtelen, hogy a történelmi fejlemények magyarázatra szorulnak. Bármily távolinak tűnjék is számunkra az ókori világ, mégiscsak olyan emberek lakták, akik hozzánk hasonlóan jobban szerettek jóllakni, mint éhen halni, anyagi biztonságot próbáltak teremteni önmaguknak és a családjuknak, szívesebben időztek barátaik társaságában, mint magányban és száműzetésben, s szexuális örömre és szeretetteljes együttélésre törekedtek.

Ezzel szemben viszont kialakult egy olyan szellemi közösség, amely gyors ütemben gyarapodott, s pontosan akkor, amikor a római ál-

lam keresztény lett, egy olyan eszményt fogadott el, amely lényegileg és radikálisan szembehelyezkedett az állammal és a társadalommal. Sőt nyersen elutasított mindent, ami akkoriban (akárcsak ma) az életminőség garanciájának számított. Nem a kezdetek kezdetén, hanem két-háromszáz év elteltével nyert teret a keresztények körében az a szellemiség, amely éles ellentétekben gondolkodik: „Amit önkéntelenül kellemetlennek és ártalmasnak, természetellenesnek érzel, az valójában a javadra van! Amit másokhoz hasonlóan fájdalmasnak vélsz, ami megítélésed szerint útjában áll a boldogságodnak, valójában pont az a legjobb, ami történhet veled! Sőt ami ösztönösen taszít, arra tudatosan és cselekvően törekedned kell, máskülönben ugyanis nem érheted el a célod!"

A keresztények életstílusa

Ugyanakkor fontos megjegyeznünk, hogy a mondottak nem a keresztények *általános* életstílusát fémjelzik. A keresztények többsége *sehol* és *soha* nem élt szexuális önmegtartóztatásban és nem gyakorolt szigorú aszkézist. Ezt a fajta életet mindig is csak egy kisebbség választotta. Az viszont meglepő, hogy ezt a kisebbséget legkésőbb kétszáz év elteltével általánosan eszményképnek tekintették és legalább néhány szempontból utánozni próbálták, s a többség egyre inkább kénytelen volt megvédeni „polgári" vagy családi életstílusának legitimitását.

Ma már széles körben elfogadott tény, hogy a korai keresztény egyházak és csoportok kulturális környezete önmagában nem ad magyarázatot erre a jelenségre. A sokféle korabeli utcai filozófiában, a sokféle kultuszban és hagyományban található ugyan néhány kapcsolódási pont és párhuzamos vonás, de ez az összetett szellemi közeg éppen hogy nem ad kimerítő magyarázatot arra, miért pont ez az irányzat érvényesült a kereszténységben, s a keresztény aszkézis miért pont a szexuális önmegtartóztatás területén különült el az összes követhető mintától.

A kereszténység és a római világ

Sematikus klisét követnek, akik arra próbálnak hivatkozni, hogy a fejlett erkölcsöt képviselő kereszténység szembehelyezkedett a dekadens, romlott és kicsapongásokban örömét lelő római világgal. Nem veszik ugyanis figyelembe, hogy ebben a korban ismét a fegyelmezett polgár eszményképe került előtérbe. Az újabb nemzedékek érdekét figyelembe véve az állam rendezett családi viszonyokat sürgetett. Az orvosok (például Galénosz) azt tanácsolták, hogy a polgárok ritkán és koncentráltan éljenek nemi életet, utódaik így ugyanis egészségesek lesznek, és a férfiak életereje sem apad el.

Azt látjuk, hogy *gyakorlati téren* a kereszténység ugyan itt-ott mutat párhuzamokat a különböző ókori iskolákkal és gondolkodókkal, a keresztény önmegtartóztatás *hátterében* egészen más szempontok rejlenek, mint az ókori világ gondolkodásában.

Ezért először megpróbáljuk bemutatni azokat a szempontokat, amelyek jelentőségre tettek szert a keresztény aszkézis területén. Ezután azt a történelmi folyamatot vázoljuk fel, amelynek során tartósan megszilárdult az aszketikus életformát eszménynek tekintő szemlélet.

2. A kora keresztény aszkézis hátterében rejlő szempontok

A keresztény önmegtartóztatásban tehát nem külső jelenségek jelentik az újdonságot. A hátterében rejlő felfogás tekinthető újnak, illetve azok az érvelési eljárások, amelyekkel a létjogosultságát igazolták. Az ilyen igazolási stratégiák vonzó és taszító perspektívákat rajzolnak meg: egyrészt pozitív, „magasabb rendű és értékesebb" célokat tűznek ki, másrészt elrettentő képet festenek az „alacsony rendű vágyakról", amelyek ijesztő bugyrai elől jobb elmenekülni.

2. 1. Általános pesszimizmus

Az egyetemes pesszimizmus szerint lényegében minden, az egész valóság rossz és/vagy megtévesztő. Bárki is törekedjen boldogságra és kellemes életre, kivédhetetlenül csalódni fog, de legalábbis szenvedélyek rabjává válik, ami szintén kiábrándultságba torkoll és pusztulásba taszít. Aki érintkezik a világgal, azt fájdalom sújtja. Ezért az irányelv a következő: „Meg se próbáld, tartóztasd meg magad mindettől — éspedig teljesen és örökre!"

A Biblia világában ez a szemléletmód szinte teljesen érthetetlen, és csak későn jutott érvényre. Többnyire a nemiség kérdésével áll összefüggésben, akárcsak a gnosztikus Valentinosznál (†140 körül Rómában), aki szerint a nemiség olyan csapda, amely egyesülést ígér, ám valójában minden rossznak oka a világon. Nüsszai Szent Gergely (335 körül–394) csupa együttérzéssel hasonló érvelést fejt ki; megítélése szerint a házasság olyan intézmény, amely ugyan boldogsággal kecsegtet, de csak szívszakasztó fájdalmat ad: az elszakadás gyötrelmét, szeretett emberek halálát, kizsákmányolást, betegséget, gyermekágyi halált. A házasság mindig az időre emlékeztet, a halál távlatát állítja az ember elé, félelmet és rémületet hoz rá, s ezzel eltéríti a céljától.

A korai aszkéták viszont már korán mentesek voltak a pesszimizmustól: olyan ellenvilágot alakítottak ki a sivatagban, amelyet egyedi öntudat formált. Bár az is igaz, hogy számos egyéni kísérlet kudarca után (sokan éhen haltak vagy eszüket vesztették) csak Remete Szent Antal (251–356) tudott élhető közösségi formát kialakítani.

2. 2. Az ókori társadalmi rendszer teljes elutasítása

Ezen az egyéni szempontú kritikus szemléletmódon kívül a római állam és a római társadalmi rendszer radikális elutasításával is találkozunk. A római világban a házasságnak igazodnia kellett a társadalmi különbségekhez, a nőknek sok gyereket kellett szülniük, s szemet kellett hunyniuk férjük viszonyai fölött. Ám a férfiakra is komoly társadalmi nyomás nehezedett: méltóságteljesnek és kifogástalannak kellett lenniük, hosszú időt kellett hadiszolgálatban tölteniük, és magas pozícióba jutva szigorúan kellett bánniuk azokkal, akik alájuk voltak beosztva. Számtalan keresztény (eleinte főként nők) abban látták az egyetlen alternatívát, hogy lemondtak minderről, s nem kötöttek házasságot.

2. 3. Dualista nézetek

Akinek dualista gondolkodásmódja van, az legalább tudja, hogy *hová* kell menekülnie. A kereszténységtől gyökereinél fogva lényegileg idegen a dualizmus minden formája, a zsidóság ugyanis nem lát ellentétet a szellem és az anyag között. Aki azonban dualista horizonton értelmezte a testet és a lelket élesen szembeállító Pált, vagy Markiónhoz hasonlóan teljesen elvetette az Ószövetséget, az kialakíthatott ilyen szemléletmódot.

A szigorú dualizmus tagadja, hogy az anyag és a szellem egyformán eredendő valóság: a szellem attól a jó Istentől ered, akiről Jézus beszélt, az anyag viszont a démiurgosztól, az ellenistentől származik. A testiség és az érzéki élet annak a sötét tartománynak a része, amelytől a keresztényeknek távol kell tartaniuk magukat, hogy ne vállaljanak közösséget a démiurgosz műveivel. Az étkezés terén mindenkinek lemondást kell gyakorolnia, a házasságról és a nemi életről való lemondás a keresztségtől van érvényben, a házasság ugyanis az ószövetségi intézmények közé tartozik.

2. 4. Az időhiány szempontja: „küszöbön áll a vég!"

Szent Pál nemzedéke különös megvilágításban látja a földi életet, a földi törekvéseket és intézményeket. Semmi nem lesz maradandó, semmi nem nyújthat otthont, a jövő érdekében végzett építkezésnek és gondoskodásnak nem lehet értelme. Az Úr visszatértének ragyogó fénye megfosztja színeitől az élet valóságát. A magántulajdon és az államrend nem érdemel többé figyelmet, még az ember saját családja sem. A rabszolgáknak nem szabad fennakadniuk sajnálatos élethelyzetükön. Miért is kötődne akkor még az ember ahhoz, amije van és ami örömet okoz számára? A végidő nemsokára súlyos katasztrófákat és üldözéseket hoz majd ugyan magával, de csak rövid ideig fog tartani.

Mivel azonban a parúzia ideje nem köszöntött be és a keresztények többsége idővel otthon érezte magát a római államban, ez az aszketikus szemléletmód hamar háttérbe szorult.

2. 5. A futurisztikus eszkatológia szempontja

Az aszkézist alátámasztó érvelésnek ez a formája rövid időn belül hatalomra jutott és mindenütt megtalálható: „E rövid élet során fájdalmak és önként vállalt gyötrelmek elviselésével kell igaznak bizonyulnod, hogy aztán az örök életben mennyei boldogság legyen a jutalmad."

Önértelmezésük szerint a keresztények még teljesen a „régi" világkorszakban élnek, a régi világ szenvedései és kísértései ostromolják őket. Az új világkorszakban élhető jövőbeli élet még nem igazán látható és érezhető. A hit síkján azonban tudják, hogy később minden fáradozásukért jutalmat kapnak, és jobb soruk lesz majd, mint azoknak, akik nem vetik latba minden erejüket, s nagyobb mértékben élnek azokkal a gyönyörökkel, amelyeket e világ kínál. Nem szorul különösebb igazolásra, hogy ez a gondolkodásmód könnyen ideológiai színezetet ölthet.

2. 6. A jelenidejű eszkatológia szempontja

Ez az érvelésmód euforikus hangoltságon alapul: annak az angyali és paradicsomi életnek az eszméjén, amely már a földön osztályré-

sze lehet a kereszténeknek. Elsősorban a böjt fontosságára igyekszik felhívni a figyelmet. És képviselői, a szerzetesek elsősorban nem aszott testükkel kívántak hatást gyakorolni, hanem arcukról sugárzó örömükkel és belső békéjükkel akartak meggyőzni másokat. Ezt a célt azonban a szerzetesi élet kialakulásának korszakában sokaknak nem sikerült teljesíteniük. Sőt nem egy (főként szír) csoport úgy vélte, hogy az angyalokhoz hasonulva minden (köztük szexuális) szabálynak és konvenciónak fölébe helyezkedhet.

Sokan azt is váltig bizonygatták, hogy ebben az önmegtartóztató és mindentől elszakadó állapotban az aszkéták prófétai sugallatokban és mennyei kinyilatkoztatásokban részesülnek: „Aki zöldséget fogyaszt és vizet iszik, az látomásokat és mennyei kinyilatkoztatásokat gyűjthet csűrjébe" (Mabbugi Philoxenosz, 450 körül–523).

Ezután már nem kell sok ahhoz, hogy az aszkéta misztikus magasságokba emelkedjen: akinek már semmije sincs, és semmihez sem ragaszkodik, aki elhagy mindent, az teljes lényével Isten szférájába kerül: „Ha az Istent szerető ember mindent odahagyva visszatér Istenhez…" (Baszileiosz).

2. 7. Alkalmazkodás az isteni pedagógia szigorához

Legkésőbb Órigenésztől fogva (185–254) elterjedt az a nézet, miszerint Isten pedagógiát alkalmaz. Az ember eredendően szívesebben választja a könnyebb („szélesebb") utat, s kitér a misztika elől, nem tesz erőfeszítést felebarátja érdekében és nem vallja meg hitét szorongattatások közepette. Hogy ne ezen az úton haladjon tovább, Krisztus a botlás köveként veti magát a lába elé: az embernek a földre kell zuhannia és sebeket kell szereznie, mert csak így születhet benne felismerés. Az ember csak a szenvedés kohójában válhat érettté, s csak így töltheti be rendeltetését. A saját elhatározásukból a nehezebb („szűkebb") utat járó aszkétáknak viszont nem kell félniük és átélniük ezeket a gyógyító hatású gyötrelmeket.

2. 8. Jézus követésének szempontja

Az evangéliumok tanúsága szerint Jézus számos olyan dolgot tett, amely arról tanúskodik, hogy tudatosan lemondást gyakorolt. És számos kijelentése ugyanennek vállalására ösztönzi az embert. Mivel a követés volt a keresztény létezés egyik alapvető mozgatórugója, kézenfekvőnek mutatkozott, hogy e téren is ajánlatos Jézus nyomdokain járni.

2. 9. A misszió szempontjai

Egy olyan kultúrán belül, amely legalább részben aszketikus eszméneket tűz a zászlajára, rendkívüli aszketikus teljesítményekkel viszonylag könnyű hatást gyakorolni. Ennek alapján a következő okfejtés született meg: „Ha ezek ilyen nagy árat hajlandók fizetni, biztosan van valami abban, amiben hisznek. Aki egészen szigorú önmegtartóztatást hajlandó gyakorolni, annak bizonyára igaza is van!" Ennek a szemléletnek a talaján különösen szigorú életet élő aszkétákban Alexandriai Szent Athanasziosz (298 körül–373) annak nyomatékos bizonyítékát fedezte fel, hogy „a miénk a valódi és igaz vallás".

2. 10. A szolidaritás szempontja

Bár az önmegtartóztató életstílus önmagában véve nem szükségszerű, lehetőséget biztosít arra, hogy az ember szolidáris legyen a szükséget szenvedőkkel és a szegényekkel. Mivel történetesen számtalan ember nyomorúságos körülmények között kénytelen élni, a felelősségtudattal eltöltött (és eleve jobb helyzetben lévő) keresztények nem vonulhatnak vissza kedélyes privátszférájukba. Ha nem éred be azzal, amit megtehetsz a szegényekért, válj magad is jellé, és élj önként úgy, ahogy ők külső kényszerből élnek!

2. 11. A helyettesítés szempontja

Számos aszkétát az a vágy mozgatta, hogy az életével tegyen valamit azokért, akik bűnös állapotba kerültek, s már nem találnak kiutat onnan. Mivel az aszketikus teljesítményeket és önkorlátozásokat már korán bűnbánati aktusnak tartották, önmegtartóztató életvitelüket sokan olyan felajánlásként fogták fel, amely révén helyettesítő gesztussal hozzájárulhatnak azok üdvösségéhez, akik különböző okokból nem tudják a bűnbánat gyümölcseit teremni.

Az aszkéták egyik első célkitűzése pontosan az volt, hogy a sivatagban harcra keljenek a démonokkal. Még a keresztény korban is az a felfogás uralkodott, hogy a gonosz hatalmak a sivatagba húzódnak vissza. Aki kész ölre menni velük, az az egész kereszténységet meg tudja óvni a támadásaiktól — azaz mások helyett is le tudja győzni őket.

3. A „fehér vértanúság" eszményének térnyeréséhez vezető folyamat

3. 1. A lelkesültség csökkenését felrovó panasz

A Decius uralkodása idején kitört utolsó nagy üldözési hullám (250–251) után a birodalom keresztényei egyre nagyobb biztonságban élhettek, s társadalmi konszolidációjuk is előrehaladt. Legalább a városokban hatalomra szert tevő nagyegyház épült ki, amelynek taglétszáma folyamatosan nőtt. Ekkor már kétségkívül kevesebb hősiességet kellett tanúsítaniuk azoknak, akik fel kívánták venni a keresztséget.

Ennek folyományaként felerősödött azok hangja, akik felpanaszolták, hogy az egyház eltömegesedik és sokat veszít korábbi lelkesültségéből. A kereszténység történetét sokan dekadens folyamatnak tekintették. Marseilles-i Salvianus (†480/490) így ír: „Amikor ugyanis megnőtt a hívők tömege, maga a hit csekélyebb lett, és gyermekeinek gyarapodásával párhuzamosan az anyát betegség kerítette hatalmába, (…) tested szempontjából kitágultál, szellemi síkon viszont összezsugorodtál."

E pesszimista értelmezéssel szemben alighanem megengedhető néhány kérdés. Miért nem örül senki annak, hogy véget ért az erőszakos halálesetek kora? Miért nem magasztalja senki, hogy újra sikerült menekvést találni „a fáraó hatalmából"? Nem szükségszerű-e, hogy növekedésükkel párhuzamosan a közösségek veszítenek radikalitásukból? Valóban csupán hatalmi érdekek érvényesültek, amikor oly sokan tértek meg a kereszténységhez, nem volt-e szerepe

oly sok hívő spirituális erejének és hiteles életmódjának? Nem kerültek-e egyoldalúan a hősies vértanúk a középpontba — és nem söpörték-e méltatlanul háttérbe a többség mindennapi erőfeszítéseit?

3. 2. A vértanúk örökösei: az aszkéták és a szerzetesek

Az üldözések abbamaradásával a keresztényeknek meg kellett találniuk a vértanúk típusának utódját. Már régóta készen állt a talaj ahhoz, hogy az aszkéták vegyék át a példakép szerepét. A vértanúság fogalmát spiritualizálták és az egész életre kiterjesztették; az önmegtartóztatást az egész életen végighúzódó vértanúságként fogták fel, s az üdvösség ugyanolyan biztos útjának tartották, mint magát a *martyrium*ot. A „piros" vértanúkból „fehér" mártírok lettek.

A vértanúkat már Alexandriai Kelemen (150 körül–215) szoros összefüggésbe hozza az aszkétákkal, azt állítja ugyanis, hogy csak az aszketikus életvitel teszi képessé az embert a vértanúság hősies vállalására.

De mégis mi alkotta ennek a folyamatnak az alapját, mi kapcsolta össze a vértanúkat és az aszkétákat? Nem a karizmatikus kisugárzást tekintették hasonló vonásnak, bár a vértanú-aktákban és a remete-életrajzokban egyaránt jelentős szerepet játszott. Az átmenetet megtestesítő szövegekben még csak nem is a következetes és elvhű életvezetés domborodik ki. Kizárólag a *szenvedés mozzanata* köti össze a vértanúkat és az aszkétákat. Az egyházban megmaradó igazi folytonosság kérdése legkésőbb Szír Szent Efrémtől fogva (306 körül–373) a szenvedésbeli szukcesszió problémájában összpontosul. Elsősorban azokat tekintették valódi keresztényeknek, akik a szenvedés terén követik elődeiket — és közben tudatosan elmosták a kívülről kimért és az önként vállalt szenvedések közötti alapvető különbséget. E kritérium meghatározó jelentősége Efrémnél abban mutatkozik meg, hogy a szenvedők hagyományvonalát nem csupán Jézusig, de számos ószövetségi személyig (egészen Ábrahámig) visszavezeti, s így önkényesen és egyoldalúan állapítja meg, hogy Jézus alakjának mely dimenziói tekintendők lényegesnek és melyek mellékesnek.

E ponton is kérdéseket tehetünk fel. Hogyan maradhatott figyelmen kívül a vértanú-eszményt aszkéta-eszményre cserélő folyamat során, hogy a vértanúk *elszenvedték* a kínzásokat és a halált, az aszkéták viszont *tevékenyen* kerestek és önként vállaltak „különféle, válogatott gyötrelmeket"? Hogyan kerülhetett tehát az aszkétáknál a szentség fényébe a szenvedésre való tudatos törekvés, amely a vértanúságra esélyeseknek még szigorúan meg volt tiltva?

3. 3. A keresztény aszkézis egyensúlyt teremtő sajátossága: az engedelmesség

A keresztény önfegyelem szinte valamennyi összetevője megtalálható különböző korábbi vallásokban és filozófiákban. Egyetlen kivétellel! Az engedelmesség ugyanis sehol másutt nem nyer akkora súlyt, mint a kereszténységben. A korai családi aszkéták és az első sivatagi remeték saját elhatározásukból választották életformájukat, s ehhez gyakran családi és állami akadályokat kellett leküzdeniük. Nélkülözésekben bővelkedő életüket tehát önként vállalták.

Nem sokkal később tanácsosnak, sőt a túléléshez elengedhetetlennek mutatkozott, hogy az új jelöltek tapasztalt és kipróbált remeték vezetésének vessék alá magukat. Ennek nyomán először aszkétacsoportok alakultak ki, Pakhomiosz nyomán (292/298 körül–346) viszont kolostorok is létesültek, amelyek életét nemcsak apát, de írásba foglalt regula is szabályozta. A szerzetesi élet vállalása alapvetően szabad elhatározásból fakad. Ezzel a lépéssel a szerzetesek azonban nem csupán külső szabadságukat adják fel, de belső fejlődésükben is a közösség törvényének rendelődnek alá.

Az engedelmesség a keresztény szerzetesség egyik lényegi összetevője lett, az akarat alávetése és nagymértékű feladása eszköze lett az ember formálásának és az egyéni megváltás munkálásának. Bár erre nem reflektáltak, és kifejezetten nem használták fel teológiai érveléshez, gyanítható, hogy a gondolat révén némi kerülővel egy teológiai fogyatékosságot próbáltak kiküszöbölni: mivel szakítottak azzal az eredeti meggyőződéssel, miszerint maga Isten — és *csak* Isten — kívánja meg a vértanúságot vagy helyezi a passzív embert a szenvedés segítségével ismét a helyes útra, azok, akik *önként* törekedtek kínok elszenvedésére, mások vezetésének passzív elfogadásával helyettesítették a korai gondolatiságot.

Kérdésünk most a következő: nem áldozták-e fel a „szabad keresztény ember" eszményét egy elkerülhetetlen „teológiai korrektívum" érdekében?

3. 4. A házasság alábecsülése és a szexuális önmegtartóztatás egyeduralma az aszkézisben

Ennek ellenére nem az engedelmesség került a keresztény aszkézis középpontjába, hanem egyre inkább a szexuális önmegtartóztatás. Mindent ennek rendeltek alá. Legkésőbb a negyedik század elejétől megszűnt az a meggyőződés, hogy két, többé-kevésbé egyenrangú életforma létezik a kereszténységen belül, és igen csekély értéket tulajdonítottak a házasságnak. Az egyházban már csak a szüzességet övezte elismerés, bár a szüzek egyre alárendeltebb szerepet játszottak.

A keresztény aszkézis szexualitásközpontú fordulata és a szüzesség hallatlan idealizálása már a házasságot csekély értékűnek tekintő felfogás előtt azzal a következménnyel járt, hogy roppant árnyék vetült a nemi életre. A házasságnak nem szenteltek figyelmet, s nem törekedtek arra, hogy teológiai alapokra helyezzék.

Kitekintés

Kétségtelen tény, hogy a szerzetesség és a szerzetesrendek Keleten és Nyugaton egyaránt nagyszerű vallási és kulturális produktumokat hoztak létre, s komoly szerepet játszottak abban, hogy válságok idején megmaradjon az egyház folytonossága, és nemzeti beszűkülések idején nemzetközi horizonton tudjon maradni. Ugyanakkor észre kell vennünk, hogy a mai napig az egész egyházra terhet ró a szerzetesi aszkézis túlzott idealizálása és egész sor teológiai egyoldalúság. Történelmi örökségünkhöz annak a katolikus alapelvnek a szellemében kell viszonyulnunk, mely szerint miközben egyvalamit nagyra tartunk, a tőle különböző másikat sem szabad semmibe vennünk.

Görföl Tibor fordítása

A hét ferences vértanú élő emlékezete

KÁLMÁN PEREGRIN

Ferences szerzetes, a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár munkatársa, a Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány tagja. Legutóbbi írását 2007. 10. számunkban közöltük.

Az élő emlékezet ereje

Tíz év után is jól emlékszem arra a délutánra, amikor P. Károlyi Bernát unokahúga — a szovjet munkatáborokat is megjárt — Bende Jánosné becsöngetett a pasaréti rendházba, és nagybátyja meghurcolásáról kezdett beszélni. Kérdőre vont bennünket, mit tudunk ferences rokonáról, őrizzük-e az emlékét? E találkozás után néhányan megkérdeztük idősebb rendtársainkat, mi igaz azokból a történetekből, amelyek provinciánkban szóbeszédként élnek Károlyi Bernát és több meghurcolt rendtag vértanúságáról. Ezt követte a historia domusok fellapozása, a megmaradt perek, levéltári anyagok tanulmányozása és az a felfedezés, hogy a helyi egyházközségekben hét ferences papról is úgy tartják: hitükért haltak meg, csak a plébániákon nem gondoltak arra vagy tudtak arról, miként lehetne megkezdeni boldoggá avatási eljárásukat.[1] Az is megdöbbentő tapasztalat volt, hogy az írott egyházi források, a kommunista diktatúra irataanyaga, valamint az élő emlékezet az alapvető vonásokban egységes képet mutatattak: a 7 ferences szerzetest, akiknek boldoggá avatását rendtartományunk immár kezdeményezni fogja, 1944 és 1954 között egyházuk, embertársaik iránti hűségük miatt végezték ki, vagy adták halálra a rendszer börtöneiben.

[1]Valamennyiük vértanúságának eseményét emléktábla őrzi azon templomok környezetében, ahonnan elhurcolták őket.

A tisztelet hozzájárulása a múlt értelmezéséhez

De kikről is van itt szó? Körösztös Krizosztom (1900–1944), Kovács Kristóf (1914–1944), Hajnal Zénó (1900–1945), Kiss Szaléz (1904–1946), Lukács Pelbárt (1916–1948), Kriszten Rafael (1899–1952) és Károlyi Bernát (1892–1954).[2] Már a felsorolás is beszédes: a legfiatalabb harminc, a legidősebb hatvankét éves. Hárman a partizáncsapatok, négyen pedig a kiépülő szovjet-típusú hatalmi rendszer áldozatai lettek. Mártírhaláluk ideje arra a tíz évre esik, amikor a Magyarországot lerohanó, majd rabigába hajtó csapatok és rendszerek számára az élet nem volt érték. Amikor a kommunista rezsim még nem ismerte fel, hogy a *„vértanúk vére az egyház magvetése”*.[3] Szemben a Kádár-rendszerrel, amely már világosan látta: a vidámbarakk adminisztratív diktatúrája sokkal károsabb az egyházra, hiszen abban a jó és a rossz, az engedmények és megszorítások határvonalainak tologatásával minden relativizálható volt: *„nem csinálunk magukból vértanúkat”* — olvashatjuk több megkínzott rab visszaemlékezésében —, de olykor még a legnagyobb áldozatokat is korrumpálták.

A felsorolt személyek tisztelete, és mindazon áldozatok felkutatása, akik ebben az időben életüket vagy szabadságukat adták oda az egyházért, ezen a ponton a későbbi évtizedek eseményeinek értelmezése szempontjából is jelentőssé válik. Az ő életsorsuk mutat rá a Kádár-rendszer hazugságaira, hiszen az 1956 utáni adminiszt-

[2]A kommunizmus idején, a vértanúság hírében meghalt ferencesek mártíriumának első összefoglaló feldolgozása: dr. Szántó Konrád: *A meggyilkolt katolikus papok kálváriája.* Mécses, Miskolc, 1992, 13–14, 25, 3–47, 73–74.

[3]Tertullianus: *Apologia* 50,13.

ratív diktatúrát éppen azok mozgatták, akik néhány évvel korábban a kivégzéseket parancsba adták, vagy cinkosként elfogadták.

A vértanú-tisztelet jelentősége a hívő nép számára

Ugyanakkor, ha az egyháztörténet nagy korfordulóit vizsgáljuk, hamar érzékelhetővé válik, hogy a vértanúk példája messze túlmutat korukon. A krízisek, átalakulások idején gyakran az ő áldozatvállalásuk segítette hozzá az egyházat az új „szenttípus" kibontakoztatásához. Csak felsorolásszerűen említek néhány példát. Egyiptomban a vértanú eszmény lett a szerzetesség, a fehérvértanúság kialakulásának termőtalaja.[4] Páduai Szent Antal a marokkói vértanúk koporsójának hazaszállításakor határozta el, hogy ferences lesz, és újult meg általa a teológus—lelkipásztor eszmény egybekapcsolása.[5] A barokk kor vértanúkultuszában az ereklyetisztelet-központúság a Krisztushoz és a katolikus egyházhoz való hűség vizuális ösztönzője volt, miként ezt Néri Szent Fülöp példáján is látjuk, aki a katakombákat járva lett papként a szegény ifjúság atyjává.[6]

A különböző korok példái jól szemléltetik a vértanúk tiszteletének jelentőségét. Azt, amit az egyház kezdettől fogva ünnepel bennük, és ami minden korfordulón az új típusú életszentség forrása volt: a hit és az embertársak iránti szeretet győzelme a belénk írt életösztön felett. Ennek prófétai megjelenítői a vértanúk, akiknek odaadása a szerzetesi, papi élet, a házasság, a testvéri szeretet küzdelmeiben erőt ad a hűségre, kitartásra, és leleményességre ösztönöz az „eredetiség" feltalálásában. Feltehetőleg az életszentség mai „típusának", „kifejezésformájának" keresése azért (is) vajúdik annyira, mert miközben *a 20. század a vértanúk százada volt*,[7] korunk egyháza keveset beszél a vértanúeszményről, gondolkodásunkból és életeszményünkből hiányzik ennek a prófétai képnek a jelenvalósága. Elfeledkezünk arról, hogy az egyház a multikulturális közegben a „leghatásosabban" mindig a karitásszal és a vértanúkkal misszionált![8] E különös feledékenység és bénultság orvoslására azonban mi, magyarok is találhatnánk egy-egy embert — az ország szinte minden nagyobb régiójában —, aki a Salus Mundi nyomában, életét adta testvéreiért, hivatásáért.[9] A vértanú: püspök, pap, szerzetes, családapa vagy családanya, a tisztaságát védő fiatal példája, kellő jelentőségű tisztelete — feltehetőleg — ma is új oldalát bontakoztatná ki ezeknek az életállapotoknak, inspirációt adna a jelen kor életszentségre-törekvésének. Ezért emlékük felkutatása nem csupán történeti, hanem pasztorális jelentőségű (lét)kérdés. *„Ezt az örökséget nem tékozolhatjuk el, hanem a hálaadás örökös kötelességével és követésük megújított szándékával tovább kell adni azt."*[10]

A magyar ferencesség helyzete 1944 és 1950 között

A hét ferences mártír életútjának felidézése előtt érdemes szemügyre vennünk a magyarországi ferencesség 20. századi helyzetét. A Szűz Máriáról nevezett Ferences Rendtartomány a trianoni békeszerződés következtében rendi központját (Pozsony) és valamennyi növendékházát (kisszeminárium, novíciát, teológia) elveszítette, így a két

[4] Sághy Marianne: *Isten Barátai. Szent és szentéletrajz a késő antikvitásban.* Kairosz, Budapest, 2005, 80.

[5] Kovács Kalliszt OFM: *Ferences szentek és boldogok az év minden napjára.* Sümeg, 2002, 167.

[6] Kovács Kalliszt: i. m. 150.

[7] Vö. II. János Pál: *Tertio Millennio adveniente*, 37.

[8] Uo.: *A szentek, a vértanúk ökumenizmusa talán a legmeggyőzőbb.*

[9] Itt gondolhatunk például Kálló esperes, Vezér Ferenc és Kováts (Kapiller) Ferenc pálos, Kenyeres Lajos váci egyházmegyés papokra, akik az eddig megkezdett boldoggá avatási eljárásokból méltatlanul kimaradtak.

[10] II. János Pál: *Novo millennio ineunte*, 13.

világháború között a kolostorok és templomok valamint az amerikai lelkipásztorkodás mellett ezeknek az intézményeknek az „újjáalapításával" volt elfoglalva. Ennek gyümölcs lett például az Esztergomi Ferences Gimnázium vagy a szombathelyi teológiai főiskola. A mariánus provincia missziókba is küldött testvéreket, a háború során pedig több frontvonal-menti kolostor volt menedékhely (például Nagyatád, Pest), és sérült meg súlyosan a harcok következtében (például Segesd). A Mariána Provincia tagjai ebben az időben főként helyi szintű, hitéleti tevékenységet folytattak, ezért a politikai átalakulás folyamatában nem szenvedtek olyan súlyos csapásokat, mint amit később, a szerzetesrendek feloszlatása jelentett számukra.[11]

A Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Rendtartomány bár több kolostorát elveszítette az I. világháború után, központi intézményei azonban az országhatáron belül maradtak. A provincia tagjai a húszas évek végétől kezdődően a hagyományos lelkipásztori munka keretit új tartalommal gazdagították: játszóterek, kultúrházak építése, a búcsújárás és zarándokhelyek megújítása, ökumenikus folyóirat létesítése, a népmissziók, a missziósmozgalom és a kínai misszió indítása fémjelzi ezt a korszakot. Emellett az elcsatolt területek visszakerülésekor szinte azonnal új kolostorokat létesített a rendtartomány például Kassán, Újvidéken. A második világháború idején aktívan részt vett a zsidómentésben (például Kecskemét, Magyar Szentföld), a Margit körúti rendházban bujdosott néhány napig Göncz Árpád is. A kolostorok jelentős része szociális és közigazgatási központ, valódi menedékhely volt a front idején, a kialakuló kommunista rezsim pedig már az első leszámolások alkalmával ki akarta iktatni azokat, akik a provincia tagjai közül a társadalmi életre jelentősebb hatással voltak (például Zadravecz István püspök, Károlyi Bernát, Faddy Othmár). 1944–1950 között a rendtartomány tagjai közül tizenhét személyt hurcoltak el.[12]

A két provinciának feltehetőleg ez a különböző mozgástere a magyarázat arra, hogy a hét mártír között miért tartozott hat a kapisztránus, egy — Hajnal Zénó — pedig a mariánus rendtartományhoz.[13]

Az újvidéki vértanúk

A déli országterületek 1942-es visszacsatolása után a kapisztránus rendtartomány vezetése szinte azonnal elfogadta a felkérést, hogy a betelepített magyar lakosság lelkipásztori ellátása végett rendházat alapítson Újvidéken. A letelepedő ferenceseknek — miközben két év alatt megszervezték a környék katolikusainak szolgálatát (hitoktatás, népmisszió) —, már 1944 őszén szembe kellett nézniük a szerb partizáncsapatok előretörésével.[14] A partizánok számára — a Balkán ismert történelmi előzményei miatt — a katolikus egyház az egyik legnagyobb ellenség volt.

Az újvidéki kolostor házfőnöke a korábban az amerikai magyarság körében működő, majd Don-kanyart is megjárt Körösztös Krizosztom volt, akit 35 éves kora ellenére és meggyötört kinézete miatt csak „öregbarátnak" hívtak. A veszélyt látva többször felajánlották neki a hazatelepülést, ő azonban az utolsó pillanatban is azt mondta: *„Amíg*

[11] A Mariána Provincia 20. századi történetének fontosabb állomásait is bemutatja Rácz Piusz OFM: *Ferencesek az ország nyugati részén.* Zalaegerszeg, 2004. A II. világháborút követő állapotokról részletesen beszámol P. Király Kelemen, aki 1945-ben a rendtartomány vizitátor generálisa volt. Vö. Király Kelemen OFM: *Naplóm.* Kárpát Könyvkiadó, Clevland, 1974, 214–248.

[12] Vö. Kálmán Peregrin OFM: *Igazi ferences munka volt.* (kézirat) 2002, 18–28.

[13] A Kárpát-medence területén élő magyar ferencesek meghurcolását részletesen bemutatja Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vöröscsillag árnyékában 1.* Pécs, 1999, 363–640.

[14] A történelmi körülményeket elemzi Szántó Konrád: i. m. 22–29.

hívek jönnek a templomba, a pap nem hagyhatja el a rábízottakat!" A szerb csapatok 1944. október 23-án, Kapisztrán Szent János ünnepén értek Újvidék közelébe. A partizánok a város elfoglalása után összegyűjtötték a férfiakat, de az „örgebarátnak" még ők is felajánlották a menekülést. Krizosztom atya csak akkor élt volna ezzel, ha rendtársait is elengedik, erre azonban már nem volt lehetőség. Barakkba hajtották őket, ahol napokon át a híveket gyóntatták, vigasztalták. Október 27-én reggel Krizosztom atyát több férfival együtt egy szomszéd barakkba terelték át azzal, hogy majd a nap folyamán hazaengedik őket. Másnap, 1944. október 28-án este 8 és 9 óra között katonazene mellett verték agyon az embereket. A foglyokat hármasával összekötözve futásra kényszeríttették, s közben puskatussal, zeneszó mellett ütötték. Mindenki azt mondta, az „öreg" ferences papot is agyonverték.

Úgy látjuk, Krizosztom atya helyben maradásával tudatosan vállalta a vértanúságot, a pásztori hűség következményét. A Bosznia Hercegovina-i Široki Brijegben néhány hónappal később, ugyancsak partizánok által megölt 34 ferences párhuzamos esete[15] pedig megerősíti álláspontunkat, hogy Körösztös Krizosztom halála nem csupán és elsősorban a nemzetiségi konfliktus, hanem az egyház elleni gyűlölet következménye volt.

[15]Vértanúságukat összefoglalóan bemutatja: P. Jozo Zovko OFM: *Kilenced a Široki Brijeg-i vértanúkhoz* (kiadó, évszám nélkül).

Az újvidéki rendház másik vértanúja Kovács Kristóf atya, aki 1944-ben arra kérte provinciálisát, hogy Újvidékre mehessen, mégpedig azzal az indokkal, hogy vértanú akar lenni Krisztusért. Őt is 1944. október 26-án tartóztatták le. A tanúk elmondása szerint Kristóf atya, amikor csak tehette, a rabok között járkált, beszélgetett velük, ezért itt is mindenki becsülte emberségességért. November 1-jén rendtársával, P. Kamarás Mihállyal és más rabokkal Pétervárad felé hajtották. Napközben meneteltek, éjszaka pedig gyóntattak, mert a hívek a halálveszélyt látva sokszor hosszú évtizedek után is rendezni akarták életüket. November 2-án folytatniuk kellett a menetelést. A papokat különös kegyetlenséggel bántalmazták. A katonák a továbbvonulások alkalmával *„popovi napred"* szólítással tudatosan kiemelték őket a tömegből. Lelkipásztori jelenlétüket a fasiszták szolgálatának minősítették. Kristóf és Mihály atyát fegyvert hordozva kényszerítették futásra, Kristófot vasvesszővel, puskával ütötték, puskatussal hátba szúrták. Homloka a vasvesszővel ütéseitől fölrepedt, a verésektől nem tudott menni. Társai segítették, de elájult. Utolsó szavai ezek voltak: *„Sic debuit esse!"* A katonák teherautóra dobták, és Indijja község határában lelőtték.[16]

[16]P. Körösztös Krizosztom és Kovács Kristóf vértanúságának körülményeiről P. Kamarás Mihály a nyilvánosság előtt már több alkalommal beszámolt és ezt a szakirodalom is idézi. A mi összeállításunk P. Mihálynak az ötvenes években írt naplója alapján készült.

Vértanúság a szovjet frontvonalban

Nagyatád a II. világháború utolsó szakaszában, 1945 márciusában a nemzeti szocialista és a szovjet csapatok ütközőzónájába került.[17] A front közeledtével a katonaság felszólította a lakosságot, hogy hagyja el a települést. Ekkor Hajnal Zénó, ferences házfőnök állt az élükre, az ő vezetésével vonultak ki az emberek Nagyatádról, hogy megmentsék életüket. Gyékényes felé indultak, amelynek határában a bolgár és a német csapatok kerültek egymással szembe, 1945

[17]Nagyatád helyzetét és P. Zénó vértanúságának történetét összefoglalja Király Kelemen: i. m. 226.

nagyhetében. Április 1-jén, húsvétvasárnap a bolgár katonák házról-házra foglalták el a falut. Elértek a plébániához, ahonnan kiparancsolták Martincsevics Pál plébánost és a nála meghúzódó Hajnal Zénót is. A lakosságot menetbe állították. A menetelés során megjelent egy lovas bolgár katona, aki elhaladt mellettük, de meglátva a két — habitust, reverendát — viselő papot visszafordult, kiszólította őket a tömegből, majd pisztolyt rántott. Először Martincsevics Pált, azután P. Hajnal Zénót lőtte le, amikor pedig összerogytak további lövéssorozatot adott rájuk. Csak ők haltak meg.[18]

Az emberek melletti kitartás itt ismét a vértanúság vállalását jelentette, az egyházi ruhát viselők szisztematikus kivégzése pedig nyilvánvaló bizonyítéka az egyház iránti gyűlöletnek. A hét rendtag közül egyedül Zénó atya nyughelye ismert.

[18]Vö. A gyékényesi római katolikus plébánia jelentése Martincsevics Pál halálának körülményeiről, 169/1947. sz. valamint Hetényi Varga Károly: i. m. 457–458, ahol a személyes visszaemlékezések megegyeznek a korabeli források híradásaival.

A kommunista diktatúra kiépülésének áldozatai

A szovjet mintára szerveződő szocialista vezetés már 1945-ben megkezdte azoknak a személyeknek a likvidálását, akik akadályt jelentettek e totalitárius rendszer kiépítésében. Ennek egyik elsődleges célpontja a katolikus egyház volt. Mivel a ferencesek a világháború idején tanúsított hősies helytállásuk miatt nagy tekintélyre tettek szert, lelkipásztori működésük és társadalmi jelenlétük súlya is megnövekedett, az új diktatúrával azonnal szemben találták magukat.

Kiiktatásuknak leghatásosabb eszköze a koncepciós perek gyártása volt. Ezek egy séma szerint szerveződtek: egy általános problémát — például az erőszakoskodó szovjet katonák meggyilkolását — és egy politikai célt — például egy szervezetnek a felszámolását, megtörését — valamelyik egyházi személy állítólagos felbujtó tevékenységén keresztül összekapcsolták.

Így történt Gyöngyösön is, ahol P. Kiss Szaléz — korábbi amerikai és debreceni lelkipásztori szolgálat után — 1944-től volt klerikusmagiszter. A II. világháború idején felkereste a provincia azon kolostorait, ahol végigvonult a szovjet front, és részletes jelentést küldött a rendházak állapotáról a tartományfőnöknek. A gyöngyösi növendékházban az ő vezetésével élték meg a szovjet csapatok bevonulását, az erőszakoskodó katonák elől asszonyokat menekítettek, a rendház középkortól működő könyvtárát is megóvta. 1945-ben megszervezte Gyöngyösön a Keresztény Demokratikus Ifjúsági Munkaközösséget, amely a város fiatalságát fogta egybe, de ez gyöngítette a kommunista szervezkedések erejét. P. Kiss Szalézt 1946. április 28-án tartóztatták le, azzal a váddal, hogy vezetője volt szovjet katonák meggyilkolásának és egy fegyveres összeesküvésnek.[19] A vallomás jegyzőkönyve szerint Szaléz atya előre megígérte, feloldozza a diákokat, ha elkövetik a gyilkosságot, illetve beszámolt arról is, mit gyóntak neki vádlott-társai. A per jogi vizsgálata bebizonyította, hogy a tanúvallomás jelentős része nem Szaléz atyától származik, hanem kommunista szlogenekből és vádakból lett összerakva az egyház hitelének, a gyónás szentségének lejáratása végett. Hiányzik az ilyenkor szokásos minden lapra kiterjedő aláírás, az csak a vallomás utolsó ol-

[19]Szaléz atya személyiségének és a gyöngyösi helyzet bemutatását lásd Szántó Konrád: i. m. 1991, 37–42.

dalán, ott sem a szöveg lezárásánál, hanem a lap alján található. Így valószínűsíthető, hogy egy üres lapot írattak vele alá, amit a jegyzőkönyvhöz csatoltak.[20] P. Kiss Szaléz társai közül többen kiszabadultak a fogságból. Vallomásuk szerint papjukat felismerhetetlenségig verték, de ő a gyónási titkot nem árulta el, a szembesítéskor pedig kijelentette, a jegyzőkönyvet a kínzásokban kikészülve írta alá, abból semmi sem igaz. A tárgyalást magyarul nem tudó szovjet katonák, megfelelő tolmács hiányában vezették le. P. Kiss Szalézt 1946. december 10-én a szovjet hadbíróság ítélete alapján végezték ki Sopronkőhidán. A szovjet hatóságok 1993. május 25-én rehabilitálták.[21] Provinciánkban halálhíre óta a gyónási titok vértanújaként tisztelték.

A per koncepciós jellege és a gyónás szentségének központi kipellengérezése mutatja a tudatos egyházellenességet, Szaléz atya szenvedés-vállalása pedig a hit tisztaságáért hozott áldozatot.

A II. világháború után a kommunista hatalom fokozott támadást indított a hatvani vasutas lakosság ellen, akiknek lelkipásztorai a ferencesek voltak. E meghurcolás részeként a 1945–50 között a hatvani kolostor szinte valamennyi tagját börtönbüntetés vagy valamilyen más diktatórikus eszköz segítségével távolítottak el a városból.

Közéjük tartozott P. Lukács Pelbárt, akit 1946 májusának első napjaiban tartóztatatott le az államrendőrség. Ügyét a Kiss Szaléz perhez csatolták, amit így sikerült regionális esetté emelni. A vád szerint P. Pelbárt volt az összekötő Hatvan és Gyöngyös városa között a szovjetellenes szervezkedésben, és tudott a gyöngyösi katonagyilkosság előkészületeiről. A jogi vizsgálat ugyancsak bebizonyította, hogy az ő tanúvallomása is a kommunista szervek által írt szöveg, számtalan ellentmondással.[22] Jó példa erre, hogy P. Pelbárt arra hivatkozik: a gyilkos feloldozására P. Szaléznak felsőbb egyházi vezetőtől kellett engedélyt kapnia, mivel pap nem oldozhat fel ilyen vétket. Ez a szabály általánosságban valóban igaz, de a missziósrendeknek — így a ferenceseknek — privilégiumuk volt a püspöknek fenntartott bűnök feloldozására, amely lehetőséget minden rendtag ismerte és élt is vele. Így a gyanúsított magától nem mondhatott ilyet, tehát ezt az állítást a per írója csak egy másik perből vehette át, vagy az egyházjog kivételeit kellően nem ismerő személy koholmánya lehet.

A magyar hatóságok Pelbárt atyát is átadták a szovjet ítélőbíróságnak, és perét ugyanolyan jogellenes körülmények között tárgyalták, mint P. Szalézét. Bizonyos források szerint a fogdában cellatársai lefüleltek maguk között egy besúgót, akit tettért rabtársai meg akartak ölni, életét Pelbárt atya mentette meg.[23] Rendtársunkat 10 év kényszermunkára ítélték, a Szovjetunióba, Finn-Karéliába hurcolták. Gyomorbeteg volt, ami szervezetét a láger körülményei között még tovább gyengítette. Rabtársai szerint embertelen kínok között halt meg gégerákban, 1948. április 18-án. A szovjet hatóság 1993. május 25-én rehabilitálta.[24] Provinciánkban halálhíre óta vértanúként tisztelték, hiszen tudatosan fogadta el hatvani dispozícióját, és perének koncepciós, egyházellenes motívumai is nyilvánvalók.

[20] A korabeli ítélkezési szokások összefüggései között vizsgálja Szaléz atya perét Kahler Frigyes: *A nagy tűzvörös sárkány torkában. Koncepciós eljárások ferences szerzetesek ellen 1945–1956.* Kairosz, Budapest, 2009, 165–281.

[21] Az erről szóló dokumentum megtalálható aMagyar Ferences Könyvtár és Levéltár (MFKL) rendezetlen anyagai között.

[22] Uo. 234–244.

[23] Vö. Szántó Konrád: i. m. 42–45.

[24] Az erről szól dokumentum megtalálható a MFKL rendezetlen anyagai között.

Ugyancsak Hatvanból hurcolták el 1950-ben P. Kriszten Rafaelt, akinek korábbi működési területei közül érdemes kiemelni a Budapest Margit körúti rendházban 1941–1946 között eltöltött éveit. Házfőnök-plébánosként a zsidóüldözés idején — a menekítés érdekében — megszervezte az üldözöttek átvételét a katolikus egyházba, és sebesülten is több száz kilométeres útra indult — gyalogosan —, hogy a nunciatúrán kapott menleveleket a címzettekhez juttassa. Az általa vitt iratok segítségével egy teljes vasúti vagont fordítottak vissza, és így az odazsúfolt emberek megszabadultak a haláltól.[25] A II. világháború végeztével megnyitotta a kolostor konyháját, és hosszú időn keresztül étkeztette a környék nyomorgóit. 1949 augusztusában, már betegen kerül Hatvanba, házfőnökként egyik üldözött rendtársát bujtatja. 1950. június 19-én, a szerzetesrendek elhurcolásának idején teherautók álltak meg a hatvani rendház előtt, piarista szerzeteseket és szerzetesnőket deportáltak a kolostorba. A lakosságot azonban fellázította a kommunista rendőrség, azt híresztelve, hogy a ferenceseket akarják elvinni. Ekkor az emberek a templom elé vonultak, a rendőrség pedig felszólította a házfőnököt, P. Rafaelt, hogy oszlassa fel a tömeget. Nem sikerült. Az éjszakai órákban a politikai rendőrség brutális módon feloszlatta a tüntetést, a kolostor lakóit pedig véresre verte. A négy ferences atyát az Andrássy út hírhedt gyűjtőhelyére szállították.[26]

A vallomásokról ebben az esetben is kimutatható, hogy a politikai rendőrség koncepciójának szüleményei, nem a vádlottak szavai, számos ellentmondást tartalmaznak.[27] Rafael atyát — a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés címén — 1951. május 26-án jogerősen is életfogytiglani börtönre ítélték, azokat a családokat pedig, akiket likvidálni akartak a városból — többségük ott sem volt a tüntetésen — kényszermunkatáborokba hurcolták.

P. Rafael elhurcolása része volt az egyház megfélemlítésének, mert ebben az időben kezdődtek a kommunista állam és a magyar püspöki kar közötti tárgyalások. Ezt a folyamatot a szerzetesek elhurcolásával és a hatvani ferencesek bebörtönzésével akarta a politikai rendőrség befolyásolni.

P. Kriszten Rafael tudta, hogy Hatvanban szinte valamennyi elődjét letartóztatták, így a helyezés elfogadása számára a meghurcolással való tudatos szembenézést jelentette 1949 augusztusában. A börtönemlékek között megőrizték azt a történetet, miszerint egy téli napon kabátban, ing nélkül szállították át egyik börtönből a másikba. Amikor az őr meglátta a teherautóról leszálló, ingnélküli rabot, így szólt: Te, pucér Krisztus, hol hagytad az ingedet. Rafael atya 1952. szeptember 15-én halt meg a börtön embertelen körülményei között. 2000 februárjában a budapesti bíróság ítéletét semmisnek mondta.

1954-ben, ugyancsak börtönben halt meg P. Károlyi Bernát, aki 1929 és 1938 között a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány kínai missziójának alapító vezetője, 1936-tól az apostoli delegátus helyettese volt Paoking környékén. Missziós tevékenysége

[25] Vö. Historia Domus, Buda, 1944, XI. 4. MFKL.

[26] Kálmán Peregrin: *Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet. Ferencesek a feloszlatás idején.* Magyar Ferences Források, D. 4. 1. 2000, 177–191, 207–270.

[27] Kahler Frigyes: i. m. 107–165.

során az elhagyott, magatehetetlen betegeket ápolta, árvaházat alapított azoknak a lányoknak, akiket a családok kitettek otthonukból. Iskolát, orvosi rendelőt létesített, letelepítette a Szatmári Irgalmas Nővérek Rendjét, megszervezte a környék lelkipásztori szolgálatát. 1938-ban visszajött Magyarországra, ahol a misszió anyagi támogatásának szervezésén dolgozott, újságkiadással foglalkozott.[28] A zsidómentés idején habitust adott a menekülteknek, és abban rejtegette őket. A kecskeméti rendházba fogadta be, illetve felkereste a lágerbe hurcolt zsidókat. A szovjet front előretörésekor Kecskemét város köztisztviselői elmenekültek. Ő irányította a várost, vezette a kórházat, összeszedte a házaknál hagyott betegeket, és ingyen-konyhát nyitott a Dél-Magyarországról vonaton érkező menekülteknek. 1945-ben tiltakozott a kommunista rendőrség embertelenségei miatt, amelyekkel a börtönbe vetetteket megalázták, ezért 1945 júliusában őt is letartóztatják. Zsidóellenességgel, 1946-ban izgatással vádolják, majd 1949. november 26-án végleg elhurcolják.[29] 1950. november 18-án államrend elleni szervezkedés ürügyén ítélik el, mindenféle bizonyíték nélkül. Perében ő és társai többször megemlítették, hogy az embertelen kínzások miatt tettek beismerő vallomást, mert mind fizikailag, mind pedig pszichikailag kikészítették őket. A bíróság ezt nem vette figyelembe. Az ítélet a diktatúra vezetőjének, Rákosi Mátyásnak, és a kecskeméti származású Molnár Erik igazságügyi miniszter közvetlen jóváhagyásával történt, vagyis az egyházellenes szándék itt is nyilvánvaló.

A rabtársak visszaemlékezései szerint a börtönben őt is kegyetlenül kínozták, verték, de P. Bernát mindig megőrizte jóságát. A börtönben titokban gyóntatott, mindenkit bátorított. Halála előtt a Városmajor utcai kórházban operálták meg. Az ápolónővér P. Galicz Töhötöm rendtársunkat orvosnak álcázva csempészte be a rab szerzeteshez. Az asszony az ávóssal udvaroltatott magának, ezalatt jutott P. Töhötöm Bernát atya közelébe, és látta el rendtársát a szentségekkel.[30] P. Károlyi Bernát 1954. március 2-án halt meg a budapesti rabkórházban. Provinciánkban halála óta a vértanúk között tartják számon, boldoggá avatási eljárásának megkezdését 700 kecskeméti hívő támogatta aláírásával. Zsidómentő tevékenységéért a magyarországi rabbi kar, a holokauszt 60. évfordulóján emlékfát ültetett emlékére a kecskeméti ferences templom kertjében.

Bernát atya környezetéből többek nyugatra menekültek, mert számolniuk kellett az elhurcolással. Ő azonban súlyosbodó betegsége ellenére is helyén maradt, és ezzel tudatosan vállalta a szenvedést, ami az igazságtalan és tudatosan egyházellenes ítélet következménye volt.

[28] Vö. Kálmán Pergerin – Vámos Péter: *A Paokingi Apostoli Prefektúra rövid története.* Magyar Ferences Források, D. 4. 2. 2000.

[29] Életútját és lelkipásztori, embermentő tevékenységét bemutatja: Kálmán: 2002, 37–57.

[30] P. Frajka Félix OFM szóbeli közlése, aki ebben az időben Töhötöm atyával egy kolostorban lakott.

Előzetes lépések a boldoggá avatási per megkezdéséhez

P. Magyra Gergely ferences tartományfőnök 2007-ben indította el azokat az előkészítő folyamatokat, amelyek az ügyek megkezdéséhez szükségesek. Ennek első lépéseként a provincia vezetése elhatározta: a hét személy boldoggá avatását nem külön-külön, hanem egy

csoportban, Károlyi Bernát és társai névvel terjeszti elő. Ezután került sor Erdő Péter bíboros felkeresésére, aki elvállalta, hogy egy esetleges eljárás esetén az Esztergom-budapesti Főegyházmegye befogadja a per egyházmegyei szakaszát. E nyilatkozat birtokában a tartományfőnök arra kérte azokat az ordináriusokat, akiknek egyházmegyéje területén rendtársaink meghaltak, mondjanak le az egyébként őket megillető perindítási jogukról. 2009 őszén a tartományfőnök az Esztergom-budapesti érsek jóváhagyásával a rend posztulátor generálisát, fr. Giovangiuseppe Califanot az ügy posztulátorává nevezte ki, ami a perindítás első hivatalos lépése volt.

A tanulmányunkban bemutatott hét személyről a jelenkor magyar ferencesei és a helyi egyházközségek úgy vélekednek, hogy Krisztusért adták oda az életüket. Közülük többen ugyanazt tették a nemzeti szocialista időszakban, mint a kommunista éra kiépülése idején: mentették az üldözötteket, kiálltak az egyházért, a kisemmizettekért. Helytállásuk és el nem menekvésük következménye minden esetben a meghurcolás volt, mely az *odium fidei*ből, az Isten és egyház elleni haragból forrásozott. Meggyőződésünk szerint azzal, hogy ezek a lelkipásztorok elfogadták vagy kérték azt a dispozíciót, ahová elöljárójuk küldte őket, és azzal, hogy kitartottak híveik mellett, tudatosan igent mondtak a vértanúság vállalására. Azt reméljük, hogy a helyi hívőközösségek és szerzetestársak meggyőződését az egyetemes egyház a boldoggá avatás kihirdetésével hitelesíti.

Most, amikor a ferences rend alapításának nyolcszázadik évfordulóját ünnepeljük, úgy gondoljuk e processzus elindítása egy olyan múltfeltárás lesz, amely a jövőre, az életszentség új kihívásira nyit meg bennünket, ferenceseket, és ebben inspirációt ad az egész magyar egyháznak. Ugyanis *„ha a vértanúk vére a keresztények magvetése, akkor jogos az elvárás, hogy a harmadik évezredben felvirágozzék az egyház, főként ott ahol a legtöbbet szenvedett a hitért és az evangéliumi tanúságtételért.”*[31]

[31] XVI. Benedek pápa beszéde 2005. április 25-én, a Falakon kívüli Szent Pál bazilikában, http://www.vaticanradio.org/ung/Articolo.asp?c=35013

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Jean-Louis Chrétien: A felejthetetlen és a nem remélt	2.500,–
Lukács László: Az Ige asztalánál	2.900,–
Walter Kasper – Daniel Deckers: A hit szívverése	3.200,–
Kertész Imre: A megfogalmazás kalandja	1.400,–
Thomas Merton: Párbeszédek a Csönddel. Imák és rajzok	2.900,–
Teréz Anya: Jöjj, légy a világosságom!	3.200,–
Rupert Berger: Lelkipásztori liturgikus lexikon	4.300,–
J. B. Metz: Memoria passionis	2.700,–
E. Kübler-Ross – D. Kessler: Élet-leckék	2.600,–

A kiadványok megvásárolhatók vagy megrendelhetők a Vigilia Kiadóhivatalban:
1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.
Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444; E-mail: vigilia@vigilia.hu

váratlan ajtó. Személyes névmások

JÁSZ ATTILA

„…mintha egy váratlan ajtó nyílt volna meg előttem,
besétáltam a hegység forrón dobogó szívébe."
(Karátson Gábor)

(i, énszél)
Mi történt kétezer évvel ezelőtt
a Koponyák hegyén?,
ha hiszed, ha nem, ott voltam,
én voltam a szél,

és simogattam
fájdalomtól görcsbeszorult testét,
és vártam vele, megváltó halálát,
az estét,

végül leszállt, ő meg fel,
kinek születése maga volt a jel,

kétezer éve, ott voltam,
én, a szél.

(ii, tenyál)

„mint valami járkáló fákat"
(Mk 8,24)

És akkor, akkor a szemembe köptél, mint
valami rozsdás tükörbe, és akkor végre
derengeni kezdett valami,

szárnyak suhogását éreztem arcomon,
és suhanó fákat láttam akkor
a homályban,

és aztán kezeddel letörölted a nyálat,
és többé sem angyalokat,
sem járkáló fákat,
csak színes, de fogyatékos világot
láthattam újra.

(iii, őbárány)
Ott áll a bárány, és kérdez,
ott áll a bárány, és vérez,

ott fog állni,
és kérdezni fog,
ott fog állni,
és vérezni fog,

miért?

PETROVSZKI ÁGNES

Ave Maria

Leányomnak

Miért fáj
Miért olyan nehéz
Tagadlak
És az érzékek mégis játszank
Vagy csak a zene látomása
Mintha Anya szólna
Hangja
Simogatóan
Rideg
Bársonyosan
Komor
Alázatosan
Önző
Ami múlt
Szeretni kellene
Nem tudom
Mert még fáj
Mert még nehéz

Érzem
Neked is nehéz
Világra hoztalak
És harcod ugyanaz
Én igyekszem
De nem tudok
Nem bírok Mária lenni
Nem tudom befogadni
Nem tudom
Hogy kell Téged szeretni

Máriád szeretnék lenni!

RÓNAY LÁSZLÓ

„Lehagyottak”

Tóth Árpád

1937-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2010. 3. számunkban közöltük.

Utolsó éveiben sokan azt hitték, már nem is él. Betegsége egyre súlyosbodott, „…ha láttuk a Centrál-kávéházban, azt *Est*-lapok kopár, sötét szerkesztőségi folyosóin, elhagyott budai utcák visszhangos csendjében, csak az tűnt fel, hogy finom alakja egyre lengébb, áttetszőbb, alig gondoltunk arra, hogy mit alkot, azon rettegtünk, hogy meddig él még” (Bóka László: *Tóth Árpád: Esti sugárkoszorú).* A halállal eljegyzett író volt, s részben ez a magyarázata annak, hogy szinte lázas szenvedéllyel tudott beszélni az életről. Mohón kereste a rokon lelkeket a világirodalomban is, így talált rá a tulajdonképp másodvonalbeli Semainre, akiről a következőket írta: „Az új költészet feminin édességű énekese, ezüsttrillájú csalogány, a nagyvárosi házrengeteg alkonyati magányában.”

Aradon született, mégis inkább debreceninek vallotta magát; mert gyermekkorát és ifjúságát itt töltötte. Zsarnoki hajlandóságú apja festőnek nevelte (ennek nyomai lírájában megmutatkoznak), de Csokonai példáján nevelkedve és tudós tanára, Kardos Albert ösztönzésére költő lett. Magyar–német szakra iratkozott be a budapesti egyetemre, 1913-ban letette alapvizsgáit, de tanulmányait nem fejezte be (amint Kosztolányi sem). Költői pályáján 1907-ben a *Hét* című lapban tette első lépéseit. 1908-ban már a *Nyugat*ban is jelen volt, azok között, akiket a Négyesy-stílusgyakorlatokról már ismert.

Ígéretes indulását keserű debreceni száműzetése követte, későbbi betegsége első jelei szorongással töltötték el. Gyógyulása reményében töltötte nyarát Svedléren, ahol megismerkedett Annuskával, későbbi feleségével, a *Hajnali szerenád* ihletőjével. Ez 1911-ben történt. 1913-ban megjelent a *Hajnali szerenád* című kötete, lezárva útkeresésének éveit.

Mi is jellemezte líráját ekkoriban? Egyrészt konzervatív közhelyek, ezeket azonban meglepően szép, egyéni lelemények is átszőtték. Másrészt idegenség, a szépség utáni vágyakozás, harmadrészt a színek impresszionisztikus tobzódása. Emellett a szomorú jelennel szembeállított idillinek mutatott múlt látomása. Nagyon jellemző ekkori versformálására az 1907-es *Notturno* két strófája: „A szürke éj kóbor lovagja lettem, / Mint egy beteg, unalmas trubadúr, / S amint az est sok groteszk árnya lebben, / Megindulok, merengve, szótlanul… / Gázlángok fényén, mint nagy lázas rózsák / Pirulnak az eső utáni tócsák, / Hidegen villog a kék kövezet, / Kápráztat és vezet… // Az örök templom, a sok zsolozsmás ág / Reámborul, könny futja át szemem, / Egy gyermekkori édes, halk imádság / Bűbája száll át árva lelkemen. / S csak néha nyilall szívembe a kétely: / Ó, nem suhansz-e csalfa mámorként el / Szent áhítat, te békés, tiszta, mély, / Ha elröpül az éj?…”

Az első rész a nagyvárosi utcát idézi, pazar színekkel. A nagyvárosok embertömegének ábrázolása a századvégi líra felfedezése volt. Tóth Árpád azonban magányosan halad az éjben. Egy 1911-es cikkében *Az utca elégiájá*ról írt, ez is, mint ahogy versének részlete is elégikus hangoltságú: „Az utca, az utca… Nekünk szegény városi embereknek minden hangulatunk itt terem meg, ha megterem. Nekünk nem a szabad mezők és pompázó erdők diktálnak sejtelmeket, kedves és érzékeny ellágyulásokat, nekünk a hosszú, aszfaltos és poros utca a napi sétánk, lombsuttogás helyett öreg hordárok 'alásszolgá'-ja hízelkedik, madárcsicsergés helyett a villamoscsengő rendez koncertet."

Az elmúlásra kihegyezett szemléletmód természetes lelkiállapota volt, s különösen fogékonnyá tette olyan művek iránt, amelyekben hasonló életérzést vélt megfogalmazódni. Remeklése például Paul Verlaine *Őszi chason*jának tolmácsolása, amelyben kivételes ritmusérzéke is megmutatkozik. Az sem kétséges, hogy Goethe leheletnyi *A vándor éji dalá*nak legszebb tolmácsolását is neki köszönhetjük a Nyugat 1921-es, Kosztolányi tanulmánya és fordítása nyomán indult fordításvitájában. Idézem a Verlaine-fordítást, mely Tóth Árpád költői életművének is része lehetne (a Nyugatban jelent meg 1917-ben). „Ősz húrja zsong, / Jajong, busong / A tájon, / S ont monoton / Bút konokon / És fájón. // S én csüggeteg, / Halvány beteg, / Míg éjfél / Kong, csak sirok, / S elém a sok / Tűnt kéj kél. // Óh, múlni már, / Ősz! hullni már, / Eresszél! / Mint holt avart, / Mit felkavart / A rossz szél…"

Magánya teljes értékű megszólaltatása az 1908-as *Meddő órán*, vagy a fák között ellebegni vélt Élet látomását idéző ugyancsak 1908-ban írt *A parkban*. Már ezekben a korai műveiben is fel-felbukkan a hit iránt tanúsított vágya, amely később gyönyörű költeményekben nyert megfogalmazást. A *Notturno* második egységének hangulatát még egyértelműbbé teszi a szintén korai (keletkezésének pontos ideje nem ismeretes) *Krisztus-képre:* „Szelíd gyermek, mért késztetsz, hogy megálljak, / Felém mért nyújtod nyájasan kezed? / Szívem, mely mindig későn érkezett, / Szelíd gyermek, lásd, lomha, furcsa, bágyadt. // Leomlanék csókolni jászolágyad, / Mint ki mirhát hoz, s kit csillag vezet, / De lásd, a mirha s csillag elveszett, / És eltemettem minden drága vágyat. // Álomsereg víg Fáraója voltam, / S szép katonáim zengő csodasorban / Vittem dőrén, amerre örvény tátong. // S most itt vagyok, szelíd szavadra vágyva, / Mert nem maradt más bennem, csak a gyáva, / És gúnyolódnám, s ajkam halk imát mond…"

A beteljesületlen vágyakra utalnak korai költészetében a gyakran elrajzolt, eltorzított képek, például az *Evokáció egy csillaghoz*, amelyben „torz utak kusza bogja" akadályozza, hogy elérje a „drága célt", vagy a *Reggel* „elferdült árnya" s a *Légyott*, amelyben ugyancsak saját árnyékáról írja: „…fáradtan pihen meg / Torz válla egy kövön…" Analógiaként Bartók Béla *Két arcké*pe kívánkozik, amelyben az ideálist megjelenítő dúr hangzat megbékélést, a torz, zaklatott gesztusa a beteljesületlen, örök vágyakozást idézik Újfalussy József elemzése értelmében.

Ezek a motívumok élete végéig jelen voltak költészetében: mindig érettebben, teljesebben. Folyvást kiteljesedő lírikus volt. Sem betegsége, sem időszakos nyomorúságai nem gátolták ebben. Súlyos válságokat élt át, de verseiben csak a kezdetektől jelen lévő magányt érezzük, s azt látjuk, hogy szemérmesen rejtegette könnyeit. Eltemette vágyait, búcsút mondott reményeinek: „És most már nincsen vágyam. — Hajnalonta, / Ha hazavet a robot, összetörve, / Nem ülök álmodozni, magam csalni. // Feleség, pénz, Páris — sok drága gyolcsa / A létnek, tudom, már sohse kötöz be, / Sebaj, így is csak meg lehet majd halni" *(Vágyak temetése,* 1913).

Költészetének az kölcsönöz egyéni varázst, hogy mindezt úgy mondja el, mintha folyvást egyetlen tündöklő színekben ragyogó freskót gazdagítana új ecsetvonásokkal, arra is gondosan ügyelve, hogy a látványnak mindig ellenpontjai is legyenek. Már legkorábbi költeményeit is gyakran ihlették képzőművészeti alkotások, s ezek az indító élményei később is fontosak maradtak. A *Téli verőfény* (1912) szobájának egyik dísze lehetett, néha rátekintett „a régi Mester megkopott művére", s a kép életre kel: „E vén világba zárt örök szívét / Feldobogtatja nékem most az Úr", s képzeletében fellendül a „boldog magasságba". Ám a látomás időtlen boldogságát egyszeriben felváltja a kijózanító valóság: „Csitt! megvakult a fény, oda a részeg percek, / Sötét lett a szobám, csönd, alkonyi ború, / Szivem körül zsebórám hallom: tünődve perceg, / Vagy tán szivembe bent a bú, a régi szú? / Fázom s lomhán megűlök a kályha mellé bújtan, / Hát ma se sikerültél: szent életöröm? / Sírnék, s ökölbe görbül tehetetlen az ujjam, / S tenyerem húsát vájja a kínlódó köröm."

A költők többsége fordított utat jár be: sötétségből kiszabadulva lendülnek békés, megnyugvást ígérő közegbe. Tóth Árpád azonban otthonosabb az olykor bús kísértetekkel is benépesített világban, amelyben még az eső úgy veri fel a csendes éjszakát, „mint magas emeletről / az éjféli öngyilkos, ha leveti magát" *(Éjféli eső,* 1913). A vén Odysseus bolyongása saját élete hajóját idézi emlékezetébe, melyen „csüggedezve bolyong", s még a boldogságot adó csókról is a halotti obulus jut eszébe *(Obulus,* 1913).

A lassú kiteljesedés évei ezek, olyan nagy versekkel, mint az *Invokáció Csokonai Vitéz Mihályhoz* vagy a *Lomha gályán.* Hibátlan remek a Babits *Esti kérdés*ének párverse az *Őszi kérdés:* „Jártál-e mostanában a csendes tarlón este, / Mikor csillaggal ékes a roppant, tiszta tér, / S nagy, lassú szekerek ballagnak haza, messze, / S róluk a szénaillat meghalni visszatér? // És fájt-e, amíg nézted a nyárfát révedezve, / Hogy reszket agg feje, az ezüstös fehér, / S hogy édes életednek újra egy éve veszve, / Mert viszi már Szeptember, a nagy szénásszekér? // S ültél-e elfáradva kemény, útmenti kőre, / Merőn bámulva vissza az elvakult időkbe / És feldöbbenve: jaj! ha most ledőlnél halva! // S eszméltél-e fel árván az éji hidegen, / Mikor a késő szellő, mint kósza, idegen / Eb, lábadhoz simult, s bús kezeidet nyalta?"

A múltba tekintés visszatérő élethelyzete volt. Gyakori ihletői a temetők, az esték, a révedező lelkiállapot, mely oly jellemző a 19. századi francia költőre, a már említett Semainre is, kinek egyik-másik versét akkora azonosulással és beleéléssel fordította, mintha a sajátja lett volna. A *Takarodó* tolmácsolása a jó példája ennek: „Térj meg ma, halk hajós, tűnt éveid vizére, / S hunyt szemmel olykor tétlen fúrd légbe eveződ! / A Múlt parkja felől egyre görnyedezőbb / Lelked lágy szél legyinti, s szelíden inti térdre… // Most, szívedben, kopár s járt útjaitól félre, / Keresd, hol fejfák dőlnek, a füves, bús mezőt, / Figyeld setét legét, a múltról neszezőt, / S hervadt kis holtjaid szívéhez csókkal érj te… // S gondolj… szemekre gondolj, mik lelkedig nyilaztak, / S az órákra, melyekre, mint zengő húrra, gazdag / Szerelmed aranykörme simult, s vont halk vonót… // Óh, köznap esték csöndes, bús ötvöse, hasítsd ma / emlékeid ékkövekké, és finoman csiszold, / s belőlük, antik gyűrűt formálj szép ujjaidra."

Semmi kétség: Tóth Árpád, első korszakában legalább is, otthonosabb volt a 19. század érzésvilágában, elsősorban Baudelaire, Verlaine, Semaine nyűgözte le. Az első világháború azonban az ő lírájába is jelentős változást hozott, ami egyebek mellett abban is megmutatkozott, hogy gyakran meghaladta az impresszionista formálást, énközpontúságát is új érzésekkel tette távlatosabbá. Mintha fáradt mozdulattal intene búcsút korábbi életének, terméketlen bánatának *A vénülő folyamnál* állva „békült lélekkel" tekint a múltba, s így készül a jövőre is. Újra meg újra ihletadója a folyam, melyen életének hajója úszik *(Lomha gályán)*, olyan világban, amelyet mintha magára hagyott volna Isten, s a templomban „setét zene, s komor kockák kövén / Vérző áhítat súlya nyomja mélyre / A fejeket, mint töviskoszorú" *(Ó, örök Isten)*. Önmagát sirató életének céltalanságát panaszoló hangjaiba egyre tapinthatóbban játszik bele a mások iránt érzett részvét *(Stanzák egy trafikoslányról)*. Alaptermészetéhez a világháború apokalipszisében sem lesz hűtlen, „az orkánból küldi sóhaját", „Búgó csigát, mit a vad ár kivet, / Ó, tartsd füledhez, lesd ki a búgó jajt, / És kétszeresen örüljön szived, / Örülj, hogy szebb kor habja mossa térded, / S örülj, hogy őrült bűnkat meg se érted" *(Szent őrületben…)*. Miközben Babits a hallgató Istent káromolta, felelőssé téve a háború borzalmaiért, Tóth Árpád csendesebben fogalmazta meg elidegenedését. A vágyódását a harmonikus világrendbe: „Az utcán most sötétség állóvize áll, sötét / Tenger dagad az égig, s fent a tiszta csillagok / Arany sajkája úszik, boldogan: ott, ott lehet az igazi világ" *(Az utcán most)*. Korábban is gyakran tűnt fel költeményeiben a sötétség motívuma, ám többnyire saját élete és gondolkodása jellemzőjeként, háborús verseiben azonban a világot látja s mutatja sötétnek *(Az arany park, Vízió a vonat ablakából, Éjféli litánia)*. Egyetlen reménysége a megbékélés: akkor majd „…feldoboghat újra nehéz szivünk, / S felnézhet ismét földresütött szemünk / Keresve boldog horizontot — / Ő is örüljön a néma sírban!" *(Elégia egy elesett ifjú emlékére)*.

Várakozva, reménykedve fogadta az új királyt *(Óda az ifjú Caesarhoz),* bár a felfokozott ódai szárnyalás mintha túlcsigázott volna, költői alaptermészetétől idegen.

Merészség volna Tóth Árpádot az expresszionistákkal rokonítani, vagy a hazai expresszionizmus előfutárának tekinteni, némelyik túlfokozott képe azonban meghaladja addigi lírájának tartományát *(Szeretnék átölelni; Hold);* s új érzésekkel gazdagodott az elveszített világháborút követően is, mintha a nemzeti öntudat Vörösmarty Mihály hangnemét követő ébresztőjének küldetését vállalta volna: „Ha sántán, sírva, reszketve is, de föl! / Koporsók közt is, táncra csak, élni még, / Hajh, szörnyübb tán a hős halálnál, / Jöjjön a bátor, a hősi élet! // Emeld fel áldott, megtaposott fejed, / Megfogyva bár, de törve nem! — újra zengd! / A csonka törzs vén szíve döngjön, / S ősi, erős karok újra nőnek!" *(Szent nyomorék, riadj!).*

Ebbe az ihletkörbe tartozik a hajdan a költő „forradalmiságának" igazolásaképp méltatott *Az új Isten,* amely a Nyugat 1919. április 1-i számában jelent meg, s közvetlenül a proletárdiktatúra kezdete után íródott. Jellemző a Vörös Újságban *Vigyázat!* címmel megjelent fogadtatása: „Nem engedhetjük, hogy itt az írók, kik (hogy csak egy példát vegyünk) az ifjú Caesarhoz írtak ódát, most a 'Vörös Istenhez', vagy más ingatag alapú frázishoz írt ódájuk jogán újra bezárkózzanak, újra akadémiát csináljanak. Megvan rá az okunk, hogy undorodjunk úgy az öreg, mint a fiatal művészek komolytalan szakszervezetesdi játékától." (A költemény és a költő lesúlytó kommentárja azt bizonyítja, hogy Tóth Árpádnak nem volt szerencséje az alkatától távol eső, direkt politikai célzattal írt műveivel. Alkatától idegen szerepet vállalt — sikertelenül.)

E korszakának lezárása talán az 1920-ban írt *A csillagász,* aki csüggedten nyugtázza, hogy „A csillagokba nincsen írva semmi". Mondhatjuk, a világháború évei után általános volt ez a tétova életérzés az európai irodalmakban is. Új utakat kerestek e különféle, gyakran botrányokat keltő avantgard mozgalmak, s a korábbiaknál sokkal nagyobb lett a szilárd pontot kereső, kérdéseket felvető esszé szerepe is. Tóth Árpád is tétován tájékozódott a világban. Ő is felvetette a kérdést: *Miért?* „Miért? / Ó, szitkozódva s könnyesen s borongva, / Mindenhogy: árván, tépetten, sután, / Csak ez az egy kérdés, e kínos, tompa, / Leseng a világban. Halljátok? A nagy, / Örök, hatalmas, vén kristályharang, / Az ősharang, a kék menny, / Ezt kongatja az őrült csenden át: / Miért?"

Költészetében kezdeteitől jelen volt egyfajta transzcendens igény. Helyét keresve lett meghatározó témája, teltebben, nagy verseit ösztönözve. *Lélektől lélekig* tájékozódva még csak „jeges űrben" vergődött, ám az 1922-ben megjelent *Az öröm illan*ban más dimenzióba tekint. „Új és kozmikus szemlélet" ez, írja Vidor Miklós a költő istenes verseit tartalmazó kötet (*Isten oltó-kése*. Szent István Társulat, é.n.) bevezetőjében, „ A századvég francia szimbolistái s az impresszionista festészet közeléből indult el, s önkörétől olyan messzeségekig

jutott, ahol a végső kérdéseket teheti föl annak, aki az örökkévalóság beláthatatlan távlatából szemléli a létrehozott Mindenséget." Hozzá fordult 1919 végén a költő, annak tudatában, hogy Isten teremthet rendet a zűrzavaros világban: „Ó, Isten, Isten, lelkek ősz takácsa, / Nézd drága kelméd, kincses szőttesed, / Bölcs, bús szemed imhol könnyezve lássa, / A sok finom fonál hogy szétesett — / Ó, lesz-e még perc, újraszőni szépen, / Ha elcsitult az orkán gyász zaja, / Vagy, reszkető rongy, így hull szét a szélben, / Mint omló partok éjszín zászlaja?" *(Az árnyból szőtt lélek).*

Istenhez fordulásának, istenkeresésének jele az is, hogy a másik emberben, főként az elesettekben meglátja a Teremtő keze nyomát. Az *Egy lány a villamoson* a hiteles szó révén függetlenedik környezetétől, a *Közúti hajnal*ban a Nap dobott „Arany csókot egy munkáslány kezére". A Babits Mihály ünnepére írt *Prospero szigetén* is a hiteles, igaz szó dicsérete, ez az a sziget, ahová szívével, hitével lehet otthon az érkező. Ezt az égi üzenetre visszhangzó földi dallamot intézi a *Hegyi beszédek felé*, amely távlatteremtésével is megkülönböztetett figyelmet érdemel: „Bár hangja dadogóbb, és fénye ritka, / De — érzed? — mélyebb, s — érzed? — több a titka, / S nemcsak magad fájsz benne, de a tág / Egész világ! // S mintha olykor a gyarló földi dalban / Hangját próbálná halványan, halkan / Valami égből üzent, messzi, szép / Hegyi beszéd! // Ne bánd hát, hogyha horgadozva, fájva / Dalokba kezd a kedved szárazfája, / Lelkem, csöndes cigány, pengesd a nyűtt, / Vén hegedűt!"

Európaiság és magyarság feszültsége mozgatja a *Fénylő búzaföldek között*et is. Ez a kései költeménye a kifosztott, kis néppé alázott magyarságot, „Mely idetévedt Európa / Hegyei s tengerei közzé, / S vadásznak rája ezer éve / S ezer tőr és háló kötözné " — alvó oroszlánnak mutatja, amely talán „egy bősz ugrásra vár még", mielőtt végképp elaludna. Hasonló helyzetben ábrázolja önmagát is az *Új tavaszig vagy a halálig*ban: amint „békén, resten" fekszik, Isten színe előtt, aki tűnődve irányítja sorsát. Az ő nevében vetett számot élettel, halállal: „Vigaszt!… mindegy, bölcset, bolondot, / Csak kínom szebbre fesse át — / Imádságot vagy vad kalandot, / Egy angyalt vagy egy bestiát! / Vagy csak annyit, hogy míg a liften / Szép asszonyok szállnak velem, / Eldadoghassam hirtelen: /…Kérem… én… most… meghalok itten… / Legyenek jók… isten nevében… / Simítsák meg az arcom szépen… / Anyásan… lágyan… ha lehet… / S tiszteltetem az életet…" *(A Palace-ban…).*

Egyik összefoglaló, költészetének szinte miden motívumát tartalmazó verse az *Esti sugárkoszorú*, amelyről Bóka László azt írta, „akkor vált közismertté, amikor… 1928-ban megjelent a költő poszthumusz kötetében, a *Lélektől lélekig* című kötetben." Tóth Árpád közismertségének, érdeme szerint történő méltatásának egyik akadálya az volt, hogy sok műve az Est lapokban jelent meg, amelynek irodalmi irányítója, Mikes Lajos támogatta, de a napilapok publikáció hamar elsüllyedtek a betűk tengerében.

Az indító verszak alkonyati sétájukat idézi. Feleségével ballagnak a parkban, útjuk azonban mintha mesebeli tájon vezetne: lassan szürkül, „De még finom, halk sugárkoszorút / Font hajad sötét lombjába az alkony". Hosszan lehetne méltatni a „halk" jelzőt, a „haj sötét lombja" jelzős szerkezetet, vagy a képet lezáró „A dolgok esti lélekvándorlása" kifejezést. Egyik sem újdonság, mégis megejtő bensőségességgel és békességgel telítik kettejük kapcsolatát. S ezt a bensőséges, földön túli szférákba vezető érzületet fokozza a következő egység záró gondolata: „Nem tudtam többé, hogy te vagy-e te, / Vagy áldott csipkebokor drága tested, / Melyben egy isten szállt a földre le, /S lombjából felém az ő lelke reszket?" Valóban fokozhatatlan az érzés teljessége, ahogy Bóka írta: „Ez már a középkori himnuszok elragadtatott világába vinne, valami léten túli létbe, szerelmem túli szerelembe." Igézve állt a költő, képzeletében ezredévek suhantak el, s ekkor a teljesen emberi, mégis csodát ígérő pillanatban „Egyszerre csak megfogtad a kezem", s a varázslat végén az ember életének legtelítettebb érzését fogalmazza meg: „És éreztem: szivembe visszatér / És zuhogó, mély zenével ered meg, / Mint zsibbadt erek útjain a vér, / A földi érzés: mennyire szeretlek!"

„Ez a nagy líra: földről emelve, égre villantva, földre zuhanva, perc és örökkévalóság között kimondani a legtöbbet, amit ember embernek mondhat, a legegyszerűbbet, amit férfiember asszonyembernek mondhat: jó élni, mert szeretlek. Ezt zengik ki a nyolcsoros, telt, nagy strófák, ez zeng a zárt verslejtésben, ezt csendítik meg a telt, dús rímek, amelyekben az egész vers benne van: az égi és a földi egybevillanása…" (Bóka).

Van-e még, lehet-e még esélye a költőnek, hogy ennél is tovább lépjen? Tóth Árpád megtalálta a lehetőségét. Halála közeledtével Istenhez fordult, őt szólította meg imádságos hangnemben, egyszerű emberi szóval. Így született irodalmunk egyik legszebb költeménye, a pálya méltó végszava, az *Isten oltó-kése* , amely nemcsak személyes életérzését és Istenhez való viszonyát tárja elénk, hanem a kételkedő-megnyugvó, alázatos ember vissza-visszatérő vallomása is: „Pénzt, egészséget és sikert / Másoknak, Uram, többet adtál, / Nem kezdek érte mégse pert, / És nem mondom, hogy adósom maradtál. // Nem én vagyok az első mostohád; / Bordáim közt próbáid éles kését / Megáldom, s mosolygom az ostobák / Dühödt jaját és hiú mellverését. // Tudom és érzem, hogy szeretsz: / Próbáid áldott oltó-kése bennem / Téged szolgál, mert míg szivembe metsz, / Új szépséget teremni sebez engem. // Összeszorítom ajkam, ha nehéz / A kín, mert tudom, tied az én harcom, / És győztes távolokba néz / Könnyekkel szépült, orcád-fényü arcom."

„Helyére került, és már bizonyosan állíthatjuk, ott is marad, Ady, Babits, Kosztolányi mellett, a Nyugat korszakot teremtő lirikusai sorában." Vidor Miklós idézett tanulmányának zárszavai ezek. Vajon hogyan tallózna *A magyar irodalom történetei*-ben miközben a Tóth Árpádról írt fejezetet keresné?…

KIS PÁL ISTVÁN

Missa Solemnis

Atyám! Én mégis elzengem azt a dallamot,
az imát a bomlott űr csendjébe zárt emberért,
s ne mondd, ne mondd, hogy meg se hallgatod,
mit írt az agyamba igéd, míg fájva a sebhez ért,
de most már nem kell hang se tán, hogy szóljak,
a forma, a szín, a vak szemnek már szitok,
elsőként szólok vagy utolsónak,
nem dal lesz, csak érzés, mi akkor szólni fog!

Kyrie eleison

Már tudom, hogy nincs irgalom!
Tudom, ha elnémul léha dalom,
csak a csend lesz körröttem,
nem az irgalom…
csak a csend,
az ajkamra dermedő iszonyú csend…
mert halni születtem, akár a többi,
miért is próbálnék
futni vagy szökni,
ha sót ízlelt ajkam,
és sajgott a szótól,
azért csak daloltam,
részt kérve a jóból...
de ma már tudom,
ha elnémult dalom,
nem jár majd cserébe
se átok, se irgalom,
s nem én leszek az, ki jajongva kiáltom,
neked úgy is elég,
ha némán, igen, némán, mégis csak kívánom…

Et incarnatus est

Mert magamra öltöm a fájdalmat,
minden kis múló örömét a testnek,
és hagyom, hogy képzetként áradjak,
akkor is, ha tudom, végül odavesznek.

Gloria in excelsis Deo

Kell-e a dicsőség múló vigadalma,
kell-e, hogy a fának
én kínáljak lombot?
Ha üres szólam a hangos hozsanna,
csak érettem szól,
s nem múlnak el attól,
orcádról a gondok…

Kell-e tőlem hála, ha csak állhatatlan?
Kell-e tőlem ének,
kell-e buzgó ima,
ha eljön az este?
Egyetlenként, Uram, látod-e magadban
azt a másik egyet,
kit le-legyűrt a teste
miközben a legvégső egyetlent kereste?

Kell-e hogy áldjalak, s kiáltozzak érted?
Kell-e hálát adó
hangos magasztalás,
mikor a csöndemet épp annyira érted,
mintha tied volna,
(De hisz ilyet adni,
ki tudna más?)
ujjamon érzem, mint sebedet érzi Tamás…

Sanctus et benedictus

Másokat tett a fájdalom szentté,
nekik rendelt jog a jajongva áldás,
ha volna ki, tőlem tanúságnak venné,
tudná most a testem, miért lenne hálás.

Credo in unum Deum

Csak állok siketen a puszta messzeségben,
és hiszem, hogy itt vannak köröttem a hangok,
hiszem a mindent,
és a semmiségben
elhiszem a tornyot, s benne a harangot…
de ugyan miért is kéne azt hallani,
nem elég, ha hiszek,

hiszek dalomban,
hiszem hogy van, s hiszem hogy lesz, ami
elhiteti velem
a nincsről is, hogy ott van(?)

Csak megyek, kövek élén és perzselő homokon,
mert hiszem, hogy az úton érdemes még járni,
hogy annyi idegen közt
akad még rokonom,
s lehetek Névtelen, mégse vagyok Bárki.
De miért is kellene tudni, amit még nem.!.
Nem elég, ha hiszem,
vagy éppen csak érzem,
nem vagyok hiába magam az egyetlen,
s éppen így az egyben
kiismerhetetlen,
lény a mindenségben?

Jaj, hogy mennyi kérdés marad válasz nélkül,
mennyi még a tudásszülte bolond kételkedés,
mennyi válasz lesz még,
mit el kell hinnem végül,
belátva, hogy a tudáshoz, az a válasz kevés.
Csak idebenn hallom, legmélyembe zárva,
már nem az egyes dalt,
csak a harmóniát,
és hiszem, hogy hallja keresztjén egy árva,
egy emberségnyi ember,
ki ordítani sem mer,
mert hite szerint játssza, ha játszza,
Istenének fiát.

Agnus dei

Atyám! Én mégis elzengtem ezt a dallamot,
az imát a bomlott űr csendjébe zárt emberért,
s ne mondd, ne mondd, hogy meg se hallhatod,
mit írt az agyamba igéd, míg fájva a sebhez ért,
nem kellett hang se már, hogy szóljak,
se forma, se szín, se áldás, se szitok,
elsőként szóltam vagy utolsónak,
nem lett ez dal, csak érzés, maradva végül így
a legvégső titok!

(Szekszárd, 2009)

POMOGÁTS BÉLA

Tiszta dal

Vonások Jékely Zoltán arcképéhez

1934-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2010. 3. számunkban közöltük.

Jékely Zoltán, mint oly sokan a Nyugat harmadik nemzedékének elégikus poétái közül, a múlandóság költője volt, egyszersmind az életé: a teljesség vágyáé, a tiszta örömé. Nosztalgikus érzése arról árulkodott, hogy az elveszített derű és harmónia korántsem végleges, visszavívhatatlan veszteség, az elégikus képekbe szüntelenül belejátszott az élet szeretete. Verseiben az élet és a halál fogalma együtt volt jelen, egymásra kérdezett és egymásra felelt. A mulandóság miatt érzett fájdalmat a természet vagy az ember által alkotott kultúra iránt tanúsított érdeklődés enyhítette, az örömbe viszont az elkerülhetetlen végzet ismerete vegyített tragikus érzületet. Költői világa így volt teljes, így fogadta magába az emberi sors ellentmondásait.

Örömből és fájdalomból épült Jékely Zoltán költészete. Öröm és fájdalom szabta meg ennek a költészetnek a poétikai karakterét. Dalok és elégiák születtek a múló évtizedek során: dalok, amelyeket az élmény kegyelme hívott létre, és elégiák, amelyeken ott borongott az elmúlás árnyéka. A régiek természeti jelenségnek tartották a költészetet: a költő — mondták — nem lesz, hanem születik. Más művészet — a festészet vagy a regényírás, a tánc vagy a zene — szorgos és kitartó felkészülést kíván, tanulóéveket és beavattatást. A költészet azonban, a régiek meggyőződése szerint, nem mesterség, hanem az égiek kegyelme, ösztön dolga, titkos kapcsolat az ember és a természet, az ember és a végtelenség, az ember és Isten között. A költészet mítosza Orfeuszt állítja elénk, amint legyőzi az alvilág hatalmát, és Ariont, amint lantjával, énekével szerzi meg szövetségesül a természetet. Ezt az ősi mítoszt élték át újból a romantikusok és a szimbolisták; mindazok, akik a költői személyiség belső és titkos övezeteiben keresték a vers magyarázatát.

Jékely Zoltán is azok közül való volt, akiknek számára a költészet természetes adottság, életforma és elrendelés. Akiknek nem kell töprengeniök, vajon költők legyenek-e; akik természetes módon adják át magukat az alkotás küzdelmének és örömének. Elégikus költő volt: csupa emlék, reflexió és elvágyódás. Jellegzetes gesztusa a búcsú, lelkiállapota a múltra révedő meditáció, az emberi sorsok fölé hajló figyelmes részvét. Csokonai Vitéz Mihály vagy Kosztolányi Dezső rokona lehetett volna, vagy éppen Krúdy Gyuláé, akinek sejtelmes és nosztalgikus világáról nem egy szép versét írta. Az idő rétegeivel együtt fedezte fel saját lelkének rétegeit, személyiségének azt a belső világát, melyet a múlt épített egymás fölé, vagyis inkább egymás alá. Az önelemzés tervszerű, a vallomás azonban mindig önkénytelen volt: megnyilatkozásait a pillanat ihlete hívta ki. Jékely olyan természetesen beszélt, mint Apollinaire vagy a ro-

mantikusok: természetes gesztusokkal lépett olvasói elé, nem épített kísérleti műhelyt, hangpróbák nélkül énekelt.

Nemcsak természetessége avatta *költővé* — a szónak egy poétikus-romantikus értelmében —, hanem a hangja is. A „bel canto" szárnyalása, zengése, elkábító dallama. Mert Jékely Zoltán abban is a romantikusok vagy a szimbolisták rokona volt, hogy legfőbb eszközének a muzsikát, a zengést választotta. Verlaine híres poétikáját valósította meg: „De la musique avant toute chose!" Elmondhatók róla Babits egykori szavai: „birtokában van a nagy líra zenés és elröpítő hatalmának". Annak a lírai erőnek, evokatív, megrendítő hatásnak, amelyet a zenén kívül talán csak a költészet birtokol. Verseiben a múlt emlékei öltöttek alakot. Felrajzottak erdélyi gyermekkorának varázslatos emlékei, az idő hamuja alól felparázslott a régi szerelmek mámora; mint Proust könyvében, elevenné vált, testet öltött az eltűnt idő. Jékely maga is arról beszélt, hogy költői munkája nem más, mint az emlékek elrendezése a hangulat, a lelkiállapot kívánsága szerint. A lélekben nincs diachrónia: egymás mellett található a múlt és a jelen; és annak, ami már megtörtént, gyakran súlyosabb valósága van, mint a mindenkori jelen élményeinek, tapasztalatainak.

Az emlékezés mégsem pusztán egy önmaga múltjában barangoló költő személyes ügye volt. Jékely emlékei történelmi és közösségi jelentőséget kaptak. A költő az erdélyi magyarság szülötteként szólalt meg, olyan közösség képviseletében, amelynek különösen gazdag és éber a történelmi emlékezete: azért figyel a múltra, hogy el tudjon igazodni a jelen általában drámai kihívásai között. Ennek a közösségnek a számára az emlékezet a hagyomány őre, és a hagyomány a megmaradás záloga. Az erdélyi magyarság emlékezete éppen ezért mindig makacs elkötelezettséggel őrizte a múlt hagyatékát: azt az örökséget, amelyet a nemzetek, kultúrák, vallások és életformák szabadságának évszázados eszméje jelentett; és őrzi a fennmaradás történelmi erőfeszítéseit vagy éppen a nagy történelmi erőfeszítések és küzdelmek kudarcait: Vasvári Pál tragikus vesztét, Petőfi árva halálát és ismeretlen sírját valahol a fehéregyházi mezőn.

Igen, Jékely egy közösség történelmi emlékezetét szólaltatta meg. A nagyenyedi Bethlen Kollégiumban, a marosszentimrei templomban, Kalotaszeg falvaiban vagy a házsongárdi temetőben a megtartó örökséget idézte fel és a megmaradás esélyeit latolgatta. Erdélyhez több kötötte, mint a szülőföld iránt érzett nosztalgia: mindig is vállalta a múlt és a közösségi szolidaritás kötelékeit. A gyermekkor emlékei hűségét növelték, morális erőforrásokká váltak, a személyiség és az emberi közösség között építettek természetes kapcsolatokat. Ez a közösségi szolidaritás nem maradt a nemzet keretei között, a kor fenyegetései és erőszakos merényletei láttán Jékely részvéttel tekintett más nemzetekre is. A második világháború előkészülete és rombolása idején sorra hangzottak fel tiltakozó, ítélkező versei: részvéttel s aggodalommal figyelte a letiport nemze-

tek, így a német és szovjet seregek által eltiport lengyelek sorsát, zaklatott lélekkel is mindig a humanizmus parancsait hirdette.

A dalok és elégiák mellett tragikus történelmi költemények születtek, ezek a magyarság történelmi tapasztalataival, ahogy akkoriban (Trianon után) sokan érezték: történelmi végzetével viaskodtak. A költő, akit többnyire romantikus „ködlovagnak" szerettek bemutatni kritikusai, a nemzeti múlt mélységeibe látott, s visszatekintve ebbe a múltba férfias bátorsággal szólott arról, hogy a könyörtelen idő miként rombolja le a múlt nagy értékeit. Egyszersmind arról a hűségéről is tanúbizonyságot tett, amely az erdélyi magyar múltnak, történelmi és szellemi elődeinek kötelezte el. Két versét idézem fel, az 1944 decemberében (tehát már Kolozsvár szovjet és román megszállása után) írott *Az én országom*at és a következő esztendőben született *Misztérium*ot — mindkettő a személyes erkölcsi és történelmi hűség vallomása. Az első: „Az ismeri az én országomat, / aki állt már a szivárvány alatt, / mely sorsos égen tündököl naponta / és emberöltők véres könnye fonta. / Ittsemvolt-ottsemvolt birodalom, / csupa álom, és csupa furcsa lom, / amit csak egy nép emlékes szerelme / őrizhet ott az idővel perelve. (…) S szeretném látni: ember, avagy állat / közülük bármit is elkonfiskálhat —?!" A második: „Az utcát verte a hófergeteg, / s a Háromság-szobornál csak befordult / egy csengős-szánú esküvő-menet, / fátyolában a halvány kis menyasszony / mintha halálba vinnék, reszketett — / de vonulásuk oly valószínűtlen, / oly víg-farsangi volt a ködben, / hogy hirtelen kihűlő szerelemként / homályosult el minden messzi emlék, / s bennem a szeretet harangja kondult / e földért, ahol élnem kell ezentúl."

Jékely Zoltán, ahogy erdélyi költőtársai, az idősebb nemzedék soraiból édesapja, Áprily Lajos, majd Reményik Sándor és Tompa László, nemzedéktársai közül Dsida Jenő, Szabédi László, Szemlér Ferenc és Kiss Jenő, nem egyszer viaskodott a szétszóródás és a fogyatkozás megdöbbentő tapasztalataival és még ezeknél is félelmetesebb látomásaival. Mintha Ady Endre baljós jövendölését hallgatta és mondta volna tovább. Mind kevesebb reménységgel, mégsem ellenállás nélkül vetett számot sötét sejtelmeivel. *A marosszentimrei templomban* című költeményének zsoltáros soraiban az aggódás, egyszersmind a helytállás konok akarata öltött alakot: „Tizen vagyunk: ez a gyülekezet, / a tizenegyedik maga a pap, / de énekelünk mi századok helyett…" A költő szívét és képzeletét szorongató félelem töltött be, és hiába mondotta: „énekelünk mi századok helyett", a vers hangját tragikus fájdalom járta át.

A marosszentimrei gótikus templomot még Hunyadi János építtette annak idején. A történelmi eklézsiáról készült fényképet annak idején ott láttam Jékely Zoltán íróasztalán, egy régi munkalámpa ernyőjére tűzve. Nem sokkal ezután Erdélyben járva felkerestem magát a templomot. Már nem volt senki, aki kinyitotta volna a repedezett kaput, az omladozó falak mögött az Isten végtelen csöndje honolt. Visszatérve mit mondhattam volna Jékelynek. Azt ő is jól tudta, hogy

a zsoltár elnémult Marosszentimrén. Akkoriban — a nyolcvanas évek elején — megjelent *Messziről, üresen ideért levelező-lapon* című versében olvasom: „nincsen igazság, nincs! Régóta nem értem az Istent: / tízhúsz év, s Tornyunk, jaj, csupa néma harang!" A marosszentimrei fotográfia keserű jelképe volt valaminek, s a kép mögöttes terében a történelem könyörtelen arca rejlett. Jékely Zoltán emlékeket idézve, az idők múlásán merengve nézett szembe ezzel az arccal: el kellett borzadnia. *A Történelemhez* című versében az öreg Vörösmartyra emlékeztető fájdalommal jelenítette meg az emberi nem sorsát: „Ó, embernemzetség! Csillagszilánk / vetett ide a földre, bizonyisten! / hogy nyughatatlanul, huncut és falánk / tested éljen, haljon, termékenyítsen." Költészetének gazdag forrása volt a történelmi meditáció, szüntelen alakítója a nemzeti léttel történő számvetés.

A történelemmel — a magyarság és a szülőföld történelmével — viaskodott, de e történelem mögött mindig az emberi sors egyetemesebb törvényeit kereste. Következésképp a bölcselőkhöz, a bölcselethez fordult feleletért; az embert a világegyetemhez mérte, így vizsgálta helyzetét és lehetőségeit. Korunk gondolkodói a végtelen kozmosz méretei között kutatják az ember helyét, Jékelyt is a végtelenség igézte meg: a végtelen tér és a végtelen idő. Csillagokat fürkésző korunkban ő is az égbolt ábráit figyelte, ha lehetett, teleszkópok lencséivel. Költészetének egyik nagy élménye a „nagy rotáció": a távoli világokat rejtő, mozgó csillagos ég, és az a döbbenet, mait a kozmosz nem ember-méretű arányai előtt kellett átélnie.

Éppígy tekintette át képzeletben a végtelennek tetsző időt. Érdeklődését az időnek azok a félelmetes méretei igézték meg, amelyeket a modern természettudomány és természetbölcselet mutatott fel az ámuló ember előtt. Úgy érezte, esendő léte elvész abban a parttalan tágasságban, amit a világ, a tér és az idő végtelensége jelent. Ezek között a méretek között az emberi létezésnek szokatlan tartalma és térfogata volt. Az ember elveszítette biztonságát, kiszolgáltatottnak és esetlegesnek érezte magát: a létezést és a semmit kellett összemérnie. Jékely is ezzel a szorongató feladattal küzdött meg a csillagok előtt: „Felcsaptam a lét s nemlét mérnökének" — fogalmazott filozofikus ars poétikát. Lét és nemlét mérnökeként kereste azt a területet, ahol a halandó és kiszolgáltatott embernek is vannak lehetőségei. Jékely nemcsak átélte a szorongásokat, hanem meg is küzdött velük. A gondolkodásban és az alkotásban találta meg azokat az erőket, melyeknek révén az ember kitörhet létezésének szűkre szabott korlátai közül. A gondolkodás és az alkotás: emberi lehetőség és (éppen ezért) emberi hivatás. Jékely — miként napjaink költői és tudósai, alkotó és gondolkodó emberei — azt hirdette, hogy ennek a hivatásnak a betöltése lehet korunk sürgető s méltó feladata.

Hitvalló humanizmus, műveltségőrző katolicitás

HALMAI TAMÁS

Babits Mihály: Eucharistia

Németh G. Béla emlékének

„A jelenlét misztérium, pontosan abban a mértékben, amennyiben jelenlét. A hűség pedig a tevékeny módon állandósított jelenlét, a jelenlét jótékony hatásának a megújítása — annak az értékének, amely titokzatos ösztönzést jelent az alkotásra." *(Gabriel Marcel)*

„Az esztétikai élményben, a művészi alkotások létrehozásában vagy szemlélésében tudatosságunk a legnemesebb beteljesüléshez juthat el. A művészet arra képesít bennünket, hogy egyszerre megtaláljuk és elveszítsük önmagunkat. Értelmünk, amely válaszol a költemények, a festmények vagy a zene rejtett gondolati-szellemi értékeire, olyan lelki erőre bukkan, amely mintegy kiemeli önmagából, és a létnek olyan szintjén ébred öntudatra, amelyről nem is képzelte, hogy elérheti." *(Thomas Merton)*

1.

1975-ben született Pécsett. Költő, kritikus. Legutóbbi írását 2010. 1. számunkban közöltük.

Az *Eucharistia* Babits kevéssé ismert, de nagy jelentőségű versei közé tartozik. 1938 márciusában született, s már a *Nyugat* az év június 1-i számában napvilágot látott. Kötetben nem jelent meg, az összkiadásokban a hátrahagyott művek között találjuk. Rába György életrajzi olvasata a verset az egykorú történelmi helyzethez kapcsolja („A műtéte után elsőnek írt *Eucharistia* a katolikus lelkületű ember legnyíltabb tiltakozása a nácizmus ellen"); s valóban: sorai a katolikus élménylírát a tanútévő emberség magasába emelik. Mégis: többnek, bonyolultabbnak, távlatosabbnak véljük e költeményt annál, amit a — mégoly nemes szándékú — programvers keretei lehetővé tennének. Nyolc strófája a stilisztikai, retorikai és poétikai megoldások *tartalmas gazdagságával* ragadja meg az olvasót.

2.

Az Úr nem ment el, itt maradt.
Őbelőle táplálkozunk.
Óh különös, szent, nagy titok!
Az Istent esszük, mint az ős

törzsek borzongó lagzikon
ették-itták királyaik
husát-vérét, hogy óriás
halott királyok ereje

szállna mellükbe — de a mi
királyunk, Krisztus, nem halott!
A mi királyunk eleven!
A gyenge bárány nem totem.

A Megváltó nem törzsvezér.
Ereje több, ereje más:
ő óriásabb óriás!
ki két karjával általér

minden családot s törzseket.
Egyik karja az Igazság,
másik karja a Szeretet…
Mit ér nekünk a Test, a Vér,

ha szellemében szellemünk
nem részes és ugy vesszük Őt
magunkhoz, mint ama vadak
a tetemet vagy totemet?

Áradj belénk hát, óh örök
igazság és szent szeretet!
Oldozd meg a bilincseket
amikkel törzs és vér leköt,

hogy szellem és ne hús tegyen
magyarrá, s nőjünk ég felé,
testvér-népek közt, mint a fák,
kiket mennyből táplál a Nap.

A cím liturgikus (jellegű), avagy liturgikus eseményről valló szöveget előlegez. Az Eucharisztia (úrvacsora vagy oltáriszentség) különlegessége abban áll, hogy szentségét minden keresztény felekezet elfogadja — ez a vers mondandója szempontjából lényeges körülmény.

Erőteljes, szikár kijelentő mondat alkotja az első sort; a fölütés határozottsága — az ellentétes kötőszó [„hanem”] elmaradásával — a

hitbéli bizonyosságot hangsúlyozza. Az indító jelenetezés egyetlen szereplője Isten: „Az Úr nem ment el, itt maradt". A második sor az emberi jelenlétet is bevonja a szcenikába; az Úr és a közösség kapcsolata a liturgia rendje szerinti — ám általánosabban, szélesebben, átvitten is érthető: „Őbelőle táplálkozunk". (Az evés mint a részesülés, elsajátítás, áldozat és önfeláldozás bonyolult művelete Pilinszky korai költészetében válik majd középponti motívummá.) Az Eucharisztia és a pogány rítusok közti alaki hasonlóság s az e hasonlóság mögött rejtőző lényegi különbség a vers alapvetése. A jelzőhalmozás („különös, szent, nagy") Adyt idéző, fölfokozó hatású indulati elemét stilárisan és hangulatilag hatásosan ellenpontozza a „lagzikon" degradálóan bizalmas szóhasználata.

A harmadik strófában két felkiáltás jelzi az érzelmi fölindultságot, a mély érintettséget, a személyes tétet: „…a mi / királyunk, Krisztus, nem halott! / A mi királyunk eleven!" Ugyanitt olvasható a vers egyetlen dőlt betűvel szedett szava: „*totem*". A kurziválás részint kiemel, részint kultúrtörténeti vonatkozást nyomatékosít: Sigmund Freud *Totem és tabu* című munkája (1913) a törzsi és társadalmi jelenségek lélektani vizsgálatában járt élen.

A negyedik versszak párhuzammal („Ereje több, ereje más") és figura etimologicával („óriásabb óriás" — itt ráadásul főnév áll középfokban) nyilvánítja ki Krisztus különlegességét. (A retorikai hatást növeli, hogy két tagadó mondat vezeti be az állításokat: „A gyenge bárány nem *totem*. // A Megváltó nem törzsvezér".)

A következő versszak a „minden családot s törzseket" sorral a krisztusi szeretet és igazságosság megváltó erejét *tekintet nélkül* terjeszti ki; a hittétel fontosságát a nagybetűs szóalakok („Igazság", „Szeretet", „Test", „Vér") szimbolizmusa is jelzi.

A hatodik szakaszbéli szótőismétlés („szellemében szellemünk") a létezésbeli egység nyelvi azonossággal való kifejezésének szép példája. Ugyanitt érdemes fölfigyelnünk a rámutatás lakonikusságára: az „ama vadak" deixise homályban hagyja a pontos jelöltet; az ősi törzsekre és az új barbárokra egyszerre gondolhatunk. A záró sor tanúsága szerint még a szójáték („tetemet vagy totemet") adódó lehetősége, a nyelv irracionális logikája is a beszélőt segíti

A hetedik—nyolcadik strófa új retorikai egységet formáz: könyörgés zárja a művet (illetve alkotja a második részt). A hetedik versszak újólag megnevezi a két legfőbb értéket, mégpedig jelzői megerősítéssel: „örök / igazság", „szent szeretet". A versbeszéd itt úgy katolikus tartalmú, hogy egyúttal *katholikosz* (egyetemes) is, hiszen a beszélő nem Istenhez vagy Jézushoz, hanem az igazsághoz és a szeretethez fohászkodik. (A személytelenítés és absztrahálás éppúgy visszautal a kereszténység előtti vallási alakulatokra, amint a természet létezőit szólongató Szent Ferenc-i Isten-élményre.)

Az utolsó szakasz a „szellem" és a „hús" („törzs", „vér"), azaz a metafizikus szabadság és a materiális rabság szembeállításával határozottan foglal állást az értékek hagyománya mellett. A korlátolt

anyagelvűség, a vérségi nacionalizmus és a lélektelen barbárság ellenében az imabeszéd himnikus tisztasága a kereszténysig, a humanitás és a kultúra elmellőzhetetlen, mert létmegtartó szépségét hirdeti. A romantikus nacionalizmus (az organikus nemzeteszme) szakrális átértelmezése, valamint — a *fa* mint mitologikus toposz hasonlatként szerepeltetése révén — a pogány természetélmény újraírása is e cél szolgálatában áll. Igaza van Rába Györgynek: a pogány hiedelmek, a törzsi vallások elutasító fölidézése a nácizmus mint új barbárság elutasításaként is olvasható. De — éppen jelenünk figyelmeztet rá — mindig időszerű lehet, mert minden korban *tárgyára lelhet* az ilyesfajta kiállás.

A négyes jambusi sorok méltósága és a sokrétű művészi kidolgozottság lényegileg újklasszicista poézist eredményez. Ugyanakkor a szabálytalan rímelés, a gyakori soráthajlások, az egzaltált dikció archaikus versnyelvi erőt kölcsönöz a műnek. Innen tekintve nemcsak felekezeti és világképi közösséget remél, de történetileg is egyetemességet céloz a vers. Oly módon, hogy maga is a teljesség, a beteljesedettség képzetét jeleníti meg: az „Őbelőle táplálkozunk" és a „kiket mennyből táplál a Nap" egymásnak felelő motívuma a költeményt keretbe foglalóan ad hangot a földi és az égi létezés elemi összetartozásának.

A címmel kezdtük — oda is kell visszatérnünk. (1) Első s legkézenfekvőbb olvasatban e jelzet a beszéd tárgyát jelöli: a mű az Eucharisztia szertartását idézi meg. (2) Ehhez szorosan kapcsolható az a sajátosság, hogy az „Eucharisztia" jelölő metaforaként is betölti, betöltheti szerepét: tehát a vers valaminő, az úrvacsorához hasonlatosan magasztos tárgyról állít valamit. (Például: a hiteles nemzeti identitásról; a „testvér-népek" eszméjéről; a kultúra és az emberség elodázhatatlan kívánalmairól. Szorosabban: míg az első strófában az Eucharisztia jelenete valóságosan érthető, az utolsó versszakban az úrvacsora szertartása a népek Istenhez való eszményi viszonyát írja le.) (3) Emelkedettségénél fogva eközben a költemény a celebráló szavak stiláris jegyeit veszi föl, azaz mintegy miseszövegként teljesíti ki magát. (4) Végül, az értelmező metapoétika szintjén szóra bírható úgy is az *Eucharisztia*: a vers (a költészet, a művészi tett) mindenkori szakralitására utal a cím; vagyis a művészet — alkotás és befogadás egyaránt — mint *par excellence* szakrális gesztus értelmeződik általa. Eszerint eucharisztikus eseményben vesz részt, aki ír, aki olvas — föltéve, hogy ilyen minőségű, ilyen eszmeiségű és esztétikájú verset ír vagy olvas.

3.

Németh G. Béla tanulmányok sorában érvel meggyőzően amellett, hogy Babits művészetében s irodalomfölfogásában a *liberalizmus* és a *katolicitás*, a humanista értékrend és a vallásos világkép ritka harmóniában találkozott. Egymást nem kizárták (mint azt ma is sokan hiszik), hanem erősítették s szinte igazolták. A szabadság eszmé-

nye és a szabadulás teológiája modern költészetünk egyik legjelentősebb életművét máig érvényes módon hatotta át. Babits lírája — a kiművelt poétikai sokszínűség mellett — emiatt is érezhető kortársi közelségben.

A közelmúltban elhunyt irodalomtudóst idézzük (egyszersmind a babitsi szellemiséghez igazodunk) akkor is, amikor végül a magunk föntebbi kísérletéhez keresünk vállalható indokot — s meglehet, soha el nem érhető célt: „…az irodalommal való minden foglalkozás, s ezen belül a művek értelmezése, bármily fokon és változatban, nem önmagáért való tudomány, hanem az egész közönség, vagy — ha patetikusabban jobban tetszik: — az egész nemzet művelődését, tudati emelkedését szolgáló munkálkodás."

CZIGÁNY GYÖRGY

Akire

Mint anyaszült s halálra érett.
Kuporgó ujjai feltörték
zárt markom s iramát a vérnek
sodratva tűri: még, megint még!
Mezítlen akire felnézek,
gyermek és angyal és öröklét.
Otthona kétségbeesésnek.
Nincs, ami megtörtént. Anélkül
van tenger: hullám öleli át
szikláit hevesen. Mi készül,
hogy makacs semmi csap glóriát
és hűtlen napsütés az emlék!
Álom s ravatal menedékül.

Soliloquia

Nem veled lenni: lét botránya.
Utolsó kudarcomra készen
hiányod kísér időtlenbe.
Az istenfélelem egén át
megsemmisült napom lyukat ver:
mi kettőnk titkából fogan
már mennybe menekíteném.
Tenélküled halok meg. Dúdold:
a feledésben ragyogás van,
derű, velünk és nélkülünk.

Utak vasból, szívek kőből

JÁMBOR ATTILA

Mikor és hol született? Tanulmányait hol végezte? Jelenleg ?

Már minden új utas felszállt. A füzesabonyi személynek tizennégy perce el kellett volna hagynia Aszódot, azonban még mindig a kilenc-húszas miskolci gyorsra várt. A kalauz a szerelvény mentén topogott ide-oda, és hiába próbálta jobban összehúzni magán szűk zakóját, a novemberi hideg így is utat talált az olcsó, kék szövet mögé. Rendezetlen bajsza alól cigaretta lógott, amihez akkor sem nyúlt, mikor kifújta a füstöt. Komikus látványt nyújtott, ahogy zsebre dugott kézzel, a pocakján feszülő kabátban ugrált aprókat az üres peronon. A forgalmista közeledtére állt csak meg.

— Jóóó napot! — köszöntötte a sovány férfi vidáman a kalauzt.

— Lehetne jobb is — fújta ki a füstöt amaz. — No, megyünk már?

A forgalmista még mindig mosolyogva megrázta a fejét.

— Mert ha nem? Mi van, Szegvári, sietsz valahova?

A másik csak hümmögött válaszképp.

— Mozijegy? — folytatta a cingár.

— A kedves nénikédet, Bíró! — felelte a kalauz, de ügyelt rá, hogy elvegye szavai élét egy halvány somolygással. — Anyámnak megígértem, hogy beszerzek neki valamit a Corvinból.

— Lesz még arra idődd, mielőtt visszajön a vonat. Inkább adj egy cigit!

Szegvári előbb az órájára pillantott, és csak azután nyúlt a gyűrött csomagért.

— Ha ez így megy tovább, akkor nemigen. Mennyit késik a gyors?

Bíró cigarettáért nyúló keze megállt a levegőben, amikor meglátta, mivel kínálta a másik.

— Fecske?

— Haverkám, ha nem tetszik, vegyél jobbat! Ott az ellátó, nincs messze! — mutatott a kalauz az állomás mellett megbúvó trafikra.

Az utasellátónál csupán egy farmernadrágos, pulóveres vékony fiú téblábolt. Barna, egyenes haja, ügyetlenül megnyesve itt-ott, az arcába lógott. Kezében zsemlét és barna üveget szorongatott, vállán keresztbevetve szimattáska lógott. A forgalmista reménykedve méregette a távolból.

— Na, majd a hippitől kérek én egy rendes cigit. Te meg megtarthatod a Fecskédet!

Szegvári leereszkedően replikázott.

— Egy csóró intézetistől kunyerálsz? Nézzé' már rá, egy tízesem van arra, hogy most „szabadult".

— Vagy csak megszökött. — tódította Bíró, majd elgondolkodott. — Lehet, hogy nem is intézetis.

A kalauz legyintett.

— Ezek a csövesek mind ugyanolyanok. Fogadunk?

A fogadásra végül nem került sor, mert a hangosbemondó a miskolci gyors érkezését jelezte. A beálló vonat zakatolására Szegvári köszönés nélkül, türelmetlenül megindult az utolsó kocsi felé. Csak akkor nézett vissza a forgalmistára, amikor már fellépett a vaslépcsőn a szerelvény ajtajába, és a szürkés-sárgára színeződött kapaszkodót markolva várt az indulásra.

Bíró azonban egy furcsa mosollyal az arcán még mindig csak a háta mögött forgatta jelzőtárcsáját. A kalauz ki nem mondott kérdésére fejével az utasellátó felé intett. A fiú a vonat felé ballagott ráérősen.

— No fene — dörmögte Szegvári meglepetten a bajsza alatt. Amikor a kölyök a közelebb ért, hozzátette hangosabban. — Fürgébb is lehetne, már késésben vagyunk. Oszt' máskor meg ne a síneken keresztül jöjjön, mert még a végén elcsapja valami!

— Éhes voltam. — A kamasz leszegett fejjel, fél kézzel kapaszkodott fel a kocsiba a kalauz mellett.

— Meg szomjas is. — Sandított a fiú másik kezében tartott sörösüvegre.

Amaz most nézett először a férfi szemébe, ahogy visszafordulva rántott egyet a vállán.

— Nem tilos. Vagy igen?

A forgalmista végre engedélyezte a vonat indulását. Szegvári belefújt a sípjába, intett a mozdonyvezetőnek, és miután beljebb lépett az előtérbe, becsukta a szerelvény ajtaját. Mire visszafordult az intézetishez, az már a kocsi belsejében keresett magának helyett. A köztük lévő ajtó üvegén keresztül csupán a hátát látta a távolodó kölyöknek, mégsem tudta kitörölni az elméjéből a fiú rászegeződő barna szemét.

Valahogy saját fiatalsága jutott eszébe. Mielőtt még elhízott volna, jóval a válása, sőt a házassága előtt, gyakran mondogatták a lányok, hogy szép a szeme. Nagy szerelme, Kati is azt szerette benne a legjobban, a barna szemeit. Aztán…

Szegvárinak eltartott egy rövid ideig, amíg emlékei kútjából visszaért a jelenbe. Felsóhajtott, megrázta a fejét, majd az orrát az előtér párás ablakához nyomta, hogy visszanézzen a nevelőintézet komor téglaépületére, azonban már késő volt. A vonat Aszód határán járt, és a kalauz nem látott mást, csupán a települést szegélyező enyhe dombokat, és a rájuk épült kockaformájú egyen-házakat.

— Lehetséges lenne, hogy…? Á, hülyeség! — mormolta maga elé, majd összeszedte magát, és elindult, hogy az újonnan felszálltak jegyét ellenőrizze.

Arra számított, hogy a kölyök az utastérben ül, de tévedett. Amaz nyilván tovább ment a vonat eleje felé, és egy másik kocsiban talált magának helyett. A férfi érezte, hogy most nincs türelme úgy

az emberekhez, mint máskor. A kelleténél ingerültebben figyelmeztette azokat, akik nagy csomagokat hagytak az üléssorok közötti folyosón, vagy akik úgy elmerültek a Népsportjukba, hogy nem vették észre a közeledtét. Egyre csak arra várt, hogy jobban szemügyre vehesse az intézetis fiút.

Végül a mozdony előtti második kocsiban talált rá. A srác tisztára törölt egy darabot a benti melegtől párálló ablakon, és azon bámult kifelé.

— Menetjegyeket kérem! — szegezte a kalauz a kölyök hátának.

Amaz megmozdult, de csak azért, hogy húzzon egyet az előtte lévő sörből. Szegvári közben lekezelte a szemben ülő bácsika jegyét, majd a lyukasztóját kéznél tartva megismételte a felhívását.

A kamasz immár hátradőlt az ülésen, de nem nézett a férfira.

— Van jegye? — szerette volna határozott hangon kérdezni Szegvári, azonban a kérdés erőtlenre sikeredett. Nem értette, miért dobog a torkában a szíve.

— Nincs.

A kalauz magabiztossága némileg visszatért, ahogy a jól begyakorolt szabvány-szöveggel válaszolt.

— Akkor vagy vásárol egyet a helyszínen, vagy pedig bírságot kell fizetnie. A bírság hetvenöt forint.

A fiú még mindig leszegett fejjel ült, haja az arcába hullt.

— Nincs pénzem.

Szegvári nem szerette a szemtelen embereket.

— És sörre, meg szalámis zsemlére volt pénze?

A kamasz válasz helyett felállt, és kiforgatta farmerja zsebeit.

— Kutasson át, ha akar.

Ahogy ott állt előtte a fiú, szemeit a padlóra szegezve, a férfi elbizonytalanodott ismét. Az anyja tisztaszobájában volt egy nyomat Jézusról Pilátus előtt, az jutott most eszébe.

— Na, üljön csak le, nem vagyok én rendőr! — Enyhült meg Szegvári hangja.

— Nincs pénzem — ismételte a kölyök.

— Hát személyije van-e? Mert valamit csak ki kell állítanom.

A fiú egy vadonatújnak látszó igazolványt kotort elő a táskájából. Szegvári keze remegett, ahogy átvette. Amikor megpillantotta a benne lévő nevet, kiszáradt a szája, nem tudta, mit mondhatna. Óvatosan mondta ki a szavakat.

— Miklós…? Szegvári Miklós?

— A lakcím, ami benne van, már nem érvényes. — A kamasz hangját alig lehetett hallani.

— Az aszódi? — A férfi suttogása, ha lehet, még halkabbra sikeredett.

Egyetlen bólintás volt a válasz.

— Kiengedték? Betöltötte a tizennyolcat?

Újabb bólintás.

— És most?

Vállrándítás.

— Rokonok? — Szegvári megköszörülte a torkát. — Szülők?

A fiú csak a fejét rázta.

A kalauz becsukta a személyit, visszaadta. Majd a nadrágja zsebébe nyúlt, néhány gyűrött tíz- és húszforintos bankjegyet szedett elő, sőt, még egy ötvenest is a zakója belsejéből.

— Fogja, ez elég lesz egy darabig. Most nincs több pénz nálam. — a férfi, nem tudta, hogy kihez, de imádkozott, hogy a fiú vegye el a pénzt.

A szemben ülő idős férfi nem értett az egészből semmit, ahogy talán a kamasz sem. Egyre csak nézte a szoborrá dermedt kalauz kezében a bankjegyeket, de nem nyúlt volna feléjük. Az végül közvetlenül a volt intézetis mellé helyezte azokat.

— Tedd el. Ez minden, amit adhatok, fi… te fiú.

A kamasz végre a szemébe nézett volna, azonban most ő volt az, aki kerülte a másik tekintetét. Válaszra sem várva a férfi kisietett a kocsiból, át a többi szerelvényen, vissza a vonat végébe. Remélte, hogy a kölyök nem követi majd. Néhány percet várt, és amikor úgy tűnt, nem fog jönni, az üres előtérben remegő kezekkel cigarettára gyújtott.

Sok mindent szeretett volna elmondani annak a fiúnak, de nem tudta, hogyan tegye. Szemében megcsillant valami, de megrázta a fejét, és kihúzta magát.

Még nem volt kész rá. Talán majd egy másik viszonylaton.

Talán majd egy másik úton.

NECZ DÁNIEL

Találkozás

Indulásnál, érkezésnél,
néha magam helyett
is te vagy bennem.
Arcot mosok, készülődöm,
megtisztulok emlékedbe.
Öltönyt veszek — még a tiéd volt;
gyengéden begombollak,
a kezed melegét viszem a zsebemben
a kezeimmel,útravalónak.
A sötétben részegen tekereg az út,
a léptek lassan összeérnek.
Haladj tovább még egy kicsit bennem,
rád gondolok, és elérlek.

FINTA GÁBOR —
SZÉNÁSI ZOLTÁN

Pomogáts Bélával

(I. rész)

Pomogáts Béla 1934-ben született Budapesten. A Piarista Gimnáziumban érettségizett, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett tanári diplomát. Részt vett az 1956-os forradalomban, ezért internálótáborba került. Hosszú hányattatás után 1961–1965-ben technikumi tanár, 1965-ben a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, később osztályvezetője, 1992–1996-ban igazgatóhelyettese lett. Az irodalomtudomány kandidátusa, majd doktora.

Professzor úr több interjújában is úgy emlékszik vissza gyermekkorára, mint életének békés, nyugodt időszakára. Milyen emlékeket őriz életének ebből a szakaszából? Milyen inspirációkat kapott az irodalomtörténészi pálya választásához a családtól, az iskolától?

A gyerekkorom valóban békés volt, bár a külső körülmények nem voltak békések. Nagyon korai emlékeim közé tartozik például, hogy 1941-ben Balatonlellén nyaraltunk, és éppen bent labdáztunk a vízben — van egy iker leánytestvérem —, amikor hallottuk, hogy kitört a háború. Végül is Budapest ostromáig elég békésen telt el az életem. Aztán apámat behívták katonának. A Hangya Szövetkezetnek volt építészmérnöke, ő tervezte például a tordasi mintafalu egy részét, ez akkor fontos építészeti és egyben szociális program volt. Apámat tehát behívták katonának, és amikor Horthy Miklós 1944. október 15-i sikertelen kiugrási kísérlete után Szálasi átvette a hatalmat, megszökött a hadseregtől azzal, hogy ő a kormányzóra esküdött fel, és nem Szálasira. Az ostrom alatt a nagyszüleimnél bujkált egy légoltalmi pincében. Oda költözött át az egész család, és emellett még egy zsidó családot is rejtegettünk, úgyhogy mindig félni kellett, amikor jött valami hatósági közeg. Apámat és ezt a zsidó családot olyankor mindig el kellett dugni valahol a szenespincében. Egyszer egy tábori csendőr beállított hozzánk, de éppen csak éhes volt és szomjas. Aztán bevonultak az oroszok, akkor az apám is előjött, meg a bújtatott zsidó néni is. Az oroszok első dolga volt, hogy a zsidó nénitől elszedték az aranyóráját, apámat meg elvitték hadifogolynak Gödöllőre, volt ott egy nagy tábor az egykori premontrei gimnáziumnak az épületében. Apám úgy úszta meg végül, hogy akkor szervezték a magyar demokratikus hadsereget, annak lett egy műszaki zászlóalja, oda lehetett jelentkezni mérnöknek. Apám jelentkezett, így aztán megúszta, 1945 nyárán keveredett haza, addig utakat meg hidakat építettek Csehországban meg Németországnak a keleti felén. Kényszermunkásként dolgoztatták, de végül is hazatért. A háború utáni első évek békében, ugyanakkor háborgatások közepette teltek, nálunk minden második héten volt házkutatás. Anyám orvos volt, a német nyelvű könyveit mint fasiszta irodalmat elkobozták, mert csak a gót betűket látták. Aztán valahogy konszolidálódtunk, az apám állás nélkül volt egy darabig,

mert a Hangya megszűnt. Jó barátja volt idősebb Antall József, aki Antall József miniszterelnöknek volt az édesapja, akkor kisgazda párti építésügyi miniszter. Ő odavette magához a minisztériumba, ahonnan akkor rúgták ki aztán, amikor idősebb Antall Józsefet is.

Ezerkilencszáznegyvenöt szeptemberében kerültem a piarista gimnáziumba, illetve az akkor már általános iskola volt. Három évig jártam oda, 1948-ban államosították az iskolát. Az azt követő esztendőben elképesztő vircsaft volt, lenéztük a világi tanárokat (elég buta világi tanárok is kerültek oda), úgyhogy végül is reakciós tűzfészeknek tekintették az iskolát. Ezt többször el is mondták, végül 1949-ben feloszlatták, és mindenkit szélnek eresztettek. Elkerültem a Trefort utcai gimnáziumba, az is jó nevű gimnázium volt egyébként, gyakorlógimnázium, ma is az. Ott jártam egy évet, majd 1950-ben a piaristák visszakapták az iskolát. Akkor volt az a bizonyos megállapodás a Püspöki Kar és az állam között, nyolc egyházi iskolát adtak vissza: kettőt a piaristák, kettőt a bencések, kettőt a ferencesek, és kettőt a Patrona Hungariae női tanító rend, tehát az apácák kaptak vissza. Nekem nagy szerencsém volt, mert a második év elején, még a Trefortban, megjelent egy állami elvtárs osztályfőnöki órán, és tartott nekünk egy előadást arról, hogy nincs Isten, és aki Istenben hisz, az buta. A végén azt mondta: „Fiúk, remélem, mindenkit meggyőztem, de tegye föl a kezét, aki ezek után is hisz Istenben." Úgy hiszem, öten vagy hatan föltettük a kezünket, ami után egy-két hét múlva anyámat behívatta az igazgató, aki egyébként rendes ember volt, Újhelyi Sándornak hívták, és javasolta neki, hogy vegyen ki engem az iskolából, mert hamarosan rá lesznek kényszerülve, hogy kirúgjanak. Ez volt, mondhatnám, diákkorom három legszebb hete, mert ez valamikor szeptember végén volt, a piarista iskola október vége felé nyílt meg, volt három szabad hetem, amikor a Lukács fürdőbe jártam úszni, miközben a barátaim mentek az iskolába. A piaristáknál békésen eltöltöttem a hátralévő három évet az érettségiig. Igen jó volt akkor az iskola, a rend is nagyon boldog volt, hogy visszakapta a tanítás lehetőségét. Akkor még a régi épületben, tehát a Váci utcában működött a gimnázium. Nagyon jó tanáraim voltak. Az osztályfőnököm Szemenyei László volt, egyúttal az akkorra már megszűnt piarista cserkészcsapatnak volt a parancsnoka, ő avatott fel engem cserkésznek még 1948-ban. A többi tanárom is nagyon derék és tudós ember volt. Magyar László volt az első magyartanárom, Fekete Antal a második, két, teljesen ellentétes személyiség. Magyar László csupa költészet volt, csupa melegszívűség, csupa érzelem, Fekete Antal viszont megtanított minket dolgozni. Kemény figura volt, Schwarz tanár úrnak becéztük egyébként. Maklári Lajos volt a kémiatanár, őróla azért beszélek, mert ő volt a piarista énekkar vezetője, vagyis karnagya, ezt a kórust piarista dervis kórusnak becézték az iskolában. Elég népszerű voltam, ezért bevettek az énekkarba, de mivel nem volt hangom, Maklári tanár úr azt mondta: „Fiam, elég, hogyha te csak tátogsz." Békés diákévek után jutottam el az érettségiig.

A budapesti Piarista Gimnáziumot akkor végezte, amikor a tanítórend provinciálisa Sík Sándor volt, s a nagyhírű iskola óraadó tanára pedig Rónay György. Milyen kapcsolat fűzi Önt hozzájuk?

Sík Sándor volt a magyarországi rendfőnök, nem tanított már, amikor én piarista diák voltam, de jártam az egyetemi templomba a híres nagyböjti lelkigyakorlataira, ahová nagyon sokan elmentek, ezen kívül tartott a diákok számára is lelkigyakorlatokat. Volt az iskolában valamifajta illegális cserkészmozgalom is: a régi kereteket használtuk, elmentünk evezőstáborba vagy a hegyekbe táborozni, persze nem cserkész egyenruhában, zöld nyakkendővel és csapatzászlóval, hanem mintegy „illegalitásban". Ezeken Sík Sándor is részt vett. Elég sokszor hallottam őt, nem csak a prédikációit vagy a lelkigyakorlatait, hanem az irodalmi előadásait is. Minden év márciusában Sándor napon a rendfőnök urat illett fölköszönteni. Mindegyik osztályból azt a diákot osztották be ebbe a delegációba, aki magyarból a legjobban teljesített, így én is három éven keresztül jelen voltam a névnapján. Ennek több kellemes következménye volt: egyrészt el lehetett hagyni egy órát, másrészt Sík Sándorral lehetett találkozni, aki kiváló, nagyon bölcs és barátságos ember volt, ráadásul mindig kaptunk egy kis misebort, amivel fölköszöntöttük a rendfőnök urat. Ő nem tanított engem, de volt köztünk kapcsolat. Rónay György a fölöttem lévő évfolyamokban világi tanárként tanított magyart és franciát, tehát Jelenits Istvánt például tanította, engem nem, de ismertem őt is az iskolából. Neki mérhetetlen nagy tekintélye volt, a könyveit is már akkoriban olvastam. Emlékszem, a piaristáknál rendszer volt, hogy az év végén a jól tanuló diákok valamilyen ajándékkönyvet kaptak, én harmadikos koromban kaptam meg Rónay György *A regény és az élet* című könyvét, s ezt nagy élvezettel olvastam, tizenhét éves lehettem. Ennyi találkozásom volt velük. Mindkettőjüknek a könyveit, a munkásságát elég jól megismertem, azóta többször is írtam róluk.

Az egyetemet az ELTE magyar szakán végezte az ötvenes évek közepén. Erre az időszakra esik az '56-os forradalom, melyben egyetemi hallgatóként aktív szerepet vállalt, s amelynek következtében később megpróbálták beszervezni, majd, miután ezt visszautasította, börtönbe s a tököli internálótáborba került. Ezek mellett az életre szóló élmények mellett milyen emlékeket őriz még az egyetemi éveiről?

Ötvenháromban érettségiztem, jelentkeztem az egyetemre. Bizonytalan voltam, hogy milyen egyetemre menjek, mert a családban nemigen volt bölcsész. A nagynéném franciatanár volt, az anyám orvos, az apám mérnök, a nagyapám ügyvéd, szóval nemigen voltak ilyen beállítottságú emberek. Végül is azért választottam ezt, mert úgy gondoltam, hogy szerzek magamnak egy kis gondolkodási időt és a bölcsészkar erre nagyon alkalmas volt. Nem vettek föl könnyen, először elutasítottak, bár jó volt a felvételi vizsgám. Végül is úgy vettek föl, hogy az anyámnak volt egy betege, az ő egyik legjobb barátja Tamás Lajos volt, az akkori rektor, s ő a rektori keretben fölvett. Így kerültem a bölcsészkarra. Kegyelmi idő volt, mert ötvenháromban volt az első Nagy Imre kormány, akkor jött az „olvadás", nem nagyon zavarták az embert politikai baromságokkal, s nem kellett belépnem semmilyen szervezetbe. Tanultam, dolgozatokat írtam, általában jelesre vizsgáztam, kivéve a katonai ismereteket, azon mindig éppen csak átcsúsztam, kétszer el is kellett menni valamilyen katonai táborba, ötvennégy és ötvenöt nyarán. Így érkezett el 1956.

Az ötvenhatos forradalmat a bölcsészkaron éltem meg. Nem nagyon érdekelt a politika, semmiféle közéleti szerepem, tevékenysé-

gem nem volt, viszont jól tanultam, jók voltak a szemináriumi dolgozataim, majdnem mindig jelesre vizsgáztam, és volt valamennyi népszerűségem az évfolyamon. 1956 októberében, még a forradalom előtt néhány nappal, volt egy diákösszejövetel, ha jól emlékszem, a képzőművészeti főiskolán, az Andrássy úton, engem is meghívtak, ott lehetett hallani, hogy valami készülődőben van. Persze akkor még senki nem gondolt forradalomra. Másrészt tavasztól eljártunk a Petőfi-kör üléseire, amelyek általában a Kossuth Klubban voltak. A legnagyobb hatású ülés, amin én is jelen voltam, a sajtóvita volt, ahol Déry Tibor először jelentette ki, hogy a rendszer embertelen, tehát nemcsak személyi hibák vannak, hanem az egész szisztéma rossz. Ez a Tiszti Klubban volt, a Veres Pálné utcában, most valami bank található ott. Tehát valamennyire érdekeltek a dolgok, olvastam az Irodalmi Újságot, gyerekkorom óta otthon mindig hallgattuk a Szabad Európát meg az amerikai rádiót, valamennyire tájékozott voltam, de nem éreztem magam igazán érdekeltnek.

Október 22-én volt a születésnapom, volt is valami összejövetel aznap este, kicsit kótyagos állapotban mentem be 23-án az egyetemre. Ott azzal fogadtak, hogy azonnal menjél a DISZ irodába — a DISZ az akkori hivatalos ifjúsági szervezet volt —, az irodát már lefoglalta a tüntetést előkészítő bizottság, és engem beválasztottak ebbe a bizottságba. Így aztán végig ott voltam október 23-án az eseményeken, természetesen mindez óriási élmény volt. Végigvonultunk a Kossuth Lajos utcán, a Bajcsy-Zsilinszky úton, átmentünk a Margit-hídon a Bem szoborhoz, ott Veres Péter beszélt, az Írószövetség akkori elnöke. Onnan a Parlamenthez jöttünk vissza, az akkor még létező Kossuth-hídon. A Kossuth téren a Parlament előtt akkor már vagy százezer ember követelte Nagy Imrét, aki végül megjelent, sajnos, szerencsétlen beszéddel lépett föl, így kezdte: „Kedves Elvtársak!", erre nagy zúgás támadt: „Nem vagyunk mi elvtársak!". Javított, azt mondta, hogy „Magyarok!". Ez stimmelt, úgyhogy nagy tapsot kapott. Eloltották a közvilágítást, a Szabad Nép számaiból mindenki fáklyát gyújtott, valamikor tíz óra körül szétszéledt a tömeg, de akkor már jöttek a hírek, hogy ledöntötték a Sztálin-szobrot, illetve, hogy a rádiónál az államvédelmisek belelőttek a tömegbe. Rettenetesen el voltam keseredve, mert mi egy gyönyörű, a márciusi eseményeket idéző ünnepet képzeltünk el, s ezt végül a vérengzés szakította meg. Pestújhelyen laktunk, a XV. kerületben, elindultam haza a szüleimhez. Emlékszem arra, hogy elmentem az Astoriáig, ott már lehetett hallani a lövéseket, onnan visszamentem az Apponyi térre, ami Felszabadulás tér volt akkor. Éppen jöttek ki a Katona József Színházból a nézők, Németh Lászlónak a *Galilei*jét játszották aznap este. Mindenki tanácstalanul, értetlenül figyelte a híreket, eseményeket. Hazamentem, néhány napig otthon voltam, aztán mentem csak be az egyetemre, arra a rádiófelhívásra, hogy az egyetemisták jelentkezzenek.

A következő napokban végig az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság körül tevékenykedtem. Többen voltunk ott, újságot szerkesztet-

tünk, röpcédulákat nyomtattunk. Egy újságcikk elkészítésében vettem részt Vázsonyi Vilmos barátommal együtt, ami az Egyetemi Ifjúságban, a forradalom egyik lapjában jelent meg, s az volt a címe: *Új magyar külpolitikát!* Nagyon büszke vagyok rá, hogy két dolog az én javaslatomra került a szövegbe: az egyik, hogy Magyarországnak oda kell figyelni a szomszédos országok magyarságának az életére, a másik pedig, hogy fel kell venni a diplomáciai kapcsolatot a Vatikánnal. Szép álmok voltak ezek akkor. Megbíztak, hogy november 4-én Vázsonyi Vilmossal együtt, aki francia szakos volt, és a nagy Vázsonyi családnak a tagja (a nagyapja volt Vázsonyi Vilmos, Károly királynak a minisztere, az apja pedig képviselő), menjek el Győrbe, Szigethy Attilához, aki az ottani Nemzeti Tanács elnöke volt, és az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság nevében vegyük föl velük a kapcsolatot. Ott ért minket november 4-e hajnala: páncélosok dübörgésére ébredtünk fel, bekapcsoltuk a rádiót, akkor hangzott el Nagy Imre híres szózata, amiben bejelentette a szovjet inváziót. Ezt aznap többször megismételték, teljesen magunk alatt voltunk, nagyon összetörte a reményeinket. Az emberek elkezdtek özönleni, mindenki ment Nyugat felé, rengeteg ismerőssel, baráttal, régi évfolyamtárssal találkoztam. Vázsonyi Vili is kiment. Hallgattam a rádiókat, bemondtak egy hírt, miszerint az oroszok bombáztak a XV. kerületben. A szüleim arrafelé laktak, s ez a hír arra késztetett, hogy valahogy mégis hazamenjek, pedig előzőleg már én is fönt ültem a vonaton, hogy induljak Ausztriába. Nagy nehezen jutottam haza, a szüleim, hála Istennek, épségben voltak. Pár nap múlva bementem az egyetemre, akkor alakult meg a MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége) amely még a forradalom előtt Szegeden alakult, aztán átadta a helyét az Egyetemi Forradalmi Diákbizottságnak, november 4-e után pedig ismét MEFESZ-ként működött. Engem is beválasztottak a bölcsészkaron abba a néhány tagú delegációba, amely a bölcsészkart képviselte az országos bizottságban. Ott bekerültem az országos vezetőségbe is, amely egy kilenc-tíztagú testület volt, ebben január közepéig működtem, s akkor a MEFESZ megszűnt. Nem feloszlatták, inkább elhalt, mert nem volt semmi lehetősége arra, hogy érdemben csináljon valamit. Erről az időről is nagyon izgalmas emlékeim vannak, ami egy külön interjúnak lehetne a témája, meg is írtam az ötvenedik évfordulón. Mindenestre én szépen visszavonultam, befejeztem az egyetemet, és 1957-ben elhelyeztek az Irodalomtudományi Intézetbe gyakornoknak.

A megpróbáltatásai azonban ezzel nem értek véget.

Igen, mivel 1959-ben — és itt egy rémtörténet kezdődik — kaptam egy katonai behívót, amely teljesen váratlanul ért, hiszen akkor már nem voltam katonaköteles korban. Nem lehetett mást tenni, fölültem a vonatra, a mezőtúri laktanyában kellett volna jelentkeznem, de még Szolnok előtt bejött két alacsony, köpcös úriember a fülkébe, fölmutattak egy államvédelmi igazolványt, leszedtek a vonatról, beraktak egy autó hátsó ülésére, bebugyoláltak egy pokrócba, hogy lehetőleg senki se lásson és ne legyek tudatában annak, hogy hová kerülök, és

elvittek valahova. Azóta sem tudom, hogy hol jártam. Később különböző emberek, akikkel megosztottam az élményeimet, azt mondták, hogy az Aradi utcai rendőrségi központba vihettek. Ott voltam három napot, majd átvittek a Fő utcai központba, ahol a hírhedt Politikai Vizsgálati Osztály működött, ott voltam még további három napig. Arra kényszerítettek, hogy aláírjak egy nyilatkozatot, miszerint a jövőben együtt fogok működni az államvédelemmel. Sokáig tartottam magamat, még akkor is, amikor ennek az egésznek a vezetője, Hollós Ervin vett át, aki akkor a politikai ügyeknek volt az irányítója (nemrég halt meg, mint egyetemi tanár, nagy tisztességben, fényképét néha lehetett látni a Népszabadságban, amint megkoszorúz valamilyen emlékművet). Le kellett venni például a cipőmet, hasra feküdni, és ő gumibottal manőverezett a talpam fölött. Mondom, nagyon sokáig tartottam magamat, még akkor is, amikor azt mondták, hogy levisznek a jugoszláv határra, és főbe lőnek mint katonaszökevényt, mivel egy katonai behívóval a zsebemben kerültem oda. Amikor azonban azt mondták, hogy az anyámat beviszik, és valóban föltárcsáztak egy számot, s Hollós Ervin bemondta a telefonba, hogy hozzák be az anyámat (ez valamikor éjjel lehetett, de hát akkor már az időérzékem nem működött), aláírtam ezt a nyilatkozatot, természetesen azzal a mögöttes gondolattal, hogy szó sem lehet arról, hogy ennek megfeleljek. Tulajdonképpen Andorka Rudolfra, a későbbi neves szociológus professzorra akartak engem rászervezni. Ezután kiengedtek, az első dolgom volt, hogy Andorkát tájékoztattam minderről, aztán még nagyon sok embert, akinek a neve ott akkor egyáltalán szóba került. Néhány hónapig békén hagytak, aztán megkerestek, találkoztam velük talán kétszer, próbáltam valahogy kibújni a feladatok alól. Később Andorka Rudi is azt mondta, hogy itt csak az egyenes beszéd segít. Akkor bejelentettem, hogy én ezt nem vállalom, mert erőszakkal kényszerítettek arra, hogy ezt a nyilatkozatot aláírjam. Ennek mindenféle fenyegetés lett megint a következménye. Eltelt néhány hónap, aztán egyszer egy éjszaka eljöttek értem, elvittek otthonról. Megint a Fő utcára kerültem, ahol két hónapig tartottak fogva. Két hónap múlva kaptam egy ügyészi határozatot, miszerint szabadlábra helyeznek. Nagyon fölszabadultnak éreztem magam, ám közölték, hogy internálni fognak. Kivittek a tököli internáló táborba, ott voltam egészen addig, amíg a tököli tábor egyáltalán létezett. Az ENSZ közbenjárására 1960. április 4-én hoztak egy amnesztia rendelet, ami felszámolta az internálás intézményét. Engem valamikor május közepén engedtek el az utolsó két-három ember között. Ha elmesélném, hogy milyen volt a tököli internáló tábor, az megint egy külön regény lenne.

Miután kiszabadultam, egy évig még rendőri felügyelet alatt voltam. Hogy aztán ettől is megszabadultam, az annak volt a következménye, hogy hatvanegyben a belügyesek állítólag csináltak Kádár ellen valami összeesküvést, amit lelepleztek. Az volt a legenda — nem tudom, igaz-e —, hogy Kádár egyszer bement a dolgozószobájába késő este, meggyújtotta az íróasztalán a villanyt, és valami gyanús lett

neki. Az asztali lámpát megfordította, és talált egy lehallgató berendezést a lámpába építve. Ennek az lett a következménye, hogy lecserélték az egész belügyi vezérkart — erről egyébként Moldova György írt egy regényt *Az elbocsátott légió* címmel, ott elég részletesen leírja, miként történt. Ennek volt köszönhető, hogy én kikerültem ebből a körből, bár a rendőri felügyeletemet sem tudták volna már akkor meghosszabbítani, mert az egy évig volt fenntartható, tehát igazából kitöltöttem az internálást is, meg a rendőri felügyeletet is, ezzel ez a történet, hál' Istennek, lezárult. Persze ezután még sokáig nem kaptam rendes állást, kültelki iskolákban voltam helyettes tanár. Egy idő után azt mondták: „Meg vagyunk veled elégedve, és véglegesítünk. Add át a személyi igazolványodat, hogy beírjuk az állást!" Átadtam, forgatták, ott volt, hogy „rendőri felügyelet alatt" (akkor ugyan már nem voltam, de az igazolványomba még be volt pecsételve), rögtön érdeklődtek, ez vajon minek volt a következménye. Mondtam: „Ötvenhat", mire azt válaszolták: „Akkor sajnos nem áll módunkban". Szóval ez tartott egészen 1961–62-ig, akkor kaptam végre tanári állást Újpesten a gépipari technikumban. Ez is csak annak volt köszönhető, hogy a nagybátyám ott volt tanár a szomszéd faipari technikumban, és ő kijárta az igazgatóhelyettesnél, aki rendes ember volt, hogy felvegyenek magyartanárnak. Még ez sem lett volna elég, de végül Bóka László, aki kedves professzorom volt az egyetemen, személyes felelősséget vállalt értem. Ez eltartott egészen 1965-ig, akkor visszakerültem az Irodalomtudományi Intézetbe.

Kik voltak azok a tanárai az egyetemen, akik nagy hatást gyakoroltak Önre?

Visszakanyarodva az egyetemi évekre: többek között Tolnai Gáborhoz jártam órára az első évben, tőle nem sokat lehetett tanulni, fölolvasta Klaniczay Tibor jegyzetét saját előadásaként, viszont tartott a *Régi magyar próza kérdései* címmel egy szakszemináriumot, ami elég érdekes volt. Heltai Gáspár *Magyar Krónikáj*áról írtam egy dolgozatot nála. Nagy Miklós volt még fontos számomra, ő Jókai-kutató volt, hozzá is jártam szemináriumra. Sőtérnek hallgattam az előadásait, már ha megtartotta őket. Bókával nagyon közeli kapcsolatom volt, valóban sokat jártam hozzá, az egyetemi órákon kívül is. Megmutatta nekem a verseit, mert kitűnő verseket írt, mára ezeket, sajnos, elfelejtették. A nyelvészek közül Pais Dezsőhöz jártam szemináriumra, s Bárczi Géza volt az, akitől nagyon sokat tanultam, az egyik legkomolyabb nyelvésze volt a kornak. Később Komlós Aladárhoz jártam, de őt nem az egyetemen hallgattam, mivel az egyetemről 1949-ben kirúgták, viszont ő volt az első főnököm az Irodalomtudományi Intézetben, ő volt akkor a Modern Magyar Irodalmi Osztálynak a vezetője. Akkor lettem vele jó viszonyban, ami mindvégig kitartott, össze is jártunk. Felesége Palotai Erzsi kiváló előadóművészként szerepelt, Aladár pedig tündéri figura volt, nemcsak mint tudós, emberi mivoltában is. Mindkettőjükre ma is szeretettel emlékezem.

(A beszélgetés II. részét következő számunkban közöljük)

A VIGILIA ÉVTIZEDEI I. (1935–1944)

Amikor 1935-ben Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepére megjelent a Vigilia első száma, több szempontból is osztott irodalmi mezőnybe lépett be. Az ekkor már Babits és Gellért Oszkár által szerkesztett Nyugat a modern írók, költők harmadik generációját kezdte közölni. A Nyugat mellett, esetenként vele szemben több más irodalmi folyóirat is működött hosszabb-rövidebb ideig a húszas-harmincas években, főként nemzedéki szerveződésben. A Nyugattal szemben legjelentősebb lap azonban a hatalmon lévő politikai kurzus elvi és gyakorlati támogatásával 1923-ban alapított, konzervatív-nemzeti irodalomszemléletet képviselő Napkelet volt, aminek a szerkesztője Tormay Cécile írónő, majd 1937-től a katolikus irodalommal is foglalkozó, s a Vigiliában is publikáló irodalomtörténész, Kállay Miklós voltak. A különböző irodalomfelfogásokat valló, esetlegesen eltérő politikai és financiális háttérrel működő lapok szerzőgárdái között azonban ekkora már nagy volt az átjárás, több fiatal, nyugatos író pályáját a rivális Napkeletnél kezdte. „Nem nagyon válogattak — vallja az első világháború után induló generációról Rónay György —, a Nyugat nem mindjárt közölt valakit. A Nyugatnak, amikor mi indultunk, bizonyos fokig előiskolája volt a (…) Napkelet, amelyet lehet, hogy bizonyos kurzus-szándékokkal alapított annak idején Tormay Cecil, de amikor mi írtunk bele, minekünk az már nem volt se jobboldali, se baloldali — papír volt, ahova írni lehetett, ahol leközölték a dolgokat."[1]

A katolikus irodalmi lapok sorában ebben az időszakban többek között ott találjuk az 1909 óta működő Életet, mely első öt évfolyamában munkatársai és szerzői között tudhatott több nyugatos írót, költőt (Kosztolányit, Juhász Gyulát, Krúdyt és másokat) is. Az első világháború kitörése után, a fiatal modernek kilépését követően, az Élet egyike lett a konzervatív szemléletű képes hetilapoknak. A harmincas évek elejétől azonban már a fiatal generáció katolikus szellemiségű tagjai publikáltak a lapban: mások mellett Thurzó Gábor, aki a lap szerkesztője is lesz, Toldalagi Pál, Rónay György, Pilinszky, aki Thurzó mellett egy időben a lap segédszerkesztője is volt, Sőtér István, Takács Gyula, Keresztury Dezső, Végh György, Darázs Endre és Rába György is. A harmincas években is őrizte antimodern szemléletét a jezsuiták lapja, az 1913-ban induló Magyar Kultúra. Noha szerzői között ott találjuk a Vigilia alapító szerkesztőit, Possonyi Lászlót, Balla Boriszt, Aradi Zsoltot, valamint Mihelics Videt és Rónay Györgyöt is (aki egy időben Bálint József és Szegedi Gergely álnéven közli itt írásait), a Magyar Kultúra szellemiségét döntően meghatározó szerkesztője, Bangha Béla, lapjában támadta Possonyiék, a „három fiatalok" nyitott szellemiségét és változtatási kísérleteit. Az *Egy új folyóirat margójára* című írásának apropója az Új Kor alapítása volt, de jelezte az ugyanekkor induló Vigiliával szembeni, a konzervatív katolicizmusról részéről megfogalmazódó kételyeket is.[2] A korszerű katolicizmust valló fiatal értelmiségiek lapjaként működött 1931 és 1938 között a Korunk Szava, melynek 1932-es évfolyamában például *Magyar prózaírók* címen Possonyi László publikált egy sorozatot, melyben Herczeg Ferenc és Tormay Cécile mellett portrét közölt Babitsról, Móriczról és Kassákról is. A Korunk Szavából kivált írók hozzák létre 1935-ben az Új Kort, melynek szerzői és szerkesztői gárdája is részben azonos a Vigiliáéval. Possonyi László, a Vigilia egyik alapító szerkesztője s a lap első évtizedében kiadója, találóan jellemzi a harmincas évekbeli fiatal értelmiség helyzetét, amikor *Tettenérés* című önéletrajzi könyvében a „folyóiratalapítás lázáról" ír.[3] „Miért volt meggyőződésünk, hogy új fórumot kell teremteni a már meglévők mellé annak, amit kényelmesség okából katolikus, és megkülönböztetésül neokatolikus irodalomnak szoktak hívni, bár talán helyesebb lenne egyszerűen keresztény, vagy katolikus ihletésű irodalomnak nevezni?" — teszi fel a kérdést a Vigilia harmincéves jubileuma alkalmából tartott előadásában Rónay György. Majd így folytatja: „De hagyjuk a terminológiát, úgyis mindenki tudja, miről van szó: egy, a közvetlen előzményekhez képest újfajta, mélyebb, drámaibb, divatos szóval egzisztenciálisabb keresztény szemlélet és életélmény irodalmi kifejezéséről."[4]

*

(A Vigilia szerkesztősége) A Vigilia 1935-ben negyedéves lapként indult, az évi négy szám megjelenése egyházi ünnepekhez kötődött. A lap első felelős szerkesztője Possonyi László, majd Balla Borisz volt. Balla külügyi szolgálata miatt akkor mondott le a lap szerkesztéséről, amikor az a harmadik évfolyamtól kezdve már nem negyedéves kiadványként, hanem havilapként (1938-ban évi 10, 1939-től 12 számmal) jelent meg. '38-tól a főszerkesztő újra Possonyi lett. A harmadik alapító szerkesztő, Aradi Zsolt szintén diplomáciai munkája miatt ('36-tól a vatikáni követség alkalma-

zottja volt) vált meg a lap szerkesztőségétől. Mindhárom alapító a nálunk ezekben az években bontakozó katolikus széppróza máig felfedezésre váró képviselője. A lap szerkesztői és szerzői névsora folyamatosan bővült, s a havilappá alakulás után megváltozott a folyóirat szerkezete is. Külön kritikai rovat indult, melynek vezetője 1938 októberétől 1941-ig Rónay György volt, s aki a következő év elejétől Mécs László főszerkesztői kinevezéséig mint szerkesztőségi munkatárs is részt vett a lap kiadásának munkálataiban. *Látszat és valóság* címen vitacikkeket, glosszákat, kritikákat közöltek, s főként Possonyi László írásaival a színházi kritikák is külön rovatot kaptak. Minden bizonnyal Possonyi érdeklődése is meghatározta azt, hogy a Vigilia többször is közölt magyar és külföldi szerzőktől drámarészleteket, melyekkel a lap és a szerkesztő célja nemcsak az olvasóközönség irodalmi tájékozottságának a szélesítése volt, hanem — ahogy Friedrich Brezing *A lélekvesztett város* című művének fordításához írott szerkesztői megjegyzésből kiolvasható — a hazai laikus színjátszás elősegítése és színvonalának emelése is volt. Az első sikeres év után a Vigilia irodalmi pályázatokat is kiírt, s noha legtöbb műfajban a beérkezett pályaművek alacsony színvonala miatt nem osztottak ki díjakat, a novellapályázatot Rónay György *Júdás* című írása nyerte, mely az 1976-ban nyomtatásban is megjelent azonos című dráma témájához való első közelítés volt. A második évfolyamtól kezdve az impresszum szerint a lapszerkesztésben munkatársként vettek részt a magyar katolikus irodalom reprezentáns alakjai: Harsányi Lajos, Mécs László és Sík Sándor. '38-tól kapcsolódott be (figyelemre méltó termékenységgel) a szerkesztőségi munkába Horváth Béla és Just Béla, akiknek a jelenléte a lapban szépíróként, tanulmányíróként és műfordítóként is meghatározó volt, s akikről már idézett önéletírásában Possonyi László igen negatív képet fest. Az 1941-es év elejétől alakul át jelentősen a szerkesztőség, amikor Mécs László lesz hivatalosan a lap főszerkesztője. Noha Mécs, aki ekkor a hazai katolikus irodalom ünnepelt alakja volt, rendszeresen megjelent a Vigiliában is, főszerkesztői kinevezését főleg anyagi okok indokolhatták, a szerkesztői és kiadói munkát továbbra is Possonyi végezte.[5] Új tagként került be a szerkesztőségbe ugyanekkor Ijjas Antal.

A Vigilia kezdetektől fogva kerülte az aktuálpolitikai megnyilatkozásokat, de egyértelműen kijelölte azokat a szélsőséges szellemi irányzatokat, melyektől a lap távol tartotta magát. Az első szám függelékében közölték Stark János *A harmadik birodalom történelemszemlélete* című tanulmányát, mely a hitleri nemzeti szocializmus világos kritikája is volt, valamint Avar Gyula *Miért veszedelem a turanizmus?* már címében is beszédes írását. A Vigilia 1944-ig terjedő első periódusának történetéből talán csak három esetet emelhetünk ki, amikor a politika (közvetve vagy közvetlenül) mégis helyet kapott a lap hasábjain. A második évfolyam 4. számának elején a Hóman Bálint kultuszminiszterrel folytatott beszélgetés szövege található. A szerkesztői bevezető itt is hangsúlyozza: nem aktuálpolitikai célok vezették a beszélgetés közlését, s a szerkesztői szándék szerint a kérdések és válaszok tematikája is általánosabb annál, hogy az interjú a napi politikai ügyekhez köthető legyen. A másik két eset a lap 1942. januári számhoz kötődik. Ekkor jelent meg Mécs László nevezetessé vált, Hitlert holdkórosként ábrázoló verse, az *Imádság a nagy Lunatikusért*, valamint Horváth Béla antiszemita kitételeket is tartalmazó kritikája és Just Béla „finomabban" támadó írása a *Látszat és valóság* rovatban Vajthó László *Mai költők* című antológiája ellen. Az előbbiért a Gestapo kérte a szerző kiadatását, az utóbbi pedig nemcsak kisebb irodalmi vitát váltott ki, hanem a kritikában mások mellett megtámadott Radnótit egy Sík Sándornak szóló keserű hangú levél megírására késztette.[6] Mécs ügyét végül egy formális bírói ítélet rendezte, Horváthnak és Justnak viszont később részben emiatt az ügy miatt kellett távoznia a szerkesztőségből.

Már a harmincas években megindult a lap könyvkiadási tevékenysége, mely a már futó katolikus könyvsorozatok mellett (például a Magyar Kultúra által kiadott Vigilia-könyvek) főként a lapban publikáló szerzők műveit, s külföldi könyvek fordításait adta ki. Többek között Just Béla, Possonyi László, Horváth Béla, Tűz Tamás és Végh György, a külföldiek közül André Gide, Georges Bernanos, Thorton Wilder művei, s Rónay György fordításában a *Modern francia líra* című kötet jelent meg, melyből a lap 1938. decemberi s a következő év első számai már ízelítőt is közöltek. A Vigilia kiadásában jelent meg továbbá Végh György *Nevesincs* című meséje, s az *Ifjúság klasszikusai* sorozatban Cervantes *Don Quijote*ja és Twain *Koldus és királyfi*ja Mándy Iván átdolgozásában. Az 1942-ben kiadott *A mai katolikus irodalom kincsesháza* című kötet pedig a magyar és a külföldi katolikus irodalom reprezentatív kiadványa volt.[7]

*

(Programok és irodalmak) Noha az alapító szerkesztők a lap indításakor harmincas éveik elején jártak, sőt az 1908-as születésű Aradi Zsolt még csak huszonhét éves volt, a Vigilia nem kifejezetten nemzedéki kiadványként indult. Ennek ellenére irodalomtörténetileg is jelentős szerepe, hogy teret adott a fiatal katolikus szellemiségű, de nem

klerikus értelmiségnek. A szerkesztők azonban mindig ügyeltek arra, hogy a szükséges egyházi legitimáció is meglegyen. A „nihil obstat" megszerzése mellett közöltek írásokat tekintélyes egyházi személyiségektől is. A harmadik szám például Theodor Innitzer bécsi érsek üdvözlő soraival kezdődött, s ugyanitt közölték Faulhaber bíboros, müncheni érsek írását, valamint Agostino Gemellinek, a milánói katolikus egyetem rektorának *A keresztény kultúra természete* című tanulmányát. Ez utóbbi azért is érdekes, mivel antimodern szemlélete és a középkori kultúra iránti rajongása a szerkesztők felfogásától is vélhetően távol állt. „A modern kultúra a kereszténység ellentétje — írja például Gemelli. — Nem lehet vele egyezséget kötni, nem lehet azt engedmények, féligazságok útján megnyerni."[8]

Az első évfolyam programadó írásai az első világháború előtt induló generáció tagjaitól származnak. Az első szám első írása a piarista teológustól, Schütz Antaltól származik, aki a folyóirat címét értelmezve határozta meg azt a szellemi magatartást, melyet a Vigilia (Just Bélától származó ötlet alapján címválasztásában a francia Vigile című lapra is utalva) magáénak vallott már az indulásakor is: „A ma és a holnap között van — az éjszaka, a rémekkel, sejtelmekkel, reményekkel teljes éjszaka; s a hajnalvárók és holnap-építők attitude-je — a virrasztás és őrtállás: vigilia."[9] Az első évfolyam második számában jelent meg Sík Sándor *A katolikus irodalom problémájához* című tanulmánya, melyet az irodalomtörténet-írás méltán tekint a Vigilia programadó írásának. Sík dolgozata, mely bizonyos értelemben az 1933-as Illyés által a Nyugatban elindított „katolikus költészet"-vita lezárása is volt, teoretikus igénnyel tett kísérletet a katolikus irodalom fogalmának meghatározására úgy, hogy közben Babits irodalmi autonómia-felfogását és katolicitás-értelmezését is beépítette szemléletmódjába. A művészet önelvűségének meghatározása Sík szavaival a következő: „A művészet a szépség birodalma, egészen külön világ, amely lényege szerint minden mástól különbözik, önmagán kívül mással nem mérhető és csak önmagából érthető meg."[10] Ezért a katolikus író morális kötelessége: „a tőle telhető legjobb művésznek lenni".[11] Az írót kötő erkölcsi parancs tehát pusztán az, hogy azt mondja, amit lát, azt fejezze ki, amit érez megalkuvás és színlelés nélkül. Szerinte tehát a műalkotás erkölcsisége nem a *min*, hanem a *hogyanon* fordul: „A mű erkölcsi tartalma a közeledés módjától függ, az írónak az erkölcsi világrenddel szemben elfoglalt attitűdjétől. (…) A mű erkölcsisége az ő tökéletessége."[12] Sík fejtegetései meghatározóak voltak a fiatal katolikus írók számára, akik részben e lap hasábjain alakították ki saját írói, költői identitásukat irodalmi és vallási meggyőződéseik szoros kölcsönhatásában. Rónay György 1947-ben az újrainduló Vigiliában a modern magyar katolikus irodalom mibenlétéről lefolytatott ankét alkalmával veti vitapartnerei szemére, hogy nem ismerik eléggé Sík alapvető tanulmányát.[13] Pilinszky (akinek *Üzenet az üvegvárból* című versét a lap 1939. februári száma hozta, s a következő években a *Trapéz és korlát* kötet több verse is itt jelent meg) évtizedekkel később is egyetértőleg hivatkozott Sík 1935-ös tanulmányára: „Sík Sándor a katolikus költő feladatát világosan tisztázta egy kitűnő és igaz tanulmányban, amikor abszolút költészetet követelt a katolikus költőtől tanköltészet helyett. Ez a költőnek, a katolikus költőnek is »állapotbeli kötelessége«" — írja Pilinszky Sík utolsó kötete kapcsán.[14]

Bár a Vigilia kezdetektől fogva sem kizárólag irodalmi lap volt, alapkarakterét mégis a külföldi (főleg francia) katolikus irodalom megismertetése és a hazai katolikus írók, költők megjelentetése határozta meg. A francia irodalom (főként Claudel és Mauriac, majd Péguy, a filozófusok közül főként Maritain) fordítása mellett azonban a lap fontos feladatának tartotta más nemzetek irodalmának a bemutatását is. Már az első évfolyamokban találunk fordításokat Európa számtalan nemzeti irodalmából a skandinávtól (különös hangsúllyal a Nobel-díjas norvég írónő, Sigrid Undset írásaiból) a szomszédos népek, szlovákok, románok és délszlávok irodalmáig. 1936-ban pedig Vida Imre az orosz Szolovjev életét ismerteti.[15] A francián kívül más nyugati kultúrák felé is igyekezett a Vigilia minél szélesebb horizontot nyitni. Thurzó Gábor már a második lapszámban a kortárs német katolikus irodalmat mutatja be, de helyet kap a Vigilia lapjain az amerikai irodalom is (Reményi József például Eugene O'Neille-ről közöl tanulmányt 1936-ban). A magyarországi Heidegger-recepció korai példáit is megtaláljuk a lap hasábjain. Az 1936-os évfolyam első számában Vida Imre *A saját halál fogalma Heideggernél és Rilkénél* címmel közöl tanulmányt, melyben „az egykori katolikus kispap és skolasztikus Heidegger" filozófiáját próbálja összeegyeztetni a katolikus gondolkodással. A heideggeri autentikus létezésben egy mélyebb hívő magatartás körvonalazódásának a lehetőségét látja Vida. Az 1938-as évfolyam decemberi száma Heidegger *Mi a metafizika?* című írásának a közlését ígéri, erre azonban nem kerül sor.[16]

A magyar katolikus gondolkodás szellemi látókörének a kiszélesítése szempontjából is fontos továbbá a misztikus irodalmi hagyományok, valamint főként Bálint Sándor tanulmányainak köszönhetően a népi vallásosság ismertetése, de már a második lapszámban Ortutaty Gyula is beszámol a hazai falukutatás helyzetéről. Épp ezért

ekkor már (legalább részben) indokolatlan Rónay György kifogása, aki a Magyar Kultúrában közölt írásában[17] a magyar katolikus irodalom szemére veti, hogy a francia irodalom utánzása mellett megfeledkezik a magyar misztikus és népi vallásosság hagyományairól. A jezsuiták lapjában elindított vita a Vigilia 1938/4-es számban folytatódik Kézai Béla hozzászólásával és Rónay György válaszával. Ez a katolikus irodalom forrásairól és jelen állapotáról folytatott belső vita már jelzi a katolikus gondolkodás színvonalának alakulását is, s a katolikus irodalom bizonyos fajta irányzattá szerveződésének a lehetőségét is magában hordja.

Szintén jelzés értékű volt, hogy az első számban Schütz írása után Paul Claudel *Az idő felajánlása* és Babits *Intelem vezeklésre* című verse következett. Babits a lapban kiemelt helyen történő megjelenése nemcsak jóvátétel volt a költőt katolikus részről ért korábbi támadásokért,[18] hanem meg is előlegezte azt az irodalmi programot, melyet a lap magének vallott, s amelyhez csatlakozni kívánt. Noha életében több művet nem közölt a Vigilia Babitstól, jelenléte a lap hasábjain a fiatalabb nemzedéknek a költőelőd személyéhez és irodalomszemléletéhez való kötődése miatt megkérdőjelezhetetlen. 1938-ban például Rónay György tollából kritikát közölnek Faludy György *Dicsértessék* című katolikus himnuszfordításokat tartalmazó kötetéről, melyben a kritikus Faludy ferdítéseit Babits himnuszfordításaival szembesíti. Novemberben pedig a *Látszat és valóság* című rovatban jelenik meg egy glossza, melynek R. szignóval rejtett szerzője Babits rímelését veszi védelmébe egy kritikával szemben. 1941 szeptemberében Pogány Ö. Gábor nekrológjával búcsúztatja a Vigilia Babitsot. De helyet kapnak a lap hasábjain a Nyugat első nemzedékének íróiról szóló tanulmányok is, Baráth Ferenc Kosztolányiról, Karinthyról, Juhász Gyuláról közöl írásokat, Bóka Lászlónak pedig Adyról jelenik meg tanulmánya ebben a periódusban. Rónay László hívja fel a figyelmet arra is, hogy az induló Vigiliát a Nyugat szellemiségéhez köti Bartók és Kodály zenéje iránti elkötelezettsége is, ebből a szempontból Demény János tanulmányai méltók a figyelemre.[19] Az 1937-ben elhunyt József Attila emlékének őrzése is helyet kap a Vigiliában, Rónay György 1938 augusztusában versben *(József Attila emlékének)* emlékezik tragikusan elhunyt költőtársára, s Szántó Judit jóvoltából 1943-ban közlik József Attila addig publikálatlan *Juditnak* című versét is.

A Vigilia irodalmi arculatát s katolikus irodalomszemléletét a lap történetének most tárgyalt szakaszában azonban a papköltők írásművészete határozta meg, a legtöbb vers Mécs Lászlótól, Sík Sándortól és Harsányi Lajostól származott. Igen beszédes ebből a szempontból Kállay Miklós írása *(Metafizika az irodalomban s a magyar irodalom metafizikátlansága)*, amiben a szerző figyelemre méltó világirodalmi példaanyagra támaszkodva illusztrálja mondanivalóját, a magyar irodalom fejlődéstörténetét azonban a téma szempontjából a következőképpen írja le: „Azon az úton, amelynek első úttörő lendülettel Ady vágott rést s amelyet Prohászka tett járhatóvá a szigorú dogmatikus katolicizmus számára, Sík Sándor indította el a magyar lírát, hogy a költők egész processzióját vigye magával a magyar metafizikai líra monstranciáját emelő Mécs Lászlóig."[20] A lap első fél évtizede után, s az addig kialakított irodalomszemléletének tükrében igen kétséges, hogy hová helyezzük Mécs László főszerkesztői beköszöntőjét. A *Magyar Vigilia* című írásában Mécs kijelenti, hogy a Trianon utáni magyar szellemi életben a Nyugatnak nincs létjogosultsága. „A Nyugat meghonosította azt az erkölcstelen eljárást — írja —, hogy ami a magyar szellemi termelésből nem felelt meg szabadkőműves-liberális célkitűzésének, azt elfogult kritikájával: hallgatással, mellőzéssel s ha ez nem ment, akkor irgalmatlan dorongolással, gúnnyal kiterrorizálta a magyar tömegek gondolataiból, szívéből szóval a magyar jövőépítésből."[21] A századelő konzervatív kritikájának a szólamai mögött Mécs személyes sértettsége szólalt meg, s ebből a szempontból is szerencsésnek mondható, hogy pusztán a katolikus tömegek megnyerése érdekében került fel neve a Vigilia címlapjára, s a tényleges szerkesztői munkát továbbra is Possonyi végezte. A lap első periódusának mai szempontból is kiemelkedő irodalomtörténeti értéke a fiatal generáció felkarolása: Thurzó Gábor, Rónay György, Toldalagi (akkor még Toldalaghy) Pál, Pilinszky János, Végh György, Örley István, Ottlik Géza, Sőtér István, Rába György, Takács Gyula és mások megjelenése, sok esetben a pályakezdés meghatározó momentumában. Az a tény, hogy a Vigilia szerzőinek listája nemcsak az Ezüstkor, de a Magyar Csillag és majd az Újhold szerzői névsorával is jelentős részben megegyezik, adja a lap ma is kétségbe vonhatatlan irodalomtörténeti jelentőségét.

A lap első évtizedének áttekintése után összegzésként mindenesetre annyit elmondhatunk, hogy a Vigiliának fontos szerepe volt a hazai katolikus irodalom megújulásában, mely a 20. század elején a politikai katolicizmusból s főként Prohászka Ottokár hatása alatt bontakozott ki. A negyvenes évek elejére az intézményrendszer kiépülésének, a nemzeti hagyományok feltárásának és a külföldi irodalmak recepciójának köszönhetően mindez odáig vezetett, hogy a magyar irodalom irányzati sokszínűségén belül esély mutatkozott egy színvonalas és korszerű katolikus irodalom kialakulására. Ezeknek a kedvező folya-

matoknak azonban véget vetett a második világháborús katasztrófa, majd az azt követő kommunista hatalomátvétel. Amikor 1944-ben Magyarország német megszállása után az éppen tízedik évfolyamát kezdő Vigilia megszűnt, még nem lehetett tudni, hogy valamikor folytatódik-e ez a történet.

SZÉNÁSI ZOLTÁN

[1]Pergel Ferenc: *Kortársunk — Rónay György.* In: Rónay György: *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások.* (Szerk. Bende József.) Vigilia Kiadó, Budapest, 2004, 165.

[2]Bangha Béla: *Egy új folyóirat margórájára.* Magyar Kultúra, 1935, május 5., 404–409.

[3]Possonyi László: *Tettenérés.* Ecclesia, Budapest, 1980, 189.

[4]Rónay György: *A Vigilia harminc éve.* In uő: *Szentek, írók, irányok.* Szent István Társulat, Budapest, 1970, 229.

[5]Rónay László: *Mécs László.* Balassi Kiadó, Budapest, 1997, 174.

[6]Radnóti Miklós levele Sík Sándornak (1942. január 28.) In Szabó János (szerk.): *A százgyökerű szív. Levelek, naplók, visszaemlékezések Sík Sándor hagyatékából.* Magvető, Budapest, 1993, 252–253.

[7]A könyvkiadásról részletesebben lásd [Bende József:] *A Vigilia könyvkiadási tevékenysége.* Vigilia, 1995/2, 204–206.

[8]Agostino Gemelli O. F. M.: *A keresztény kultúra természete.* Vigilia, 1935/3, 6.

[9]Schütz Antal: *Vigilia.* 1935/1, 4.

[10]Sík Sándor: *A katolikus irodalom problémájához. Egyetemesség és forma.* Vigilia, 1935/2, 9.

[11]I. m. 11.

[12]I. m. 12.

[13]Rónay György: *Modern katolikus irodalmunk kérdéséhez.* Vigilia, 1947/4, 239–243.

[14]Pilinszky János: *Sík Sándor utolsó kötete. Jegyzetek az Áldásról.* In *Pilinszky János összegyűjtött művei. Tanulmányok esszék, cikkek I.* (Szerk. Hafner Zoltán.) Századvég Kiadó, Budapest, 1993, 307.

[15]Ez a kitekintés a környező népek irodalmára összefüggésben van azzal, hogy a három alapító szerkesztő a Trianonnal szomszédos országokhoz csatolt területeken született, Possonyi nagyváradi, Aradi Zsolt zombori, Balla Borisz pedig péterváradi születésű volt. (Vö. Possonyi László: *Tettenérés*, i. m. 215.)

[16]Talán amiatt a végül pofozkodással végződő személyes konfliktus miatt, ami után Vida megszakítja kapcsolatát a Vigiliával. (I. m. 245.)

[17]Rónay György: *Népi katolicizmus és magyar katolikus irodalom.* Magyar Kultúra, 1938/7, 196–198.

[18]Rónay László: *Jóvátétel. A Nyugat és Babits Mihály a Vigiliában.* Vigilia, 2008/12, 936.

[19] Rónay László: *Jóvátétel*, i. m. 937.

[20]Kállay Miklós: *Metafizika az irodalom s a magyar irodalom metafizikátlansága.* Vigilia, 1935/1, 32.

[21]Mécs László: *Magyar Vigilia.* Vigilia, 1941/1, 4.

ÜLDÖZÖTT KERESZTÉNYEK A VILÁGON

II. János Pál pápa a 2000. jubileumi esztendőre készülve arra kérte a helyi egyházakat, hogy állítsák össze saját „martirológiumukat": azoknak a vértanúknak névsorát, akik a század folyamán életüket adták hitükért, embertársaikért. A pápa adatszerűen akarta megmutatni a világnak, hogy nemcsak az egyház első századaiban voltak üldözöttek a keresztények, hanem ez a világon sokfelé folytatódik modern korunkban is. Tertullianus mondása napjainkban is igaz: „A vértanúk vére az új keresztények magvetése." XVI. Benedek pápa 2008. április 7-én a Szent Bertalan bazilikában emlékezett meg a 20. század vértanúiról. A pápa föltette a kérdést: „Miért nem akarták vértanú testvéreink minden áron megmenteni mindennél becsesebb életüket? Miért folytatták az egyház szolgálatát a súlyos fenyegetések és megfélemlítések ellenére?" Majd hozzátette: „A 21. század is a vértanúság jegyében kezdődött. Ha a keresztények valóban a föld kovásza, világossága, sója, akkor ők is, mint Jézus, üldöztetésnek lesznek kitéve: hozzá hasonlóan ők is „jel, amelynek ellenemondanak. A testvéri élet, a szeretet és a hit, a legnyomorultabbak és a legszegényebbek szolgálata, ami a keresztény közösségek életét jellemzi, néha erőszakos szembenállásba ütközik. Milyen jó ilyenkor föltekinteni azoknak ragyogó példájára, akik a vértanúságot is vállalva példát adtak hősies hűségükről!" „Olyan sokan estek áldozatul, amikor az egyház evangelizációs küldetését teljesítették: vérük összekeveredett azoknak a bennszülött keresztényeknek a vérével, akikhez a hitet elvitték. Másokat, aki kisebbségi helyzetben voltak, a hittel szembeni gyűlöletből öltek meg. Végül sokan — vissza nem riadva a fenyegetésektől és a veszélyektől — áldozták fel magukat azért, hogy ne hagyják magukra az ínséget szenvedőket, a szegényeket, a rájuk bízott híveket. Püspökök, papok, szerzetesek és szerzetesnők és hívő világiak. Milyen sokan is vannak!"

Alábbi összeállításunk néhány ország helyzetét bemutatva némi betekintést próbál adni a világ különböző országaiban folyó keresztényüldözésekről. Az opendoorsuk.org internetes honlap összeállítása szerint a legnehezebb a keresztények sorsa a következő országokban: Észak-Korea, Irán, Szaúd-Arábia, Szomália, Maldív Köztársaság, Afganisztán, Jemen, Mauritánia, Laosz, Üzbegisztán, Eritrea, Bhután, Kína, Pakisztán, Türkmenisztán, Comore-szigetek, Irak, Katar, Csecsenföld, Egyiptom, Vietnam, Líbia, Burma/Mianmar, Azerbajdzsán, Algéria, India, Nigéria (Észak), Omán, Brunei, Szudán (Észak), Kuvait, Tadzsikisztán, Egyesült Arab Emirátusok, Zanzibár (Tanzánia), Törökország, Dzsibuti, Marokkó, Kuba, Jordánia, Sri Lanka, Szíria, Fehéroroszország, Tunézia, Etiópia, Banglades, Palesztin területek, Bahrein, Indonézia, Kirgizisztán, Kenya (Észak-kelet)

Arra természetesen nincs lehetőség, hogy egyetlen cikkben teljes körképet adjunk. A felsorolt 50 országot azonban talán mégis három nagyobb csoportba lehet osztani. Néhány országban még továbbra is fennáll a kommunista diktatúra; ebből a szempontból Észak-Korea a legsúlyosabban veszélyeztetett ország, nemcsak az országban dúló éhínség és diktatúra miatt, hanem a keresztények szempontjából is. A volt kommunista országok közül az óvatos nyitás jelei tapasztalhatóak Kubában és Vietnamban, sőt Kínában is, ahol talán a legösszetettebb a helyzet, s ahol bámulatos vallási fellendülés tapasztalható. (Lásd erről Salát Gergely: *Katolikusok a Kínai Népköztársaságban* című írását a Vigilia 2004. 7. számában.) — A legkiszolgáltatottabb a keresztények helyzete azokban az országokban, amelyek az iszlámot hivatalosan államvallássá nyilvánították, és az iszlám jog, a saria alapján tiltják minden más vallás gyakorlását. A fenti felsorolásból számos ország ebbe a kategóriába tartozik. — Más országokban, pl. Indiában, az alkotmány biztosítja ugyan a vallásszabadságot, más törvények azonban ennek érvényét jelentősen csökkentik, illetve keresztények gyakran esnek áldozatul fanatikus szélsőségesek támadásainak. Az alábbi adatokat részben internetes honlapok, részben a Kirche in Not évkönyve (*Religionsfreiheit Weltweit*, München, 2008), illetve *Christen in grosser Bedrängnis*, München, 2008. alapján állítottuk össze. Annak tudatában, hogy az adatok lehetnek tévesek, töredékesek, minden korrekciót, kiegészítést hálásan fogad a szerkesztőség. (Magyar nyelven a legrészletesebb tájékoztatással a Christian Solidarity International Magyarország alapítvány honlapja szolgál: CSI Magyarország.hu.)

Észak-Korea

A kormányzat hivatalos nyilatkozata szerint az országban a vallásszabadságot az alkotmány biztosítja. A hivatalos adatok szerint 10.000 buddhista, 10.000 protestáns és 3.000 katolikus él az országban, ők azonban az állam által elismert szervezetekhez tartoznak. A hívők csak a párt által ellenőrzött, főleg párttagokból álló szerveze-

tekben gyakorolhatják vallásukat; minden más vallási megmozdulást üldöznek.

A gyakorlatban csak Kim-Jong-Il és apja, Kim Il-Sung tisztelete megengedett. Főleg a keresztények és a buddhisták vallásgyakorlását tiltják. A kommunista uralom kezdete, 1953 óta körülbelül 300.000 keresztény tűnt el nyomtalanul. Azokról a papokról és szerzetesekről semmi hír nincsen, akik akkor Észak-Koreában működtek; feltehetően megölték őket. A pápa a megüresedett három püspökséget dél-koreai főpásztorokra bízta rá.

Jelenleg 50–70.000 keresztény van börtönökben vagy munkatáborban, vallásuk tiltott gyakorlása miatt. (A becslések szerint körülbelül 300.000 ember él fogoly- vagy munkatáborban a legkegyetlenebb körülmények között, bár a fogvatartottak száma egyes hírek szerint az utóbbi két évben csökkent.) Körülbelül 400.000 keresztény él titkosan, földalatti szervezetekben. 2007-ben nyilvánosságra került egy, a hadseregben terjesztett titkos dokumentum, amely szerint „a vallás mint a rák terjed az észak-koreai hadseregben, amelynek a feladata pedig a szocializmus védelme". Ezért azt „a legsürgősebben ki kell irtani, mivel az a világszerte lévő ellenségeinktől származik". A dokumentum felhívja a figyelmet arra, hogy „az országba érkező nemzetközi delegációk valójában kémekből állnak, akik azért jönnek, hogy vallásos és babonás anyagokat terjesszenek". Ezek az írások olyanok, „mint a méreg, amely szocializmust megrontja, és az osztályöntudatot gyengíti".

Phenjanban, a fővárosban négy templom működik, két protestáns, egy katolikus és egy ortodox. A két protestáns templomban főleg kormánypropaganda folyik, a lelkész a „szeretett vezért" félistenként tiszteli. Az egyetlen katolikus templomnak papja nincsen, hetenként egyszer közös imára gyűlnek össze. Kivételes alkalomnak számít, ha egy koreai származású, külföldi állampolgárságú pap engedélyt kap arra, hogy misét mondjon.

Részletesebb információkkal azok szolgálnak, akiknek sikerült elmenekülni az országból. Beszámolnak arról, hogy a munkatáborokban rettenetes körülmények között dolgoztatják a rabokat, kínozzák, éheztetik őket. Egy 28 éves asszonyt 2000-ben tartóztattak le, majd fogolytáborba hurcolták. 2002-ben sikerült Dél-Koreába átmenekülnie. Egy nemzetközi konferencián így számolt be a fogolytáborban szerzett iszonyatos élményeiről. „Láttam, amint egy kórházban hogyan fojtották meg az újszülött csecsemőket édesanyjuk szemeláttára. (…) Ilyesmikről korábban hallottam már, de amikor a saját szememmel láttam mindezt, ráébredtem, hogy nem civilizált országban élek."

Négy ortodox keresztény (egy pap, két diakónus és egy egyházzenész) 2002-ben engedélyt kapott arra, hogy Vlagyivosztokban magasabb tanulmányokat végezzen. Őket a következő években újabbak követték, két orosz teológus pedig a phenjani egyetemen kezdett tanulmányokat. A moszkvai patriarkátus egy papját meghívták a fővárosban élő külföldiek lelkipásztori ellátására. 2006-ban Weniamin vlagyivosztoki érsek meghívást kapott arra, hogy szentelje fel a Phenjanban épült új Szentháromság templomot. A kormány képviselői ekkor reményüket fejezték ki, hogy ez a templomépítés erősíti kapcsolataikat Oroszországgal. Az orosz ortodoxiával javuló kapcsolatok sokak szerint arra vallanak, hogy az ország rászorul a külföldi segítségre, s elsősorban Oroszországgal kívánja kapcsolatait javítani.

2007 óta történt néhány kedvező változás a katolikus egyházzal kapcsolatban is. Amikor XVI. Benedek pápa ez év decemberében ad limina látogatáson fogadta a dél-koreai püspököket, bátorította őket arra, hogy a lehetőségekhez képest segítsék észak-koreai honfitársaikat, és keressék a kiengesztelődést. Ez többnyire segélyek formájában történik. Így épült meg például már 2005-ben egy száz ágyas kórház. Ahogy a kórház megnyitásakor Notker Wolf bencés prímás apát fogalmazott: „A katolikus kórházak a béke és a kiengesztelődés reményének jelei. Az együttműködésnek új útjait nyithatják meg."

Irak

2005-ben Irak új alkotmánya az iszlámot „hivatalos vallássá" nyilvánította, hozzátéve: „Semmilyen törvény nem fogadható el, amely az iszlám joggal ellentétes." Ugyanakkor hozzáteszik, hogy a szabadságjogokat és a vallásszabadságot tiszteletben tartják. A keresztényeknek nem volt lehetőségük e törvény ellen tiltakozni, a 275 fős parlamentben hárman voltak keresztények.

Szaddam Husszein uralmának megbuktatása 2003-ban annyi előnnyel járt, hogy az egyházak visszakapták korábban államosított épületeiket, és ott lehetőségük nyílt a katekézisre. A bagdadi érsek szerint azonban minden a kereszténység megszüntetésére irányul Irakban. Mivel a saria az egyetlen elfogadott jogrendszer, a keresztényeknek nem maradt mozgásterük: a kormányzat tervszerűen a kiirtásukra törekszik. A káld pátriárka szerint: „Azért szenvedünk, mert 'keresztésnek' hívnak bennünket." Az üldözések megerősödtek, amióta 2006-ban az Al-Kaida iraki ága a szunnita többségű területeken kikiáltotta az „Iszlám Irak Államot".

A keresztények számtalan támadásnak vannak kitéve. Jogfosztottságukat kihasználják a fegyveres iszlám szélsőséges csoportok, a ke-

keresztények lakta negyedekben rendszeresek a „tisztogatási akciók". A káld és az asszír egyház pátriárkája 2007-ben közös nyilatkozatban tiltakozott: „Irak számos vidékén a keresztények az elnyomás, az elhurcolás, a kilakoltatás áldozatai lesznek, főleg azokon a területeken, amelyeket az 'Iszlám Irak Állam' tart ellenőrzése alatt.

Néhány konkrét eset az utóbbi évekből:

2006: Januárban Kirkukban iszlám fundamentalisták két templomot támadtak meg, négy keresztényt megöltek. Áprilisban négy anglikán misszionáriust öltek meg. Májusban terroristák egy keresztény családapát lefejeztek. Júliusban egy lelkészt elraboltak, 48 órán át kínozták, majd 200.000 dollár váltságdíjat követelve engedték szabadon. Augusztusban a káld papi szeminárium egyik oktatóját hurcolták el, három hétig kínozták. Októberben egy szír-ortodox papot raboltak el. Váltságdíjként 350.000 dollárt követeltek, és azt, hogy kérjen bocsánatot Benedek pápa regensburgi beszédéért. Pár nap múlva lefejezték. Ugyancsak váltságdíjat és bocsánatkérést követeltek egy másik paptól is, őt is lefejezték. Ugyanezen a napon gyilkosság áldozata lett egy másik pap is. Novemberben egy protestáns lelkészt gyilkoltak meg.

2007: Márciusban két szerzetesnővért és két keresztényt gyilkoltak meg. Áprilisban egy keresztény faluban bombát robbantottak, húszan vesztették életüket. Májusban egy minibuszban utazó hét keresztényt raboltak el, összeégett holttestüket az út mentén találták meg. Ugyanekkor 24 keresztény holttestére bukkantak Bagdadban, kivégzésük előtt megkínozták őket. Egy keresztény iskola előtt autóbomba robbant fel, tízen meghaltak, 140-en megsebesültek. Júniusban egy káld papot három diakónussal lelőttek a vasárnapi mise után. Meggyilkolása előtt a lelkész halálos fenyegetést kapott: megölik, ha a templomba belép és misét mond. Júniusban egy egyetemistákkal teli buszt raboltak el. A moszuli egyetemnek 1.500 keresztény hallgatója volt, a fenyegetések miatt nem folytathatták tanulmányaikat. Egy iraki újságíró a keresztényüldözésekről ezt írta: „Ha egy erős kormány nem garantálja a biztonságukat, félő, hogy a keresztények teljesen eltűnnek ebből a térségből." Hamarosan meggyilkolták. A meggyilkolt vagy elhurcolt családok száma szinte felmérhetetlen. A kivégzésekről készült felvételekkel is rettegésben akarják tartani a keresztényeket, és arra kényszeríteni, hogy vagy áttérnek a muszlim vallásra, vagy elhagyják az országot. Sokan az autonómiát élvező Kurdisztánban keresnek menedéket (számuk már 100.000 körül mozog), ahol a keresztények még az állami apparátusban is jelen vannak. Itt is félnek azonban az iszlám terjedésétől. Sok keresztény menekült a szomszédos országokba: 2007 végén 30.000 Jordániában, 100.000 Szíriában, 4.000 Törökországban települt le. Az 1987-es népszámláláskor még 1,4 millió keresztényt tartottak számon, számuk 2003-ra 800.000-re, napjainkra 200.000-re csökkent.

2008 februárjában elrabolták Faraj Rahho káld érseket, három kísérőjét azonnal megölték, az ő holttestét két héttel később találták meg. Az eset világszerte megdöbbenést váltott ki, a hívei attól félnek, hogy mindnyájan erre a sorsra jutnak. Utódját, Emil Shimoun Nonát 2009 novemberében választotta meg a káld püspöki szinódus, a választást a pápa megerősítette. Az új érseket 2010 januárjában szentelték püspökké. Az új érsek szerint „az érsekség sok épületét, templomát, katedrálisát megrongálták vagy lerombolták. Egyes vidékek, ahol valaha csupa keresztény család lakott, ma teljesen kihaltak. Megpróbálunk mindent újjáépíteni, anyagi és lelki értelemben egyaránt. Fontos, hogy folytassuk a párbeszédet muszlim testvéreinkkel, és fenntartsuk azt jó viszonyt, ami az emberek között megvan. Ez az egyetlen módja annak, hogy csökkentsük az ilyen szektás, fundamentalista erőszakot."

A szentelés alkalmával Kirkuk káld érseke így nyilatkozott: „A helyzet sok kihívás elé állítja az új püspököt: a keresztény közösségre nehezedő erősödő politikai nyomás fájdalma, a hívek elmenekülése, a paphiány; a lelkipásztori ellátást a még megmaradt közösség helyzetéhez kell igazítani, kapcsolatot kell kiépíteni más egyházakkal és természetesen a muszlim közösséggel; és természetesen nagyon kívánatos volna a templomok restaurálása és konzerválása, amelyek némelyike a kereszténység első századaiban épült."

Szaúd-Arábia

Az összes arab országból itt utasítják el a legnyomatékosabban a vallásszabadságot. A királyság hivatalosan is muszlim, a Korán az ország egyetlen alkotmánya, jogrendszerének alapja pedig a saria, minden nem-muszlim istentisztelet tilos, az iszlám vallásból kilépőkre halálbüntetés vár. Ezt az országot tartják Mohamed próféta hazájának, a legszentebb országnak, amelyben még a másik két „könyv-vallást" (a zsidóságot és a kereszténységet) sem tolerálják. A hatóságok a legszigorúbban tiltanak az iszlámon kívül minden egyéb (keresztény vagy akár siita) vallási megmozdulást, vallási tárgyat vagy jelképet (kereszt, rózsafüzér, Biblia). Erre a célra külön vallási rendőrséget tartanak fenn, ők végzik a (gyakran tömeges) letartóztatásokat és a foglyok kínzását. A foglyokat csak avval a feltétellel engedik szabadon, ha aláírják a vallásukat megtagadó nyilatkozatot. A szaúdi királyra nehezedő nemzetközi nyomás hatására az utóbbi években megengedték a

vallásgyakorlást más vallások követőinek, de csak magánházaknál; a gyakorlatban azonban ez az engedmény alig érvényesül.

A keresztények többsége külföldi vendégmunkás (a 8 millió vendégmunkásból körülbelül 1 millió), akik főleg a Fülöp szigetekről, Európából, Amerikából vagy a Közel-Keletről származnak. A keresztények lelkigondozása tilos, nyilvános istentiszteleten nem vehetnek részt, pap nem tartózkodhat az országban. Rendszeresen érkeznek hírek arról, hogy magánházaknál imádságra összegyűlt keresztényeken rajtaütöttek, többeket letartóztattak, nemegyszer megkorbácsoltak. A pápa 2007 novemberében „szívélyes légkörben" fogadta Abdullah királyt. A Vatikán Szaúd-Arábiát mindig azon országok közé sorolta, amelyekben a vallásszabadságot a legkevésbé sem tartják tiszteletben. A látogatás alkalmával Arábia apostoli vikáriusa kijelentette, hogy az utóbbi időben csökkent ugyan a letartóztatások száma, és a vallási rendőrség hatáskörét korlátozták, a találkozó mégis jó alkalom lehet arra, hogy a keresztények üldözöttségét csökkentse.

Szomália

Az országban csaknem két évtizede kaotikus állapotok uralkodnak. Amikor 2006-ban az iszlamista csapatok átvették a hatalmat, a parlament a saria szélsőségesen fundamentalista értelmezését fogadta el: az iszlám az egyetlen megengedett vallás; betiltották a futballt, a zenét és a filmeket, bezárták a mozikat, tiltották az éneket és a táncot — ahogy a tálibok tették Afganisztánban 1996-ban. Az év második felében az etióp hadsereg segítségével elűzték az iszlamistákat a fővárosból, a törzsi háborúk és gerillaharcok azonban azóta is folytatódnak. Az etióp haderő 2009 januárjában elhagyta az országot, létrejött az átmeneti kormány. Áprilisban a parlament egyhangúlag elfogadta az iszlám törvényt, azt remélve, hogy ezzel növelik népszerűségüket a muszlim milicistákkal folytatott harcukban.

A keresztényeket a kormányerők és a milicisták is üldözik, az elmúlt évben is többeket megöltek, elraboltak, letartóztattak, megkínoztak. Mogadishu főpásztorát, Pietro Salvatore Colombo püspököt a katedrálisában ölték meg 1989-ben. A szomáliai katolikusok gondozását azóta Dzsibuti püspöke látja el apostoli adminisztrátorként. 2006-ban egy 22 éves szomáli fiatalembert agyonlőttek, mert áttért a keresztény hitre, de azóta is tucatnyi hasonló esetről érkeztek hírek. A legtöbb keresztény az ország déli részén él, hitüket titokban gyakorolják, súlyos veszélyek közepette. A templomokat már évekkel ezelőtt lerombolták, a megmaradt katolikusok magánházaknál gyűlnek össze imára, misére. A fővárosban több szerzetesnővér dolgozik az SOS Gyermekfalu klinikáján. 2007-ben egy olasz nővért és egy biztonsági őrt lelőttek. A hatóságok sajnálkozásukat fejezték ki, az eset azonban jól mutatja a szélsőséges iszlamista csoportok agresszivitását.

1994–2010 között 33 bennszülött vértanú nevét jegyezték fel, és tíz külföldi misszionáriusét (www. Somalis for Jesus: The Martyr's corner)

Afganisztán

A jelenlegi elnök, Hamid Karzai mérsékelt muszlimnak számít. 2006-ban mégis újra felállították a vallási rendőrséget, amelyet annak idején a tálibok hoztak létre, hivatalosan avval a céllal, hogy „az erényeket előmozdítsák, és elűzzék a gonoszt". Az utcákon burka nélkül járó asszonyokat, a szakállukat nem gondozó vagy éppen zenét hallgató férfiakat megbüntették. A valódi cél azonban az volt, hogy az iszlám jog szélsőséges változatát rákényszerítsék a lakosságra. Ezt a rendőrséget 2001-ben már feloszlatták, ma azonban újra működik, „hogy megmondja az embereknek, mit enged meg és mit tilt az iszlám".

A 2004-ben elfogadott alkotmány garantálja a vallásszabadságot és a vallásgyakorlást „a törvények szabta keretek között", kötelezettséget vállal az általános emberi jogok tiszteletben tartására. A saria mint jogforrás azonban gyakorlatilag irreálissá teszi a jogok tiszteletben tartását, és alig hagy teret a vallásszabadságnak. Az iszlám megsértése vagy elhagyása az iszlám jog szerint halálbüntetéssel jár, a gyakorlatban tehát szigorúan tilos az áttérés más vallásra. Főleg vidéken a mullahok és az imámok teljhatalommal rendelkeznek, és a saria szab meg minden törvényt.

Az egész világot bejárta a 41 éves Abdul Rahman története. 2006-ban tartóztatták le, az aposztázia vádjával. A bírósági tárgyaláson kiderült, hogy 16 évvel korábban lett kereszténnyé egy keresztény segélyszervezet munkatársának hatására, aki a pakisztáni menekülttáborokban dolgozott. Családját elhagyva ekkor Németországba emigrált, ott élt 2002-ig. A tálibok leverése után hazatért, és a bírósághoz fordult, kérve, hogy lányairól gondoskodhasson. A bíró ezt az iszlám megsértéseként értelmezte, és halálbüntetést szabott ki rá. Világszerte sokan — köztük XVI. Benedek pápa is — fordultak Karzai elnökhöz, kérve az ítélet megsemmisítését. Végül a legnagyobb titokban szabadon engedték, Olaszország pedig menedékjogot adott neki, ahol ma is rendőri védelem alatt él. Amikor kiadatása kitudódott, országszerte tüntetések kezdődtek, halált kiáltva a keresztényekre. Az ENSZ-titkárság később legalább három hasonló esetről tudósított.

A keresztényellenes hangulatot fokozza a külföldi csapatok jelenléte, továbbá némely pro-

testáns csoport oktalan és erőszakos térítése is. A keresztények így katakomba-létre kényszerülnek. Az egyetlen engedélyezett templom a kabuli olasz követség kápolnája. Egy koreai újság beszámolója szerint Kandahar városa az iszlám szélsőségesek fellegvára. „A tálibokat öt éves korukban kívülről meg kell tanulniuk a Koránt, és arra nevelik őket, hogy gyűlöljenek minden más vallást, különösen a kereszténységet. 2001 óta, amikor az amerikai csapatok bevonulásával elvesztették politikai hatalmukat, egyre elszántabban és erőszakosabban hajtanak végre terrorakciókat a külföldiek ellen." Az utóbbi években mégis némi jele tapasztalható az enyhülésnek. Éveken át csak néhány Jézus Kis Nővére és 4–5 külföldi hívő alkotta a katolikus közösséget. Most egyre többen vannak, 2006-ban Teréz Anya nővérei közül is négyen otthont nyitottak Kabulban árva gyermekek számára. Jézus Kis Nővérei is visszahúzódva élnek, az egészségügyben és kórházakban dolgoznak. 46 éve jelen vannak Afganisztánban, ők az egyetlen keresztény közösség, amely a tálibok uralma idején is fennmaradhatott. 2007 óta a jezsuiták két menekülttáborban végeznek szolgálatot, angolt és biológiát tanítanak az egyetemen. Jelen van a nemzetközi karitász is.

Jemen

Az 1991-ben elfogadott alkotmány szerint az iszlám az államvallás, az egész törvényhozás a sarián alapszik. Az iszlám vallás elhagyása halálbüntetést von maga után (amint a rablás, lázadás, lopás, házasságtörés és az alkoholfogyasztás is).

A missziós tevékenységet idegen ellenséges beavatkozásnak tekintik, gyakran a humanitárius segélyeket is visszautasítják, attól félve, hogy ezen a címen misszionáriusok jelennek meg az országban. Internetes oldaluk, a „Yemen4Jesus" több megtérésről számol be, de számos olyan alkalomról is, amikor kereszténye ket elhurcoltak, megkínoztak.

India

Az 1950-ben elfogadott alkotmány szerint India 28 államból álló szövetségi köztársaság. Az alkotmány biztosítja a vallásszabadságot és a szabad vallásgyakorlást, ennek ellenére számos állam hozott olyan törvényeket, amelyek pénzbírsággal és börtönbüntetéssel sújtják azokat, akik a hindu vallásról áttérnek más vallásra. A hinduizmusra való áttérés viszont megengedett.

2007 őszén Orissza államban megkezdődött a keresztények üldözése, azt követően, hogy egy hindu vezér meggyilkolásáért a keresztényeket tették felelőssé. Hindu szélsőségesek Kandhamal tartományban rátörtek keresztények házaira, többeket megöltek, sokakat megsebesítettek. Templomokat, kolostorokat, egyházi épületet gyújtottak fel vagy romboltak le, körülbelül 600 keresztény család házát pusztították el, ötezer ember vált hajléktalanná. A hatóságok és a rendőrség egyetlen alkalommal sem avatkozott be a megtámadottak védelmében. Szenteste az egyik faluban 200 késekkel, puskákkal felfegyverzett szélsőséges tört be a templomba, tüzet nyitottak a hívőkre, majd tucatnyi keresztény házát lerombolták a faluban. Az éjféli mise alatt bombát dobtak Bhuhabeswarban az érsek házára. Ugyanezen az éjjelen másutt is több száz szélsőséges támadott meg templomokat, és gyújtotta fel azokat, kolostorokat, keresztény kórházakat, iskolákat romboltak le. 252 templom, 5000 ház, 13 oktatási intézmény vált romhalmazzá. Sok keresztény mindenét hátrahagyva menekült az erdőkbe, élelem és víz nélkül. Velük menekültek a Szeretet Misszionáriusainak nővérei is. Több kolostorukat felégették, lerombolták. Összesen mintegy 10.000 keresztény család otthonát rombolták le, mintegy 50.000 ember kényszerült otthona elhagyására. India legfelsőbb bírósága elrendelte ugyan a károsultak kárpótlását, a helyi hatóságok azonban ezt nem tették meg.

A helyi érsek információi szerint több mint egy évvel a vérengzések után még mindig több ezren bujkálnak az erdőkben, kunyhókban, sátrakban. A helyi hatóságok, akik előidézői vagy szemtanúi voltak sok ezer épület lerombolásának, megmásítják a tényeket, és azt állítják, hogy béke és rend uralkodik a vidéken. Az igazságszolgáltatás visszásságait jól mutatja, hogy az áldozatok több mint 3000 esetről tettek jelentést a rendőrségen, de ennek alig egy negyedét regisztrálták. Ezeknek is alig egy harmada jutott el a felállított bíróságokhoz, a vádlottak többségét azonban nem állították bíróság elé.

Ez év februárjában az Európai Unió hosszú tárgyalások után engedélyt kapott arra, hogy küldöttsége látogatást tegyen Orisszában, és tárgyalásokat folytasson a hatóságokkal. (2009 őszén már járt ott európai küldöttség, de Kandhamal tartományba nem engedték be őket.) Látogatásukat valójában csak a központi kormány nyomására engedélyezte a helyi vezetés, megszabva, hogy kikkel találkozhatnak. Így nem adtak lehetőséget arra sem, hogy a vérengzések kivizsgálására felállított bíróság tagjaival beszéljenek. Már a repülőtéren tüntetők fogadták a delegációt, hindu nacionalista szervezetek pedig tiltakoztak, hogy idegenek próbálnak beavatkozni az ország belügyeibe. A delegáció távozása után avval vádolták őket, hogy titkos találkozókat szerveztek a keresztényekkel.

BERNÁT LÁSZLÓ

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

GYULAY ENDRE LELKIGYAKORLATAI

A nyugalomba vonult szeged-csanádi püspök 1974-ben és 1975-ben elmondott lelkigyakorlatos beszédei *Jézus feléd is nyújtja kezét* címmel jelentek meg. Az ilyen fajta gyűjtemények rendszerint azzal a veszéllyel járnak, hogy sok bennük az ismétlődés. Problémák adódhatnak abból is, hogy a lelkigyakorlatok óta több mint harminc esztendő pergett le, s ez alatt jelentősen változott a történelmi helyzet, mely az egyházak sorsát sem hagyta érintetlenül.

Miért tagadnám, ezek a megfontolások némiképp gyanakvóvá tettek, még akkor is, ha tudjuk, hogy tanításunk lényegét örök dolgok jelentik, amelyek nem erodálódnak. Megvallom, tévedtem. Hiteles folyamatrajzát kapjuk a keresztény életnek és magatartásnak. Nem fennköltt, nem magasan szárnyal, hanem a hétköznapi hívőkhöz szól, őket igazítja el, számunkra mutat utat, s annak lehetőségét elemzi, hogy saját kis létében, szerény lehetőségei között kiki hogyan tehet tanúságot az igazságról. Mert „benne van a legegyszerűbb emberben is valami határtalan vonzódás, valami benső árvaságtudat… egészen addig, míg rá nem talál Istenre." Ady Endre verséből idézve:

Mikor elhagytak,
Mikor a lelkem roskadozva vittem,
Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten.

„Ez az Isten szeretne belopakodni az életembe. Nem azért, hogy elvegyen tőlem, hanem hogy szeretetét bizonyítsa", s a beszédek sora arra nevel, hogyan készüljünk fel erre a csendes találkozásra, miképpen lehetünk méltók rá, hogy érthetjük meg az üzenetet, amelynek küldöttei lehetünk. Legtöbbünkből természetesen hiányzik a próféták, a küldöttek hevülete, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lehetnénk esendő hírvivői az Úr szándékainak. Erre fel kell készülni, és szűkebb környezetünket is fel kell készítenünk. Hadd idézzem az egyik nagyon mély gondolatot: Isten azt mondja „igaz, gyermekem vagy, igaz Atyád vagyok, de a név felelősséggel jár. Te Isten gyermeke vagy! … A te nevedben is benne van, hogy isteni. A te életet sem lehet más, mint isteni." Adott hát annak felelőssége, hogy Istent és az istenit valamiképp közöljük az emberekkel. Sík Sándor *Fáklya* című költeményében írja:

Engemet ő küld a vak idegenbe,
Hol szél sóhajt és úttalanok járnak,
És ő adta a fáklyát a kezembe,
És fényét ő gyújtotta meg,
Hogy mindnyájatokat, kiknek hajában
harmat didereg,
És arcán reszkető, fázó cseppek verődnek:
A fáklya köré ide gyűjtselek…

Mindnyájan fáklyavivők vagyunk. Ha viharba kerülünk is, ha alig pislákol is a fénye, vinnünk kell, óva a lángocskát, s mások fáklyáját is meg kell gyújtanunk vele.

1975 tavaszán a Miatyánkról tartott lelkigyakorlatot Gyulay Endre. Ma talán még időszerűbb, mint születésekor a Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma! Könyörgésről elmondott elmélkedése. József Attila *Modern szonett*jének helyzetértékelése akkor, 1975-ben kevésbé volt érvényes a hazai szociális állapotokra, mint napjainkban: „Az ember él, habár üres a kamra, / s a dobozokban semmi élelem, / Életben tart a halálfélelem…" Hajlamosak vagyunk lázadozni: Isten, akit Atyánknak nevezhetünk, hogyan tűrheti a nyomorúságot és ínséget? A valóságban — mondja a püspök — gondoskodik rólunk, új és új ismeretekhez segít hozzá, hogy gazdagabb termést takaríthassunk be: „az ember kezébe akarta letenni… ennek a világnak a kenyerét". Szabad kezet adott az embernek, hogy éljen a Föld javaival, hogy testvérének tekintsen minden embert, s őket is segítse, támogassa. Ha a világ egyik részén pusztító éhínségre gondolunk, vajon Istent kell ezért vádolnunk? Nem inkább önmagunkat a szeretet parancsának ismételt megszegése miatt? Az elmélkedés idején kevesebb válságtanácskozást tartottak a gazdag országok, mint napjainkban. És hogyan zárulnak ezek? Érezhető eredmények nélkül, hiszen javairól egyik jóindulatú állam sem akar lemondani.

Mivé tettük a földet? — veti föl a kérdést Gyulay Endre. Kenyér helyett sokkal egyszerűbb és bizonyos vállalkozások számára kifizetődőbb pusztítani. Rónay György *A zsoldosok* című versét idézi:

Mikor a zsoldosok visszatérnek,
a fölégetett faluba,
egy kisfiú futott eléjük,
egy apátlan-anyátlan árva,
kezét nyújtotta, kenyeret kért,
harmadik napja nem evett.
Még füstölögtek a falak,
dögszag volt, zöld legyek köröztek,
s halkan ropogtak a nehéz
paták alatt a gyönge bordák.

„Kenyeret adni és a gazdagságról lemondani… együtt érezni és időnkről lemondani a

többi testvérért, e feladatunkhoz olyan hatalmas erőfeszítés kell!" Az apostolok már megértették, hogy aki Jézus kezéből elfogadja az Élet Kenyerét, „elképzelhetetlen erőt" birtokolhat. A keresztények kezdetektől ennek az erőnek a birtokában éltek, s összekötötte, eggyé kovácsolta őket. Krisztus ma is azt sugallja, aki ebből a Kenyérből részesül, alkossa meg önmagában azt az embert, aki képes a lemondásra és a kölcsönös szeretet megvalósítására. „Éltető elemeket — szeretetet — kell adni ebbe a világba, akkor nem lesz éhes ember, magányos ember, nyomorult, elhagyott. Mert az Isten szeretetközössége kiárad, az Isten életereje átárad mindnyájunkba."

Természetesnek érezzük, hogy az elmélkedések tengelyében a szeretet gyakorlata áll. 1974-ben a szeged-felsővárosi lelkigyakorlaton a következők hangzottak el: Krisztus „föltámadásával bizonyságot tett, hogy mindaz, aki politikai messiást várt, tévedett. Ő mást akart rendbe tenni. Nem egy népnek, hanem a világ minden emberének a sorsát, mégpedig az örök sorsát." Ennek leghatásosabb eszköze a szeretet. Az a készség, hogy a másik emberben is meglássam Isten képmását, s úgy is viselkedjem vele. Sík Sándor *Szentségtartók* című versében fejtette ki ezt a felismerést:

A templomtól a temetőig,
Temetőtől a templomig
Minden kis házhoz nagy közöm van:
Minden házban ember lakik.
S ha embert látok, Isten szólít,
Meg kell előtte állanom,
Mert szentségtartó minden ember
S minden ház tabernákulum.
Mikor az Úrnap ünnepére
Virágot hint a körmenet,
Négyszer lendít keresztes áldást
A pap a négy oltár felett.
Tudok-e ráköszönni tiszta szívvel, meleg szívvel mindenkire?
Tudok-e könnyet törülni minden könnyes szemből?
Tudok-e vigasztalni, erősíteni?
Tudok-e megérteni?
Tudok-e anyagi javaimról lemondani?
Tudok-e megbocsátani?
Tudok-e krisztusi ember lenni?

„Ismerős vagy ismeretlen, jószívű vagy gonosz, az teljesen mindegy. Mi mindenkihez küldve vagyunk. Krisztus szeretetét továbbítani, Krisztust hirdetni. Nem nagy szóval csak, hanem őszinte tettekkel."

Ez a szép mondat a lelki olvasmánynak is alkalmas gyűjtemény mottója lehetne. A következő évek hasonló beszédeit is érdemes — kevesebb sajtóhibával kiadni. (*Bába Kiadó,* Szeged, 2008)

ISTEN TENYERÉN

Vannak szerencsés, elkötelezett kiválasztottak, akik nehézségeik közben is érzik az égi támogatást, s abban a tudatban cselekszenek, hogy megszolgálhatják e segítséget. Ezzel a meggyőződéssel fejeztem be Székely János püspök és Dobszay János párbeszédét a *Jászol és kereszt* című kötetben, a Kairosz sokszor méltatott *Miért hiszek?* sorozatában.

Isten olyan családba küldte, amelyben hite és embersége is szilárd megalapozást nyert. Édesapja kutatómérnök, édesanyja tanár, mindketten élnek, a Tövis utcai kis templom hívei. Istvánt, az apát 12 éves koromban láttam először a Rákóczianum udvarán, akkor volt végzős, a gimnázium egyik büszkesége. Utóbb ketten zengtük a tenor I. szólamot a kóruson, s vasárnaponként kirándulni, számháborúzni vitt bennünket. Ebben a környezetben növekedett a négy gyerek. János ministrált, azok közé tartozott ő is, hozzám és gyermekeimhez hasonlóan, akik rajongva szerettük Matyi bácsit (Parminusz testvérként ismertem meg) és megcsodálták a templomigazgató Jusztusz atya Szent Ferenc-i egyszerűségét. Székely Jánost ez a hagyományos, imádságos lelkület is a papi hivatás felé vezérelte. Hogy mégsem ferences lett, annak az a magyarázata, hogy nem is a tanítást, hanem a lelkipásztorkodást tekintette ideáljának. Római tanulmányai során eljutott Afrikába, megismerkedett az ottani szokásokkal, igyekezett alkalmazkodni hozzájuk, ami nem volt mindig egyszerű feladat.

Az imádságos lélek, a másik ember (embercsoportok) iránt tanúsított nyitottság kialakította lelkében az alkalmazkodás erényét. Akár fiatalok, akár meglett közösségbe került, e tulajdonságával lett úrrá a nehézségeken. Életútját nyomon követve feltárulnak azok a nehézségek, amelyekkel a pasztoráció során szembetalálkoznak a papi hivatás választói. Válságba került, megszűnt családokból való sérült lelkű gyerekek… Szekták állandó jelenléte és növekvő hatása… Közömbösség, érdektelenség… Isten segítségével sikerült úrrá lennie a bajokon, de nem rejti véka alá azt a véleményét, hogy az egyháznak dinamikusabban kellene jelen lennie a társadalomban, s fel kellene mutatnia azokat az értékeket, amelyek tisztultabbá teszik életünket, s ráébresztenek keresztény küldetésünk lényegére. „Sok olyan hely van — mondja —, ahova az egyház kicsit nehezen jut el. Egy-két ilyen helyet a szentelésem után is megtartottam, igaz, nem is nagyon kapkodott érte más. Kicsit különleges feladatok ezek, amelyeket mind a mai napig nagy lelkesedéssel csinálok, miközben persze nekem is jólesik az az öröm, ahogyan például a fogyatékosok otthonában fogadtak."

A beszélgetés folyvást a lehetőségeinkkel is szembesít. Nyilvánvaló, hogy a papság saját erejéből képtelen valósággá változtatni ezeket, s mind több „fehér folt" van az ország térképén, ahol a lelkipásztornak napi feladatainak ellátása mellett például közösség kialakítására sem ideje, sem ereje nem marad. Ezeken a területeken nyílnak meg az evangelizáció új lehetőségei, melyeknek vonzó példáit mutatja meg Székely János. Ha ezt az utat járjuk, hozzá hasonlóan Isten tenyerén, biztonságban és harmóniában élhetünk. (*Kairosz,* Budapest, 2009)

RÓNAY LÁSZLÓ

ADALBERT-G. HAMMAN: Hogyan olvassuk az egyházatyákat?

A magyar média által rendszeresen félreértelmezett (lásd például az iszlám fejkendő, a vallási jelképek vagy legújabban a burka kérdése), és egyház-, illetve vallásellenesnek beállított laikus és republikánus Franciaország mind a keresztény spirituális irodalom, mind pedig a teológiai és vallástudományi szakirodalom (például vallástörténet, vallásszociológia, szövegkiadások) terén intellektuális nagyhatalomnak számít. Ebben két fontos tényező játszik szerepet. Egyrészt a többségében állami egyetemeken dolgozó kiváló szakemberek tekintélyes száma, másrészt az egyháziakkal való folytonos együttműködés és nézetütköztetés a tudományosság mezején (előadások, szemináriumok, konferenciák, kiadványok keretében), ami mindenképpen megtermékenyítőleg hat a felekre. Hiszen a tudományban nem a tekintélyelvűség, hanem főképpen a kétkedés, a kérdésfelvetés és a vita teszi lehetővé az előrelépést.

A tudományos eredményeknek azonban csak akkor van társadalmi haszna, ha azokat a szélesebb nagyközönség is megismeri. A rendkívül tevékeny francia ferences pap, A.-G. Hamman (1910–2000) most megjelent könyve (magyarul lásd még Így éltek az első keresztények, Budapest, 1988) — amelynek a magyar fordítás alapjául szolgáló 2007-es kiadását a tehetséges fiatal kutató, Guilllaume Bady nem szerkesztette, hanem átjavította és kiegészítette — tulajdonképpen ezt a célt szolgálja. Négy fejezetben és kronologikus sorrendben (1. Jeruzsálemtől Rómáig; 2. A vértanúk egyháza; 3. „Az aranykor"; 4. Bizánc és a középkor felé), tömören és lényegre törően mutatja be az ókeresztény irodalom legjelentősebb személyiségeit és azok legfontosabb műveit. A térképekkel, táblázatokkal, illusztrációkkal és főképpen idézetekkel tarkított műben az olvasó megismerkedhet a keresztény irodalom születésével, a hit és a korabeli kultúra találkozásával (apologéták), Lyoni Irenaeusszal, az észak-afrikai (Tertullianus, Cyprianus) és az alexandriai (Kelemen, Órigenész) kereszténység kimagasló személyiségeivel, a történetíró Euszebiosszal, Egyiptom (Atanáz, Cirill), Jeruzsálem (Cirill), Kappadókia (Nagy Vazul, Nazianzoszi Gergely, Nüsszai Gergely), Antiochia (Aranyszájú János, Mopszueszti Theodórosz, Küroszi Theodorétosz), a szír egyház (Efrém), Itália (Milánói Ambrus, Jeromos, Damasus pápa), Gallia (Poitiers-i Hilarius, Bordeaux-i Paulinus) és Hispánia (Prudentius) maradandót alkotó teológusaival és egyházi vezetőivel; „a Nyugat dicsőségé"-nek nevezett Ágostonról nem is beszélve. A könyv értelemszerűen az atyák korszakát lezáró szerzők (Sevillai Izidor és Damaszkuszi János) ismertetésével végződik. Utánuk már Bizánc és a nyugati középkor időszaka kezdődik.

Az olvasmányos és közérthető munka eligazítást és segítséget kíván nyújtani abban, hogy miképpen olvassuk — keletkezésük történeti-kulturális kontextusában elhelyezve — az egyházatyák szövegeit, amelyek „a mieinktől eltérő fogalmakat használnak, és más kultúrát, a dolgok másfajta felfogását tükrözik" (183). Ez azért is fontos, mert ezekben az írásokban található meg a még többé-kevésbé egységesnek mondható kereszténység (az „ökumenikus egyház") teológiai megalapozása, illetve a keresztény tanítás első kifejtése. Ezek a művek természetesen egy-egy meghatározott korban és környezetben jelentkező kihívásokra megfogalmazott válaszok, amelyek magukon hordozzák szerzőjük személyiségjegyeit. Ezért is nem szabad őket idealizálni vagy „pedig egyszerűen áthelyezni a mai világba", hiszen „a társadalom, a kultúra, a nyelv, a mentalitás mind-mind megváltozott" (10). Ugyanakkor azonban ezek az írások egyetemes értékeket is tartalmaznak, és egyben felbecsülhetetlen örökséget is jelentenek, mivel ihletet és módszert kínálnak a jelen kor kihívásainak a megválaszolásához. Ennek magyarázata egyszerű. Az egyházatyák ugyanis mindenekelőtt lelkipásztorok voltak, akik benne éltek a saját korukban, s annak problémáit a sajátjuknak érezték.

A.-G. Hamman könyve segíthet abban, hogy napjaink (egyházi és laikus) keresztényei élni tudjanak szellemi örökségükkel, s hogy áthidalhassák azt a távolságot, amely az „atyák"-tól, a „hitbeli elődök"-től, elválasztja őket. (Ford. Nagy Zsolt és Cseke Ákos. A fordítást az eredetivel egybevetette és szakmai szempontból ellenőrizte Buzási Gábor. Napjaink Teológiája, 13; *Bencés Kiadó,* Pannonhalma, 2009).

JAKAB ATTILA

FRANÇOIS MAURIAC: A BÁRÁNY

A 2009-es ünnepi könyvhétre megjelent könyv Mauriac utolsó előtti nagyregénye. Néhány francia kiadásból kimaradt ugyan, de a mű előtt mottóként egy Simone Weil-idézet áll: „L'Amour infiniment tendre qui m'a fait le don du malheur." (Saját fordításomban: „A végtelenül gyengéd szeretet, mely a szerencsétlenség adományával ajándékozott meg.") Nem véletlen a választás: Xavier, a regény főszereplője számos ponton kapcsolódik Simone Weil alakjához. (Olyannyira, hogy a mű egyik francia méltatója, Paul Crock, egyenesen weil-i alaknak titulálja.) A szerző bevezetőjében nem említi ugyan a filozófusnőt, előzményként, korrelátumként korábbi műveire hivatkozik.

Viszontlátjuk a *Farizeus*ból jól ismert, vakító éleslátással megrajzolt és kíméletlenül leleplezett Brigitte Piant, csakúgy, mint a később megtérő, korábbról szintén ismert gazembert, Jean de Mirbelt feleségével, Michele-lel. Ő az a férfi, aki útját állja a vonaton vele egy vagonban utazó, papi szemináriumba készülő Xavier Dartigelongue-nak, ennek a huszonkétéves fiúnak, akit mások bolondnak tartanak, mert nem képes ellenállni annak a kísértésnek, amit ő csak „a többi ember kísértésének nevez". A feleségét elhagyni készülő, démoni sötétséggel elénk lépő Mirbel mintegy megmételyezi és magához láncolja Xavier-t, aki elmélkedésében éppen oda jut, hogy „nincs ártatlan élvezet." A kezdő jelenetsor a mű kulcsa is egyben: a fiú Michele-t pillantja meg, akit elhagyni készül férje, és aki emiatt végtelenül szenved. Xavier-t ellenállhatatlan erővel vonzza ennek a párnak a számára nyilvánvaló drámája. Meglátja őket, mert valami földöntúli érdeklődés, amit később „abszurd szeretetnek" nevez, vákuumként szippantja be. Jean de Mirbel maga a démoni valóság, minden szava istenkáromlás és mégis, valamiféle reményt pillant meg benne — Xavier tudja, hogy ő jelenti az utolsó szalmaszálat számára. Ennek a cinikus, magából kivetkőzött, ellentmondást nem tűrő lénynek a kedvéért hagyja ott a szemináriumot.

A történet egy Larjuzon nevű helységbe vezet minket, ahol megérkezünk kulcsszereplőnkhöz, a szerencsétlen kisfiúhoz, akit a házaspár fogadott örökbe — szeretet nélkül. Mellette Dominique, Pian asszony titkárnője, aki iránt Xavier mély, kölcsönös vonzalmat táplál. Az események egyszerűnek tűnnek: Xavier védelmébe veszi az árva kisfiút, aki — Mauriac „kis idétlenéhez" hasonlóan — a víz körül kószál és az ebihalak növekedését tanulmányozza. Mauriac-tól távol áll az álkeresztény idill: a tízéves kisfiút már kinőttnek titulálja Krisztus karjaiból, s Mauriac itt, hogy még kegyetlenebbül csattanjon, magával a Kísértővel mondatja ki: „Azt képzelem, hogy azok a gyerekek, akiket Krisztus magához hívott, nem voltak többek négy-öt évesnél, nem gondolod?"

Mauriac a drámában a legerősebb (lásd: *Asmodée*, *Les mal aimés*) — de regényeiben is erőteljes. Jean de Mirbel arcát így tárja elénk: „Szép volt, de hosszú ideje volt forgalomban, mintha ez a fiatalember tűzön kelt volna át." A szereplők néhány szavából pedig előttünk a lélek. A benső tűz, a szerelem sivataga, amin a kitikkadt lelket végigvezeti, sűrű, mint a pokol tüze és olykor hideg, akár Julien Green-é. Feldolgozható-e például a hitetlen plébános esete, aki katekizmusra tanítja a kisgyerekeket és közben így beszél: „Becsapott engem, becsapott minket, évszázadokon át! — folytatta reszkető hangon. — Mennyit imádkoztam, mennyit könyörögtem! A maga korában kérdéseket gyártunk, meg válaszokat, és azt hisszük, Isten beszél. Nem tudjuk, hogy nincs senki." Feldolgozható-e a gyűlölet, amivel a fekete bárány lesújt az őt abszurdan, túlcsorduló szeretettel ajándékozó áldozati bárányra? Feldolgozható-e a történés, hogy az, aki mintegy áldozati bárányként ajánlotta föl magát, „jövetelével beteljesítette azok elveszejtését, akiket pedig meg akart menteni"?

Mauriac egészen kivételes regényével állunk szemben. Annyi benne a talány, hogy ha a magyar fordítás néhány helyen előforduló bizonytalanságait, az egy-két félrefordítást okolnánk is ezért, igazságtalanok lennénk. Annál is inkább, mert a fordítás valóban leleményes, találó, sok helyen, a fülszöveg szóhasználatával élve: míves. A hímnem-nőnem magyar jelöletlensége okozta nehézségeket ugyan nem mindig sikerül zavartalanul megoldani: olyan is előfordul, hogy öt soron belül háromszor szerepel „a fiú" megnevezés.

A Simone Weil-mottó központi jelentősége a mű végén válik nyilvánvalóvá. Az idézet maga félmondat-részlet, egy hosszú, lelki atyjához írt leveléből, ahol egy újfajta szentségről beszél, mely nem nélkülözheti a zsenialitást. Itt szól a kereszténységről is, melynek szentségét nem vette magához, noha Krisztus keresztjére gondolva valahányszor „az irigység bűnébe esett".

A fejezetek közé eső (dőltbetűvel szedett) epizódokból kiderül, hogy Xavier rejtélyes végzetével két ember békéjét hozza el a regényben, akik szenvednek bár, de határtalan békével szívükben — a mű egyik titokzatos talánya. De nem tudjuk meg teljes pontossággal azt sem, hogy mitől oly nehéz az a létra, melyet a kegyetlenül bezárt Roland ablakához cipel: „Ment és minden lépésétől szaporodtak a sebek. Gyakran megállt, hogy a másik vállára tegye a terhet." Ki ez a Xavier, akinek vágya: „Senkié se lenni, hogy mindenkié le-

gyünk." (— X-nek vagy Y-nak.) Mint Simone Weil, ő is valamiképpen kívül maradt, a „küszöbön áll" a fenyvesekkel teli jellegzetes, Bordeaux-t idéző tájban, „mint fiatal fenyőfa az éjszakában", „mint egy gúzsba kötött bárány". (Ford. Fázsy Anikó; *Új Ember Kiadó*, Budapest, 2009)

TURAI LAURA

PÉTERI PÁL: A BIBLIA SZÉPSÉGE Válogatott bibliai szövegek magyarázata

„A Biblia a világ legszebb könyve, csak meg kell ismerni." A Biblia könyveinek kimeríthetetlen gazdagságára, az isteni üzenet értelmezésének lezárhatatlanságára és a szentírási szövegek vallási, kultúrtörténeti, irodalmi értékére egyaránt utal Péteri Pál új könyvének kezdőmondata, mely a *bibliai exegézis* — értelmezés, magyarázat — tudományának keretein belül törekszik a Biblia szépségének bemutatására. Noha a szerző a szövegekhez teológiai szempontból közelít, és elsősorban a kinyilatkoztatás által hordozott isteni üzenet szépségének kíván tolmácsolója lenni, rendkívüli fogékonysággal mutatja be a szövegek nyelvi szépségét, rámutatva a Biblia irodalmi értékére. „A 150 zsoltár minden bizonnyal a világirodalom legnagyszerűbb alkotásai közé tartozik. Az ember vallásos érzéseit, az Isten iránti feltétlen hódolatot, az őszinte bűnbánatot, az élet bajaiban az Istenhez forduló bizalmat csodálatos költői képekben fejezi ki." Az értelmezésre kiválasztott szövegek történelmi, kultúrtörténeti és vallástörténeti hátterének figyelembevételén túl a szövegmagyarázatok kiindulópontja tehát az a felismerés, hogy a Biblia *képes beszéd*, vagyis az egyes könyvek emberi szerzői költői képek, metaforák, szimbólumok és retorikai alakzatok segítségével közvetítik a Szentlélek által sugalmazott igazságokat. A szerző ezért már a bevezető tanulmányban felhívja a figyelmet arra, hogy „minden szentírási könyvet saját műfajának törvényei szerint olvassunk. Más egy történeti könyv igazsága és ismét más egy tanító elbeszélésé." A régi korok eseményeinek leírásában gyakran keverednek a történeti tények és az ősi mítoszok elemei, ezért tévedés lenne például a Teremtéstörténetet természettudományos szempontból magyarázni. Az értelmező a legkülönbözőbb műfajú szövegeket válogatta össze a 24 ószövetségi és 32 újszövetségi szakaszt magyarázó könyvbe, hogy az interpretációk segítségével feltáruljon a „szöveg lelke", és a kiválasztott szentírási részek minél teljesebb képet adjanak a Biblia szépségéről. Az ószövetségi történetek kapcsán megelevenedik az Őstörténet, Ábrahám áldozata és Mózes meghívása, valamint Dávid és a választott nép könyörgése, mely a zsoltárokban nyer költői formát. A prófétai jövendölések a Messiás születéséről *(Emmanuel-énekek)* és haláláról *(Ebed Jahve-énekek)* az újszövetségi történetekben teljesednek be, érdemes tehát ezeket a szövegértelmezéseket a Gyermekség-evangélium és a Szenvedéstörténet eseményeinek magyarázatával összeolvasni, melyek minden bizonnyal a kötet legmegrázóbb szövegelemzései. Jézus tanításának és példabeszédeinek értelmezése kapcsán a könyv írója dogmatikai, erkölcstani kérdéseket is érint, Szent Pál levelei kapcsán pedig az ősegyház életébe és a keresztény hit alapigazságaiba nyújt betekintést. A kiválasztott igeszakaszok szövegközeli olvasatát minden esetben megelőzi a kontextus feltárása, az előzmények ismertetése, valamint az adott bibliai könyv szerzőjének és a történet szereplőinek bemutatása. Az ó- és újszövetségi kereszthivatkozások szemléletesen mutatják be a bibliai szövegek értelmezésének azon sajátosságát, mely a nem szakrális szövegektől eltérő módón új értelemvonatkozásokkal ruházza fel a szentírási szövegeket, amennyiben az ószövetségi eseményekben és személyekben gyakran az *előképet*, míg az evangélium történeteiben és Jézus személyében a *beteljesedést* látja.

A szövegmagyarázatoknak külön érdeme, hogy az értelmező gyakran visszanyúl az eredeti héber vagy görög nyelvű forráshoz, hiszen a fordítások sokszor nem képesek visszaadni az eredeti nyelv által hordozott jelentéstöbbletet. A szómagyarázatok és névetimológiák szintén közelebb viszik az olvasót az isteni üzenet teljesebb megértéséhez. Ahol szükséges, a szerző több fordítást vet össze, utalva a bibliai szövegek ősi nyelvének nyelvi-stilisztikai gazdagságára. A széleskörű biblikus háttérismeret és tudományos tájékozottság ellenére a könyv írója nem száraz tényeket közöl, hanem valódi szövegértelmezéseket nyújt, melyben a tartalmi (teológiai, erkölcstani, dogmatikai tanítás) és nyelvi (irodalmi, stilisztikai) elemzés mellett gyakran a lélektaniság is fontos szerephez jut. A szereplők tetteinek lélektani mozgatórugóit a szövegben elhangzó párbeszédekből kiindulva különleges érzékenységgel tárja fel például *Az emmauszi tanítványok* vagy a *Jézus Pilátus előtt* című fejezet. A kötet gondolatébresztő elmélkedései tehát a bibliai hermeneutika számos módszerével élve segítik az olvasót a szentírási szövegek szépségének felismerésében. (*A szerző kiadása*, Kaposvár, 2009)

ÉRFALVY LÍVIA

SOMMAIRE

FERENC PATSCH SJ: La souffrance: scandale et grâce

Sur le martyre

LÁSZLÓ LUKÁCS SCHP: Ceux qui portent témoignage
JOHANNES GÖNNER: Du martyre „rouge" au martyre „blanc"
PEREGRIN KÁLMÁN OFM: La mémoire vivante des sept franciscains martyrs
LÁSZLÓ BERNÁT: Des chrétiens persécutés dans le monde
■ Entretien avec Béla Pomogáts, historien de la littérature
■ Essais de Tamás Halmai, Béla Pomogáts et László Rónay

INHALT

FERENC PATSCH SJ: Das Leiden: Skandal und Gnade

Über das Martyrium

LÁSZLÓ LUKÁCS SCHP: Glaubenszeugen
JOHANNES GÖNNER: Vom „roten" Martyrium bis zum „weißen" Martyrium
PEREGRIN KÁLMÁN OFM: Die lebendige Erinnerung der sieben franziskanischen Märtyrer
LÁSZLÓ BERNÁT: Verfolgte Christen in der Welt
■ Gespräch mit dem Literaturhistoriker Béla Pomogáts
■ Essays von Tamás Halmai, Béla Pomogáts und László Rónay

CONTENTS

FERENC PATSCH SJ: Suffering: scandal and grace

About Martyrdom

LÁSZLÓ LUKÁCS SCHP: The Witnesses of Faith
JOHANNES GÖNNER: From „red" Martyrdom to „white" Martyrdom
PEREGRIN KÁLMÁN OFM: The living memory of seven Franciscan martyrs
LÁSZLÓ BERNÁT: Persecunted Christians around the world
■ Interview with literary historian Béla Pomogáts
■ Essays by Tamás Halmai, Béla Pomogáts and László Rónay

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ
Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA
Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ
Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA
Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fekete István vezérigazgató
Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: http://www.vigilia.hu; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámla száma: OTP. VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2010. évre 4.440,– Ft, fél évre 2.220,– Ft, negyed évre 1.110,– Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 14.640, – Ft/év vagy 95,– USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.
SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 450 Ft

VIGILIA

SZEMLE

■	Hónapról hónapra
ADALBERT-G. HAMMAN	Hogyan olvassuk az egyházatyákat?
FRANÇOIS MAURIAC	A bárány
PÉTERI PÁL	A Biblia szépsége. Válogatott bibliai szövegek magyarázata
A SZEMLÉKET ÍRTÁK	Érfalvi Lívia, Jakab Attila, Rónay László és Turai Laura

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A hivatásokról
- John Henry Newmanről
- Fűzfa Balázs, Karl Rahner, Rónay László és Szénási Zoltán tanulmánya
- Borbély Szilárd, Halmai Tamás, Kertész Imre, Mile Zsigmond, Wisława Szymborska és Vasadi Péter írása

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602005 10004